

ZGODOVINA

Številka **1** Letnik 26 2018 ISSN 1318-1416

Poština plačana pri pošti 1102 Ljubljana

V ŠOLI

Spodbujanje kritičnega mišljenja
pri pouku zgodovine

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Izdajatelj in založnik: Zavod RS za šolstvo

Predstavniki: dr. Vinko Logaj

Uredniški odbor: dr. Gregor Antoličič, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, Bojana Aristovnik, Zgodovinski arhiv Celje, Dragica Babič, Šolski center Celje – Gimnazija Lava, Jana Bec, Osnovna šola Prule Ljubljana, Mateja Drnovšek, Osnovna šola Polje Ljubljana, Štefan Harkai ml., Osnovna šola Puconci, Brigita Praznik Lokar, Osnovna šola Daniil Kumar Ljubljana, Damjan Snoj, Osnovna šola Preserje dr. Mojca Šorn, Inštitut za novejšo zgodovino, Srečko Zgaga, Gimnazija Poljane

Odgovorna urednica: dr. Vilma Brodnik

Naslov uredništva: dr. Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo OE Ljubljana, Dunajska 104, 1000 Ljubljana, tel.: 01/236 31 19, faks: 01/236 31 50, e-naslov: vilma.brodnik@zrss.si

Urednica založbe: Simona Vozelj

Jezikovni pregled: Tine Logar

Prevod povzetkov v angleščino:

Prevajanje, Katja Bizjak s. p.

Oblikovanje: Studio Aleja d. o. o.

Računalniški prelom:

Design Demšar d. o. o.

Tisk: Eurograf d. o. o.

Naklada: 450 izvodov

Slika na naslovnici:

Detajl starega mestnega jedra Škofje Loke, enega najlepše ohranjenih srednjeveških mestnih jeder na Slovenskem. Foto: Vilma Brodnik.

Naročila: ZRSS – Založba, Poljanska c. 28, 1000 Ljubljana, e-naslov: zalozba@zrss.si, faks: 01/300 51 99

Naročnina: Letna naročnina (2 številki): 33,00 EUR za ustanove, 24,75 EUR za fizične osebe; cena posamezne številke v prosti prodaji je 20,00 EUR. V cenah je vključen DDV.

© Zavod RS za šolstvo, 2018

Revija je vpisana v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo pod zaporedno številko 578.

Vse pravice pridržane. Brez založnikovega pisnega dovoljenja ni dovoljeno nobenega dela te revije na kakršenkoli način reproducirati, kopirati ali kako drugače razširjati. Ta prepoved se nanaša tako na mehanske oblike reprodukcije (fotokopiranje) kot na elektronske (snemanje ali prepisovanje na kakršenkoli pomnilniški medij).

REVIJI NA POT

Veščine kritičnega mišljenja, ki spadajo med vseživljenjske veščine, lahko s pomočjo dela z zgodovinskimi viri zelo učinkovito spodbujamo in razvijamo pri pouku zgodovine. Tako so veščine iskanja in vrednotenja virov, razlikovanja dejstev od mnenj, večperspektivnost (upoštevanje različnih vidikov), sklepanja, argumentiranja, vrednotenja in odločanja zajete tudi v učnih ciljih, navedenih v učnih načrtih za zgodovino, ki se nanašajo na delo z zgodovinskimi viri. Z razvijanjem veščin kritičnega mišljenja v povezavi z veščinami dela z zgodovinskimi viri učence spodbujamo in navajamo na samostojno in odgovorno učenje in ravnanje ter spodbujamo višje miselne procese. S tem presegamo stereotipne predstave o učenju zgodovine, ki naj bi temeljilo predvsem na pomnjenju številnih informacij, čemur sledi hitro pozabljanje. Sistematično in načrtno spodbujanje in razvijanje veščin kritičnega mišljenja pri delu z zgodovinskimi viri, prilagojeno šolskim razmeram in razvojni stopnji učencev, omogoča, da učenje zgodovine postane atraktivnejše, predvsem pa prispeva k trajnejšemu in bolj poglobljenemu vsebinskemu znanju in obvladovanju veščin, ki jih bodo učenci rabili v bodočem poklicu in nadaljnjem življenju.

V reviji tematiko kritičnega mišljenja pri zgodovini obravnavamo v petih člankih, in sicer uvodnem izpod peresa odlične poznavalke kritičnega mišljenja dr. Tanje Rupnik Vec, sledijo članki o posebnostih kritičnega mišljenja pri pouku zgodovine v povezavi z delom z zgodovinskimi viri ter trije primeri iz šolske prakse, pri katerih sta spodbujanje in razvijanje veščin kritičnega mišljenja pri delu z zgodovinskimi viri prikazana na obravnavi konkretnih učnih tem iz slovenske zgodovine 20. stoletja. Možnosti medpredmetnega povezovanja z ekskurzijo so predstavljene na primeru izbirnih predmetov Odkrivajmo preteklost svojega kraja in Likovno snovanje, spodbujanje motivacije za učenje zgodovine med dijaki srednje tehniške šole pa je predstavljeno na vključevanju intervjujev, s katerimi so dijaki zbrali pričevanja – osebne in družinske spomine iz časov slovenskega osamosvajanja.

IZ RECENZIJ

»Konkretno in podkrepjeno z raznovrstnimi primeri so predstavljene veščine iskanja in vrednotenja virov, razlikovanja dejstev od mnenj, deduktivno sklepanje, induktivno sklepanje, oblikovanje, analiza in vrednotenje argumentov, vrednotenje in odločanje. Pri vsaki veščini so tudi navedeni primeri, ki jih lahko učitelj s pridom uporabi ali pa vsaj dobi jasno predstavo o tem, na kakšen način naj pristopa pri sami vpeljavi kritičnega mišljenja v pouk. Prispevek je zelo jasen in konkreten. Točno to kar vsak učitelj potrebuje. Ko vzame revijo v roke in prebere članek se lahko loti dela, ne da bi pri tem moral naštudirati še knjigo ali dve. Takšnih prispevkov bi potrebovali še več.« (o članku Spodbujanje kritičnega mišljenja pri pouku zgodovine avtorice Vilme Brodnik)

»Avtorica je predstavila primer obravnave občutljivih tem medvojne in povojne zgodovine in pri tem razvijala elemente kritičnega mišljenja. Odlično povzema vsebinske okoliščine, ki so nujne za razumevanje obravnavane snovi. Delovni listi obsegajo vse relevantne vsebine tematike slovenskih mobilizirancev v nemško vojsko od same mobilizacije, do nji-

hovega delovanja, čustvovanja, njihove povojne usode in njihovega današnjega statusa. Dijaki se tako spoznajo s konkretnimi usodami in si lahko sami ustvarijo podobo o takratnih časih. Delovni listi omogočajo aktivno poučevanje. Posamezne naloge je možno razširiti in poglobiti (npr. poiščite vsaj tri različne zgodovinske vire, ki opisujejo izkrcanje v Normandiji iz zornega kota zaveznikov, pripravite e-plakat na temo ...). Vključena IKT omogoča samostojno delo in aktivne didaktične pristope.« (o članku Mobiliziranci v nemško vojsko – dejavnosti za spodbujanje kritičnega mišljenja avtorice Špele Frantar)

»Prispevek sistematično in nazorno predstavi izvedbo zgodovinske delavnice na temo izgnanstva v Posavju v času druge svetovne vojne. Članek odlikuje zelo bogat izbor primarnih zgodovinskih virov (spomini, osebni dokumenti, fotografije izgnancev), ki jih lahko pri obravnavi dane teme učitelj uporabi tako na osnovnošolski kot tudi na srednješolski ravni. Predlagane dejavnosti k izbranim zgodovinskim virom se mi zdijo dobre, saj od dijakov zahtevajo veliko aktivnosti (iskanje informacij, primerjava zgodovinskih pojavov, aktualizacija dogodkov itd.). Naloge v prispevku so premišljeno strukturirane in spodbujajo dijake h kritičnemu razmišljanju o lastni (lokalni) zgodovini ter pomenu spoštovanja človekovih pravic.« (o članku »Peščica zemlje«: izgon ljudi iz Posavja v času 2. svetovne vojne avtorice Nataše Šekoranja Špiler)

Vabljeni k branju in soustvarjanju revije Zgodovina v šoli!

Dr. Vilma Brodnik,
odgovorna urednica

VSEBINA

ZGODOVINA V ŠOLI, LETNIK 26 (2018), ŠT. 1 Spodbujanje kritičnega mišljenja pri pouku zgodovine

Reviji na pot

IZPOSTAVLJAMO

Dr. Tanja Rupnik Vec: Učenje veščin kritičnega mišljenja – ne le vzgojno-izobraževalna možnost, temveč temeljna pravica vsakega učenca	3
Dr. Vilma Brodnik: Spodbujanje kritičnega mišljenja pri delu z zgodovinskimi viri	18
Srečko Zgaga: Alternativna kultura in gospodarstvo v procesu osamosvajanja – dejavnosti za spodbujanje kritičnega mišljenja	39
Špela Frantar: Mobiliziranci v nemško vojsko – dejavnosti za spodbujanje kritičnega mišljenja	50
Nataša Šekoranja Špiler: »Peščica zemlje«: izgon ljudi iz Posavja v času 2. svetovne vojne – delo z zgodovinskimi viri	62

IZMENJUJEMO IZKUŠNJE

Petra Dešman: Ekскурzija v srednjeveško Škofjo Loko za učence izbirnih predmetov Odkrivajmo preteklost svojega kraja in Likovno snovanje	82
--	----

Dr. Tanja Rupnik Vec
Zavod RS za šolstvo

UČENJE VEŠČIN KRITIČNEGA MIŠLJENJA – NE LE VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNA MOŽNOST, TEMVEČ TEMELJNA PRAVICA VSAKEGA UČENCA

(Vir: Shutterstock.)

Dr. Tanja Rupnik Vec
National Education Institute Slovenia

LEARNING CRITICAL THINKING SKILLS – NOT MERELY FOR EDUCATIONAL PURPOSES, BUT AS BASIC RIGHT OF EVERY STUDENT

POVZETEK

Kritično mišljenje je imperativ prostora in časa, v katerem živimo, saj posamezniku omogoča učinkovito, participatorno ter odgovorno sobivanje v sodobnosti. Učiteljevo poslanstvo je, da učence v tem procesu podpira, zato je poučevanje za kritično mišljenje osrednji izziv poučevanja.

Razlag o tem, kaj kritično mišljenje natanko je, je mnogo, iz njih pa izhajajo raznovrstne prakse v poučevanju. V članku področje predstavimo analitično, s perspektive avtorjev, ki kritično mišljenje pojmujejo kot vrsto miselnih procesov in veščin. Pod drobnogled namreč postavimo nekaj temeljnih miselnih procesov, ki se v procesih iskanja odgovorov na raznovrstna vprašanja, raziskovanja in odkrivanja nenehno prepletajo in ki jih posameznik lahko uporablja bolj ali manj vešče. Poznavanje teh procesov učitelju pomaga, da kreira naloge in dejavnosti, ki jih izsovejo, s tem pa ustvarja priložnost za njihovo vse bolj večšo uporabo.

Ključne besede: kritično mišljenje, veščine, poučevanje

ABSTRACT

Critical thinking is the imperative of the space and time which we live in, enabling each individual to live effectively, participatory, and responsibly in the modern-day world. Each teacher's task is to support their students in this process, which is why teaching students to think critically is the main challenge of the teaching process itself.

There are numerous definitions of critical thinking, out of which many different teaching practices are derived. In this article, the topic is presented analytically, from the perspective of authors who see critical thinking as a type of thinking processes and skills. We take a closer look at some basic thinking processes, which are constantly interlaced in the process of seeking answers to various questions, through researches and discoveries, and which are more or less skillfully applied by individuals. By being familiar with these processes, teachers can create assignments and activities that challenge them even further, thus creating an opportunity for a more skilled use.

Keywords: critical thinking, skills, teaching

UVOD

V naslovu prispevka parafraziramo izjavo Norrisa (1985) možnost razvoja kritičnega učenca naj ne bo le izbira učitelja, pač pa temeljna sestavina učenčeve vzgojno-izobraževalne izkušnje, sa je »postati večč mišljenja« temeljna pravica vsakega učenca, ne glede na smer in stopnjo izobraževanja. Mišljenje je namreč v temelju vsakega dejanja posameznika, vsake odločitve, izbire, je tudi v srčiki posameznikovega čustvovanja.

V strokovni in znanstveni literaturi najdemo raznolike odgovore na vprašanje, kaj je kritično mišljenje in kako ga poučevati. Avtorje s tega področja lahko razvrstimo v več teoretskih perspektiv, ki se medsebojno razlikujejo, obenem pa v mnogih pogledih prekrivajo. Kritično mišljenje je lahko pojmovano kot:

- a) sposobnost analize, vrednotenja in oblikovanja argumentov (npr. Barry, 1984; Šuster, 1998; Bowel in Kemp, 2002),
- b) celota kognitivnih veščin in socialno-čustvenih dispozicij posameznika (npr. Halpern, 1996; Wade, 1995; Facione, 1990; Paul in sod., 1989),
- c) družbenokritična zavest posameznika (npr. Burbules in Berk, 2006; Tropiano, 2008),
- č) proces, v katerem posameznik preide več razvojnih faz, skozi katere kot mislec napreduje (npr. Kuhn, 2003; Kitchener, 2002).

Razumevanje pojmovanj je za učitelja pomembno zato, ker iz njih izhajajo različne opredelitve temeljnih ciljev poučevanja kritičnega mišljenja ter, posledično, raznolike prakse poučevanja. Učitelj, ki bo kritično mišljenje pojmoval kot argumentativno moč posameznika, bo učence nenehno spodbujal k branju ali poslušanju argumentativnih besedil ter analizi in vrednotenju le-teh, obenem pa jih bo spodbujal k oblikovanju lastnih argumentov pa tudi k samorefleksiji o argumentiranju v konkretnem kontekstu. Če učitelj pojmuje kritično mišljenje kot celoto kognitivnih veščin oz. miselnih procesov ter socialno-čustvenih dispozicij posameznika, bo pri snovanju dejavnosti za pouk razmišljal o širši paleti miselnih izzivov: poleg argumentiranja bo v pouk vključeval naloge, ki bodo od učencev terjale primerjanje in razvrščanje, sistematično opazovanje, zaznavanje in opredeljevanje problemov, postavljanje vprašanj, artikuliranje ciljev in načrtovanje poti do njih, sklepanje, napovedovanje, analizo napak idr.

Modelov, ki skušajo odgovoriti na vprašanje, katere so temelje veččine kritičnega mišljenja, je mnogo. Eden preprostejših je npr. model osmih veščin kritičnega mišljenja po Carol Wade.¹ Avtorica kot ključne veščine prepozna

- a) postavljanje vprašanj oz. nenehno spraševanje,
- b) opredeljevanje pojmov in problemov,
- c) raziskovanje dokazov,
- č) analizo predpostavk in zmot,
- d) izogibanje emocionalnemu zaključevanju,
- e) izogibanje pretiranemu poenostavljanju,
- f) razmišljanje o alternativnih interpretacijah ter
- g) dopuščanje nejasnosti.

(Vir: Shutterstock.)

1 Carol Wade, 1995.

Primeri nalog za spodbujanje nekaterih prej omenjenih veščin²

Postavljanje vprašanj

1. Obravnavali bomo temo X.
 - a) Kaj o tej temi že veste? Napišite nekaj trditev o tej temi. Kako veste, da so te trditve resnične?
 - b) Kaj v zvezi s to temo vas še zanima? Kakšna vprašanja se vam porajajo?
 - c) Katero znanje o tej temi bi vam v življenju koristilo? Kako? Dokončajte stavek: »Če bi vedela kako (kdaj, s čim, zakaj ...) ..., bi lahko ...«

Opredelevanje pojmov in problemov

1. Katera od spodnjih vprašanj bi lahko raziskali z znanstveno metodo, katera pa morda ne:
 - a) Ali je propaganda slaba za družbo?
 - b) Ali je človekove pravice nujno zagotoviti?
 - c) Ali so otroci, ki se igrajo s kockami Lego, pametnejši od otrok, ki se s kockami nikoli niso igrali?
 - č) Ali bodo ljudje čez 100 let manj nestrpni?
 - d) Ali otroci, ki se več gibljejo, učinkoviteje rešujejo matematične naloge?
2. Kaj vse lahko pomeni beseda ljubezen? Opredele jo na različne načine. Kakšne posledice ima za tvoje življenje način, na katerega razumeš pojem ljubezni?
3. V spodnjih primerih presodi, ali gre za nadlegovanje ali ne, potem pa oblikuj opredelitev besede »nadlegovanje«:
 - a) Prijateljica te večkrat na dan pokliče in ti razlaga svoje težave.
 - b) Fant te povabi na pijačo, čeprav si nekoč že odklonila.
 - c) Tvoj primer: _____

Analiza predpostavk in zmot

1. Val izbira študij, v srednji šoli pa je bil pri naravoslovnih predmetih izrazito uspešnejši kot pri družboslovnih. Potem, ko mu je prijatelj povedal, da je študij ekonomije lažji od študija finančne matematike, se je odločil, da bo študiral ekonomijo. Na katerih predpostavkah temelji njegova izbira? Ali so predpostavke zanesljive?
2. Danes ne grem pisat testa, ker je slabo vreme! Dobil bi slabo oceno. Ali je predpostavka zanesljiva (resnična)?

Izogibanje pretiranemu poenostavljanju

1. Nekje sem prebral, da internet škodljivo vpliva na naš razvoj (otrok in mladostnikov). Ampak, ali to res drži?
 - a) Kateri so negativni učinki interneta, ki vplivajo na nas, mlade?
 - b) Kateri pa so potencialno pozitivni učinki interneta na nas, mlade?
 - c) Kakšno je razmerje moči teh učinkov? Ali naj sprejem trditev?

Dopuščanje in oblikovanje različnih interpretacij dogodkov, procesov in pojavov

1. Tvoj prijatelj se te zadnje čase izogiba. Navedi vsaj tri možne interpretacije njegovega vedenja.
2. Včasih se znanstveniki ne strinjajo o tem, kako in zakaj se je nekaj zgodilo (se dogaja). Navedi primer, ko se v znanosti krešajo mnenja.

² Vse naloge v članku so bodisi zapisane tako splošno, da jih je mogoče uporabiti/prilagoditi za katero koli vsebino, bodisi nanašajoče se na vsakodnevne življenjske situacije. Temeljni namen je pokazati razne tipe nalog, ki jih učitelj uporablja pri vsebinah svojega predmeta.

Podobno zanimiv in preprost je Bonstinglov model.³ Avtor razvrsti veščine v tri velike skupine:

- a) prepoznavanje in razjasnitev problema,
- b) presoja informacij,
- c) izpeljava sklepov in reševanje problema.

Prepoznavanje in razjasnitev problema vključuje jasno opredelitev problema, identificiranje tem, ki jih vključuje neka informacija, oblikovanje kakovostnih vprašanj, primerjanje in določanje relevantnosti informacije za dani kontekst. *Presoja informacij* obsega razlikovanje dejstev od mnenj in sklepov, preverjanje konsistentnosti, prepoznavanje predpostavk, razlikovanje pravih od napačnih podob (npr. stereotipov), prepoznavanje propagande, zmot in ideologij. *Izpeljava sklepov in reševanje problemov* pa obsegata prepoznavanje vzrokov in posledic, napovedovanje posledic, prepoznavanje alternativ, izkazovanje razumne presoje in izpeljavo ter preverjanje sklepov.

Obstajajo še drugi zanimivi modeli, npr. Facione in sod. (1990), Marzano in sod. (1988), Paul in sod. (1989). Več o teh modelih, tako deskriptivno kot o nalogah, ki spodbujajo v modelih zaobsežene veščine, lahko preberete na drugih mestih.⁴ V nadaljevanju tega prispevka predstavljamo izbor veščin, izbranih v enem zavodovih mednarodnih projektov.⁵

(Vir: Shutterstock.)

VEŠČINE KRITIČNEGA MIŠLJENJA

1. Opredeljevanje problemov in zastavljanje vprašanj⁶

Vešče reševanje problemov vključuje več miselnih procesov: zaznavo oz. prepoznavo problema, razlikovanje posledic od resničnih vzrokov problema, jasno in natančno opredelitev problema oz. oblikovanje raziskovalnega vprašanja ter presojo relevantnosti ter nujnosti/resnosti problema.

Poučevanje *prepoznavanja problemov* vključuje vprašanja kot: Kaj je v tej situaciji problem? Kateri so elementi (osebe, situacije, dogodki, procesi)? Kakšni so odnosi med njimi? Kaj izziv? Katera vprašanja se v situaciji porajajo? Kaj je priložnost? Česa ne zaznamo? Kaj je v ozadju? Itd. Prepoznavanju problema ali izziva sledita natančna *opredelitev problema* ter oblikovanje raziskovalnega vprašanja.

Učenje natančnega razumevanja problema vključuje še *razlikovanje dejanskega problema od njegovih posledic (simptomov) ter vrednotenje problemov po različnih kriterijih*. Učenci v tem procesu ozavestijo, da posledice pogosto zamenjujemo z realnimi vzroki problemov oz. da se za dogodki na površini (simptomi) skrivajo globinski vzroki problemov, in samo če se osredotočimo nanje, lahko problem dejansko rešimo. Npr. zamenjavo vzroka in posledice naredimo, ko kot problem opredelimo visoko stopnjo nestrpnosti v razredu, v resnici pa je problem nizka stopnja samospoštovanja nestrpnosti, predsodki do drugačnosti, odsotnost priložnosti za sproščeno druženje in spoznavanje drug drugega itd. *Učenje vrednotenja problemov* vključuje razvrščanje problemov glede na pomembnost (vpliv na situacijo in vpletene, umeščenost v sistem vrednot) oz. nujnost (potreba po takojšnji rešitvi).

³ Več v: Bonstingl, 1996.

⁴ Več tako o teoriji kot primerih nalog glejte v: Rupnik Vec in Kompore (2006), Kompore in Rupnik Vec (2016), Rutar Ilc (2003).

⁵ V projektu ATS2020 je nastala knjiga *Veščine kritičnega mišljenja*, v kateri 24 učiteljev različnih predmetov prikaže primere nalog za spodbujanje višjih miselnih procesov pri različnih predmetih v osnovni šoli.

⁶ Opredeljevanje problemov in spraševanje sta povezani veščini, vendar spraševanje ni vezano samo na fazo opredeljevanja problema. Preberite več o tem, kako učiti učence spraševati, v: Kompore in Rupnik Vec (2016), Marentič Požarnik in Plut Pregelj (2009).

Primeri nalog za spodbujanje veščine zaznavanja, opredeljevanja in razumevanja problema

- Preberite besedilo X (oglejte si sliko X). Zastavite čim več vprašanj, ki se vam porajajo ob besedilu. Kaj je potencialno skrito? Kaj je v ozadju? Kaj so potencialni izzivi?
- Katera med spodnjimi situacijami ne zahteva rešitve, ni realni problem?
 - Izgubil si knjigo prijatelja, ki pa si je to knjigo izposodil iz knjižnice.
 - Sošolka te je grdo pogledala in izrekla nekaj neumestnega.
 - Na testu si pričakoval odlično oceno, dobil pa si oceno nižje od pričakovane.
- Ljudje včasih zamenjujemo posledice problemov z njihovimi vzroki. V katerih situacijah spodaj meniš, da se je zgodilo prav to?
 - Hišnik v šoli se pritožuje, da mora vsako leto s spodnjih strani miz in stolov čistiti zasušene žvečilne gumije.
 - Manja je zamenjala učiteljico slovenščine. Njena ocena je nižja kot pri prejšnji profesorici.
- Marko je na papir zapisal opravila, ki so pred njim: napisati domačo nalogo za predmet, ki je na urniku naslednji dan, iti v kino s prijateljem, pospraviti omaro, naročiti se na pregled k okulistu, popraviti negativno oceno, brati kriminalko. Razvrsti izzive v spodnje kategorije glede na pomembnost (kako močno vplivajo na življenje) ter nujnost (kako hitro se je treba spopasti z izzivom).

Nujnost	Pomembnost	
	Nizka	Visoka
Ni nujno		
Nujno		

Izzivi, ki so pomembni in nujni – opraviš jih takoj.

Izzivi, ki so pomembni, a niso nujni – opraviš jih lahko v prihodnosti.

Izzivi, ki niso pomembni, a so nujni – opraviš jih takoj, a z manj napora, ali jih opravijo drugi.

Izzivi, ki niso niti pomembni, niti nujni – opraviš jih, ko imaš čas, ali pa sploh ne.

2. Sistematično opazovanje in interpretiranje zaznanega

Opazovanje je eden temeljnih procesov mišljenja, obenem pa ena temeljnih metod v znanosti. Z opazovanjem posameznik pridobiva podatke o tem, kakšen ta svet je in kaj se v njem dogaja, kar predstavlja orientacijo za nadaljnje odločanje in delovanje. Človek je kot mali znanstvenik,⁷ ki nenehno zaznava svet, izpeljuje sklepe, postavlja hipoteze in jih preverja, dogodke in pojave osmišlja, oblikuje različne razlage, ki predstavljajo različno kakovosten približek stvarnosti. Posameznikovo mišljenje je namreč podvrženo različnim kognitivnim zmotam, pristranostim in izkrivljanjem (npr. nenamerni selekciji informacij oz. nagnjenosti k temu, da opazi prvenstveno to, kar že potrjuje njegova prepričanja).⁸

⁷ Več v: Kelly, po Fulgosi, 1985.

⁸ Več v: Levy, 1997.

(Vir: Shutterstock.)

Naključno, vsakodnevno opazovanje je spontan in slučajen proces, za razliko od znanstvenega opazovanja, ki je nameren, usmerjen in analitičen proces. Sistematično opazovanje zagotavlja višjo kakovost pridobljenih podatkov, saj se izogne nenameri selekciji in izkrivljanju zaznav ter – kasneje, v fazi obdelave zbranih podatkov – izkrivljanjem v interpretaciji (z upoštevanjem celotnega konteksta). Informacije lahko pridobiva človek sam, z neposrednim opazovanjem, ali pa jih pridobi od drugih ljudi oz. iz drugih virov (pisnih, materialnih). Če so informacije posredovane, obstaja možnost, da so nezanesljive, saj je doživljanje stvari in dogodkov subjektivno (zaznave so naključne, selekcionirane, površne ter osmišljene v kontekstu pričakovanj, želja, prepričanj itd.) ali pa so celo namerno preoblikovane.

Učenje sistematičnega opazovanja obsega ozaveščanje prednosti le-tega pred naključnim opazovanjem, vnaprejšnjo opredelitev ciljev opazovanja oz. oblikovanje raziskovalnega vprašanja, oblikovanje instrumenta opazovanja glede na cilj (opazovalnih shem in protokolov), ozaveščanje o tem, da nam drugi ne posredujejo dejstev, pač pa lastne razlage sveta, ki so različno kakovostni približki realnosti, ozaveščanje o lastni nagnjenosti k izkrivljanju in zmotnim interpretacijam.

Primer dejavnosti, ki spodbuja razvoj veščine opazovanja

S sošolcem izberita temo opazovanja (npr. igra mlajših otrok, ljudje na avtobusni postaji, učiteljica ob razlagi snovi, debata na televiziji itd.).

1. Dogajanje najprej pol ure opazujta naključno. Izmenjajta ugotovitve.
2. Nato razmislita, kako bi svoje opazovanje napravila sistematično in s tem objektivnejše. Napravita preprosto opazovalno shemo (predvidita možna vedénja, ki jih

opazujeta), ki naj odraža vajino raziskovalno vprašanje. Nato določita, v kakšnih časovnih intervalih bosta beležila vedenja opazovanih oseb.

3. Izvedita opazovanje ter zapišita ugotovitve. Kaj lahko zaključita na temelju tega opazovanja? Katere so možne razlage dobljenih podatkov?

3. Razlikovanje dejstev od interpretacij, sklepov in mnenj, zavzemanje različnih perspektiv

Dejstva so stvari, dogodki in pojavi, ki dejansko obstajajo oz. so se resnično zgodili. So podatki, ki prodrejo skozi posameznikova čutila, še preden jih osmisli, interpretira, na njihovi osnovi izpelje sklepe oz. jim, v kontekstu preteklih izkušenj in znanj, pripiše pomen. Obstajajo neodvisno od posameznikove zaznave. Dejstva je torej pomembno razlikovati od sklepanja (logičnega izpeljevanja verjetnih zaključkov na temelju dejstev

oz. podatkov), interpretacije (osmišljanje, možne razlage dejstev, dojetje oz. pripisovanje pomena nečesa, vpogled v ozadje stvari) ter mnenj (navajanje lastnosti, stanj nečesa na temelju lastnega vedenja oz. izražanje odnosa do sveta). Senge opozarja, da smo ljudje »bitja interpretacije«, ki lastne razlage pogosto zamenjujemo z resničnostjo (lastne razlage dojemamo kot dejstva, čeprav to niso) in se tega ne zavedamo.⁹ Zato sta prav zavzemanje distance do lastnih in tujih interpretacij ter težnja k večperspektivnemu pogledu na svet ključni večini, pa tudi naravnosti, kritičnega misleca.

Učenje razlikovanja dejstev od interpretacij, sklepov in mnenj obsega poznavanje in razumevanje vseh treh pojmov, zavedanje subjektivnosti interpretacij ter zavedanje, da na interpretacije vplivajo različni dejavniki, npr. znanje, motivacija, čustva itd. Pomembno je, da imajo učenci priložnost za interpretiranje dogodkov in pojavov oz. spodbudo za zavzemanje različnih perspektiv v situaciji.

Pomembno je, da imajo učenci priložnost za interpretiranje dogodkov in pojavov oz. spodbudo za zavzemanje različnih perspektiv v situaciji.

(Vir: Shutterstock.)

Primeri dejavnosti za spodbujanje razlikovanja dejstev od mnenj ter spodbujanje zavzemanja različnih perspektiv

1. Oglej si sliko (slika dogodka, npr. deček, ki sedi v šoli na tleh hodnika, z rokami objema kolena in nanje pritiska čelo). Kaj se dogaja dečku? Pojasni, kaj na tej sliki je dejstvo in kaj na tej podlagi sklepaš? Skušaj najti različne razlage dogajanja na sliki (različne interpretacije).
2. Katere spodnjih izjav se nanašajo na dejstvo in katere na interpretacijo?
 - a) Mateja ima lepo oblekico.
 - b) Te črne hlače so iz jeansa.
 - c) Borut teče po razglednih poteh.
 - č) Tale knjiga ima 300 strani. To je preveč zame! Tako zahtevne knjige še nisem bral.

d) Mami si ogleduje katalog s cenami gorskih koles. Verjetno si želi kolo.

e) Mura je skrivnostna reka, dolga 480 kilometrov.

3. Navedi lastni primer zamenjave dejstva od interpretacije.

4. Če se ti ne bi udeležil zabave, na katero derejo vsi, kako bi si tvoje dejanje razlagali tvoji prijatelji, kako starši itd.?

5. V časopisu poišči aktualen problem in razišči perspektive, s katerih se ga lotevajo različni udeleženci.

4. Oblikovanje ciljev in načrtovanje njihove uresničitve

Ena izmed razsežnosti, ki kritičnega misleca razlikujejo od nekritičnega, je večje oblikovanje ciljev, načrtovanje uresničevanja le-teh ob vnaprejšnji analizi morebitnih ovir ter oblikovanju strategije njihovega preseganja. Cilji so izjave o tem, k čemu oseba stremi oz. kaj želi doseči v prihodnosti. Vključujejo korake oz. poti uresničevanja pa tudi analizo možnih ovir. Ne glede na področje artikulacije ciljev (znanost, šport, kultura, učenje itd.) so značilnosti ustreznih ciljev te: so specifični (nanašajo se na točno določen dosežek), merljivi (možno jih je kvalitativno ali kvantitativno opredeliti in ovrednotiti), dosegljivi (možno jih je uresničiti glede na razpoložljive vire), realni (relevantni in smiselni) in časovno smiselno postavljeni.

Dobro načrtovanje obsega akcijski načrt, ki vključuje smiselno zaporedje dejavnosti, ki jih je treba opraviti, časovno opredelitev dejavnosti, ključne akterje (odgovorne osebe) v posameznih dejavnostih ter potrebne vire (materialne in nematerialne). Vključuje tudi določitev mejnikov ter načinov spremljanja uresničevanja ciljev, analizo možnih ovir ter načrt o tem, kako bodo le-te presežene.

Učenje oblikovanja ciljev in njihovega uresničevanja obsega ozaveščanje o pomenu k cilju usmerjenega razmišljanja, učenje jasnega in natančnega opredeljevanja ciljev, premislek o kriterijih uspešnosti oz. kazalnikih napredka, oblikovanje akcijskega načrta, analizo ovir in razmišljanje o možnih načinih preseganja le-teh.

(Vir: Shutterstock.)

Primeri nalog za spodbujanje oblikovanja ciljev, načrtovanja njihove uresničitve ter predvidevanje možnih ovir

1. Oblikovanje ciljev
 - a) Ob naslednjem rojstnem dnevu napravi seznam ciljev, ki jih želiš doseči v enem letu. Izberi enega izmed njih in preveri, ali je zapisan specifično, merljivo, dosegljivo, realno in časovno obvladljivo (»SMART«-način). Če ni, ga prebesedi tako, da bo ustrezal tem kriterijem.
2. Načrtovanje poti uresničitve cilja
 - a) Za zgornji cilj razmisli, kako ga boš uresničil. Zapiši korake na poti do cilja. Korake zapiši kar v časovno tabelo.
3. Ovire na poti do cilja
 - a) Za zgornjo situacijo premisli, kaj bi te pri uresničevanju lahko oviralo. Kako boš te ovire odstranil, se jim izognil ali jih presegel?

5. Deduktivno in induktivno sklepanje

Deduktivno sklepanje je sklepanje iz splošnega na posamezno, induktivno sklepanje pa sklepanje iz posameznega na splošno.

Deduktivni argument je sestavljen iz dveh trditev (premis) in sklepa:

- a) glavne premise, ki se nanaša na kategorijo pojavov, pravilo ali princip (npr. Umetniki so zasanjani.),
- b) stranske premise, ki se nanaša na posamezni pojav oz. specifično dejstvo (Sašo je umetnik.), ter
- c) sklepa, ki sledi iz obeh premis (posameznemu pojavu pripiše lastnost splošne kategorije) (Sašo je zasanjan.).

Deduktivni sklepi so resnični, če so resnične premise. Induktivno sklepanje je sklepanje iz posameznega (dejstvo, dogodek ...) na splošno (princip, pravilo, teorija). Uporablja dve premisi, ki podpirata verjetnost resničnosti sklepa. Če je A resničen in je B resničen, je verjetno resničen tudi C (sklep). Verjetnost v tem primeru presojava glede na zdravi razum ter preteklo izkušnjo. Obstaja več vrst induktivnih argumentov, za delo na nivoju osnovne šole pa je najpomembnejše in zadostno razumeti induktivno sklepanje kot posploševanje.

Učenje induktivnega in deduktivnega sklepanja obsega konstruiranje pojma, zavedanje možnih napak v sklepanju (npr. induktivno sklepanje: napaka prehitrega posploševanja) ter čim več priložnosti za sklepanje ter analizo in presojo ustreznosti le-tega.

(Vir: Shutterstock.)

Primeri nalog, ki podpirajo učenje deduktivnega in induktivnega sklepanja

1. Obkroži primere deduktivno veljavnega sklepanja.
 - a) Učitelji so ustvarjalni ljudje. Mare je učitelj, torej je ustvarjalen.
 - b) Nogomet je zabaven šport, torej ima Žiga nogomet rad.
 - c) Zelena jabolka so kislá. Glej, kako je to jabolko zeleno, nikar ga ne ugrizni, ker je kisló.
 - č) Vedno kadar se na potovanje odpravim s potovalno agencijo Oskar, se počutim varno, pa še veliko se naučim. Torej ...
2. Izpelji deduktivno veljavne sklepe.
 - a) Knjige Lile Prap za otroke so zabavne, poučne in imajo zanimive ilustracije. Pravkar je Lila Prap izdala novo knjigo. Torej bo ta knjiga ...
 - b) Kdo prebere več knjig, Tjaša ali Rok? Statistika kaže, da so ženske boljše bralke od moških (merjeno s številom prebranih knjig), torej ...
3. Izpelji veljavne induktivne sklepe:
 - a) Za vse moje prijatelje velja, da ...
 - b) Če se Val ponoči zbudi in tava naokoli, je to znak, da se bo naslednji dan zbudil z vročino. To se je zgodilo že štirikrat. Torej ...
4. Kateri spodnjih argumentov se ti zdijo prepričljivi?
 - a) Če otroci doma naredijo več vaj, napredujejo hitreje. Torej ni smiselno popustiti nasprotnikom domačih nalog.
 - b) Vedno kadar se učim samo iz zvezka ali samo iz knjige, dobim slabo oceno. Torej je najbolje, če se učim iz knjige in iz zvezka.

6. Vrednotenje na temelju kriterijev in odločanje

Vrednotenje na temelju relevantnih kriterijev je pomembna veščina kritičnega mišljenja. Ljudje nenehno vrednotimo stvari, dogodke in pojave, do njih vzpostavljamo odnos oz. se do njih opredeljujemo, pri tem pa uporabljamo bolj ali manj ozaveščene, bolj ali manj relevantne in bolj ali manj jasne kriterije.

Vrednotenje je pogosto v funkciji sprejemanja odločitev oz. je temeljna sestavina odločanja. Kompetentna odločitev obsega več miselnih veščin, od nizanja možnih rešitev problema prek njihovega medsebojnega primerjanja, ovrednotenja posameznih možnosti ter njihovih posledic v skladu z relevantnimi kriteriji do sprejema končne odločitve.

Učenje veščin vrednotenja in odločanja vključuje ozaveščanje pomena oblikovanja jasnih in relevantnih kriterijev, izkušnjo oblikovanja kriterijev vrednotenja v danem kontekstu ter dejansko uporabo kriterijev vrednotenja v različnih situacijah za namene sprejemanja odločitev.

(Vir: Shutterstock.)

Primeri dejavnosti za spodbujanje vrednotenja

1. V razredu vas čaka načrtovanje zaključne ekskurzije. Zbrali boste ponudbe različnih potovalnih agencij.
 - a) Po katerih kriterijih se boste odločili za enega izmed ponudnikov?
2. Oglej si tri mladinske filme ali preberi tri knjige. Primerjaj jih, nato pa najboljšega med njimi priporoči prijatelju.
 - a) Po katerih kriterijih boš primerjal in presojal tri filme/knjige?
 - b) Ali bodo vsi kriteriji enako pomembni? Razvrsti jih po pomembnosti, nato pa to upoštevaj pri končni odločitvi.
3. Zamikalo te je bordanje, vendar boš letos prvič stal na bordu. Zato je pred teboj nakup ali izposoja opreme.
 - a) Kaj vse potrebuješ za bordanje? Kaj lahko kupiš in kaj si lahko izposodiš?
 - b) Po čem boš presojal oz. na temelju katerih kriterijev se boš odločil med nakupom in izposojjo?
 - c) Oblikuj svojo končno odločitev o nakupu/izposoji posameznih delov opreme in jo pojasni.
4. Odhajaš na daljše počitnice na drugi konec sveta, s seboj pa imaš lahko le en kovček.
 - a) Kaj bo v tem kovčku oz. od česa je to odvisno?
 - b) Ali obstaja kakšen osebni predmet, ki ga nikakor ne želiš pustiti doma? Kateri? Kakšen pomen ima zate?
5. Zamisli si idealno šolo.
 - a) Katere so karakteristike idealne šole? Naredi dva spiska, eden naj bo »za hec«, v njem malo posanjaj, drugi pa naj bo realen.
 - b) Kaj bi se zgodilo, če bi po teh dveh skupinah kriterijev (karakteristikah idealne šole) presojal svojo šolo? Na katerih kriterijih (iz obeh spisikov) bi se šola, ki jo obiskuješ, najbolje odrezala oz. približala idealu? Na katerih pa bi odstopala?

7. Iskanje in vrednotenje virov

Kakovostne rešitve oz. odločitve temeljijo na relevantnih in kakovostnih informacijah oz. drugače, odločitev je tako dobra, kot je informacija, na kateri le-ta temelji.¹⁰ Viri so raznovrstni, elektronski, pisni, informacije pa se prenašajo tudi ustno. Vsak teh virov ima prednosti in omejitve, ki jih je smiselno poznati in upoštevati, učence pa v procesu vrednotenja virov opremiti z vrsto vprašanj, ki naj jih premislijo, ob uporabi posamezne vrste vira.¹¹

Učenje veščine iskanja in vrednotenja virov obsega poznavanje raznovrstnih virov glede na različne kriterije ter njihovih prednosti in omejitev, poznavanje kriterijev vrednotenja verodostojnosti virov (kriteriji vrednotenja spletnih strani, kriteriji vrednotenja pisnih virov, znanstvenih raziskav ...) ter čim več priložnosti za samostojno iskanje, presojo ustreznosti, uporabo in navajanje virov.

¹⁰ Več v: Starkley, 2004.

¹¹ Več v: Kompare in Rupnik Vec, 2016.

Primeri nalog za spodbujanje iskanja in vrednotenja virov

1. S prijateljico sta se prijavi na tekmovanje o sladkorni bolezni. Kje bi iskali vire, da bi o tej bolezni izvedeli čim več in se na tekmovanju dobro uvrstili? Napravita seznam virov. Kateri viri so najbolj zanesljivi in zakaj? Po katerih kriterijih sta presojali zanesljivost virov?
2. Kupuješ gorsko kolo (izbereš lahko drug predmet, nekoliko višje vrednosti). Kje boš dobil informacije o ponudbi? Razmisli, kakšno kolo (izdelek, ki ga kupuješ) želiš imeti, nato pa preuči trenutno stanje na trgu ter izdelaj ponudbo. Ko končaš, odgovori še na ta vprašanja:
 - a) Kje si iskal informacije? Zakaj si se odločil prav za te vire?
 - b) Kateri vir informacij si morda spregledal?
3. Rada bi se vpisala v šolo plavanja. Kje boš zbrala informacije in katere? Domisli se raznovrstnih virov informacij in jih razvrsti glede na zanesljivost.

8. Analiza, vrednotenje in oblikovanje argumentov

Ta skupina veščin obsega analiziranje argumentov (prepoznavanje argumentov ter določanje njihove strukture), vrednotenje argumentov ter oblikovanje argumentov (podpiranje trditev z relevantnimi dokazi).¹²

Učenje veščin argumentiranja je smiselno učiti postopno, v več korakih, ki vključujejo:¹³

1. korak: Učence učimo dvomiti in postavljati kritična vprašanja.
2. korak: Učence učimo presojudati zanesljivost virov.
3. korak: Učence učimo prepoznati argument: katero besedilo (govor, slikovno gradivo) je argument in katero besedilo to ni.
4. korak: Učence učimo analizirati argumente: prepoznati in razumeti premise (razloge), implicitne premise in sklepe.
5. korak: Učence učimo presojudati argumente: presoditi kakovost premis (vrste razlogov) in njihovo relevantnost za sklep.
6. korak: Učence učimo prepoznavati in izogibati se zmotam v argumentaciji.
7. korak: Učence učimo kritičnega branja in analiziranja besedil: kako kritično misliti prebrano/slišano/videno.
8. korak: Učence učimo oblikovati lasten argument: navajati razloge v podporo sklepu, zagovarjati in braniti lastno stališče.

Tipične naloge in dejavnosti na vsakem od teh korakov ne bodo predmet tega prispevka, ki ga zaokrožamo samo z nekaj preprostimi prototipičnimi nalogami s tega področja (ki jih učitelj z lahkoto zapolni s svojo vsebino), obenem pa vabimo bralca v nadaljnje raziskovanje *o učenju in poučevanju veščin analize, vrednotenja in oblikovanja argumentov*.

(Vir: Shutterstock.)

¹² Več v: Bowl in Kemp, 2002; Kuhn, 2003; Rupnik Vec in Kompare, 2016.

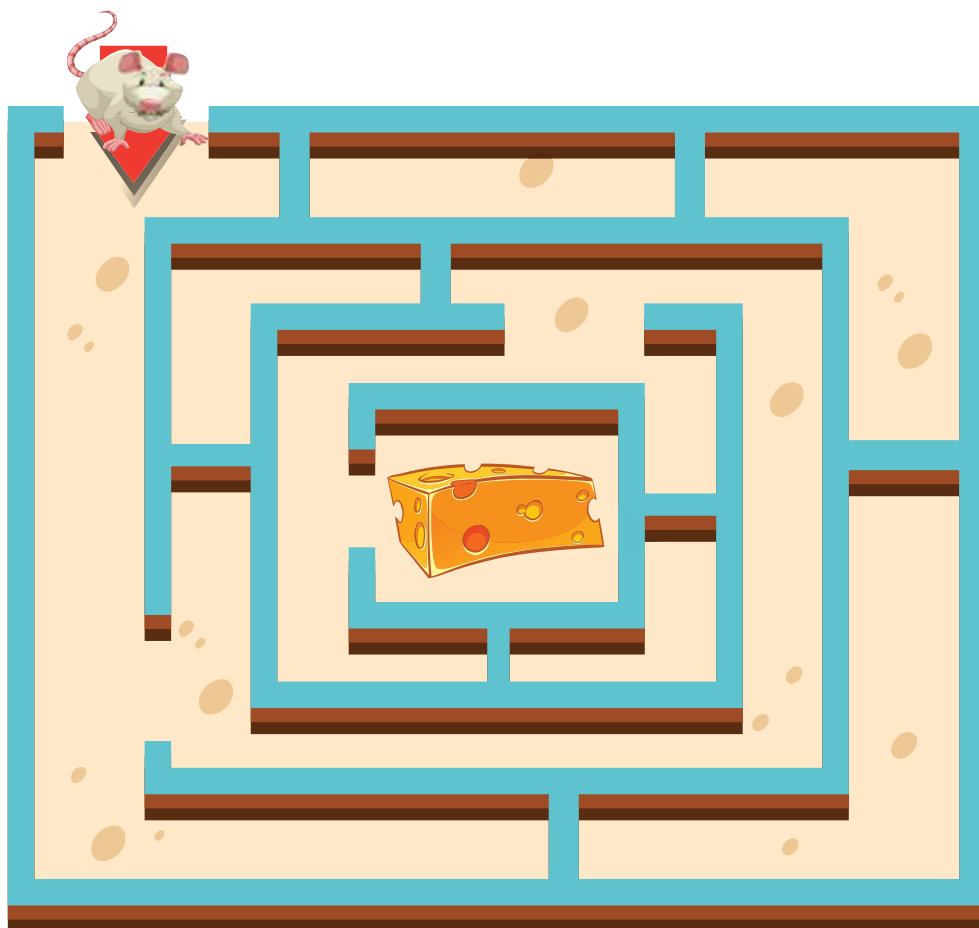
¹³ Več v: Kompare in Rupnik Vec, 2016.

Primer naloge, ki spodbuja oblikovanje argumenta

1. Preberi besedilo X.
 - a) Presodi, ali gre za argument, ali za kak drug tip besedila (opis, razlaga, mnenje).
 - b) Določi trditve, s katero besedilo prepričuje (sklep).
 - c) Določi trditve, ki jih avtor navaja kot podporo svojemu sklepu (premise).
 - č) Ovrednoti kakovost teh trditev z vidika zadostnosti, zanesljivosti in relevantnosti.
 - d) Kaj v argumentu morda manjka (npr. protirazlogi ali pa samo prikaz, da so protirazlogi šibkejši od razlogov za sprejetje sklepa)? Katera vprašanja se porajajo? Kaj ostaja odprto?
 - e) Presodi splošno vrednost argumenta. Ali lahko avtorjevo tezo sprejmeš?
2. Izberi temo (tezo, trditev, sklep), o kateri bi rad prepričal prijatelja (od preprostih, vsakdanjih tez, npr. da gre s teboj v kino, do zahtevnih tem, kot je npr. teza, da bi morala večina ali vse evropske države spremeniti družbeni red ali da bi morali učenci imeti možnost sami izbrati učitelje). Navedi razloge (premise), s katerimi ga boš prepričeval. Kako dobri so ti razlogi? Presodi jih na temelju kriterijev kakovosti razlogov (premis): zanesljivost, zadostnost, relevantnost.
3. Če želiš oblikovati zares zdrav (močan) argument, moraš, poleg navajanja kakovostnih razlogov v prid svoji tezi, navesti tudi razloge proti svoji tezi (sklepu), vendar obenem pokažeš, da so razlogi ZA močnejši od razlogov PROTI.
 - a) Stori to v zgornjem primeru.
 - b) Če tega (da so razlogi ZA močnejši od razlogov PROTI) ne moreš pokazati, pa je smiselno, da razmisliš o svoji trditvi. Lahko morda v tem primeru prvotno trditev spremeniš?
4. Spodaj so navedene razne trditve.
 - a) Izberi eno, s katero se (v tem trenutku, na prvi pogled) strinjaš, ter jo podpri z razlogi:
 - Internet predstavlja grožnjo za svet.
 - Ljudem bi morali popolnoma prepovedati, da pse priklepajo na verige (izjema je vodenje psa na povodcu na prehodu).
 - Otroci bi v šolah morali samostojno sestavljati šolski jedilnik.
 - Elektronske redovalnice in avtomatično sporočanje ocen staršem bi bilo treba ukiniti.
 - b) Dodaj protirazloge in pokaži, da so razlogi ZA močnejši od protirazlogov. Če ti to ne uspe, razmisli o upravičenosti svoje trditve.
 - c) Svoj argument daj v pregled sošolki ali sošolcu. Ta naj presodi v kolikšni meri si svojo tezo prepričljivo podprl, in ti poda povratno informacijo v skladu s kriteriji:
 - Izhodiščna trditev je jasna in nedvoumna.
 - Navedenih je zadostno število razlogov v prid trditvi.
 - Razlogi v prid trditvi so resnični.
 - Razlogi v prid trditvi so relevantni.
 - Navedeni so tudi razlogi proti trditvi.
 - V besedilu je prikazano, da so razlogi ZA močnejši od razlogov proti.
 - Uporabljeni jezik je jaseen.
 - č) Na temelju povratne informacije sošolca izboljšaj svoj argument.

SKLEP

V članku smo prikazali nekatere temeljne miselne procese, ki v medsebojnem prepletu tvorijo srčiko učinkovitega, kritičnega mišljenja, s čimer pa seznama elementarnih procesov mišljenja še zdaleč nismo izčrpali. Tako je v razmislek smiselno vključiti še sledeče procese: primerjanje, razvrščanje, analizo (kot temeljni proces), sintezo, abstrahiranje itd., kot tudi bolj kreativne procese, npr. ustvarjanje originalnih rešitev itd., ki sicer prese-gajo ožji koncept *kritično mišljenje*, vsekakor pa smiselno tvorijo koncept *učinkovito mišlje-nje*. Čeprav ni bila predmet tega prispevka, naj še opozorimo na idejo, da je pomembno, da učitelj mišljenje, ki je v temelju reševanja problemov in raziskovanja, napravi učencem razvidno. To stori z oblikovanjem vrste samorefleksivnih vprašanj, ki spodbujajo metakog-nicijo (razmišljanje o lastnem razmišljanju), npr.: V kaj verjamem v zvezi s to tematiko? Kakšne dokaze imam za to? Kako dobri so ti dokazi? Katera vprašanja, poleg že zastavlje-nih so še pomembna? Katere strategije reševanja problema imam na voljo? Kako še lahko pristopim? Kaj v raziskovanju tematike mi je uspelo, kaj pa ostaja izziv? Itd. Metakogni-tivno mišljenje je namreč tudi pomemben element kritičnega mišljenja, a presega okvirje ciljev tega prispevka.

(Vir: Shutterstock.)

VIRI IN LITERATURA

- Barry, Vincent E. (1984). *Invitation to Critical Thinking*. New York, Chicago: Holt, Reinhart and Winston.
- Bensley, D. Alan (1998). *Critical Thinking in Psychology: A Unified Skills Approach*. Pacific Grove: Brooks/Cole Publishing Company.
- Bowell, Tracy in Kemp, Gary (2002). *Critical Thinking. A Concise Guide*. London: Routledge.
- Bonstingl, John Jay (1996). *Introduction to Social Sciences*. Needham: Prentice Hall.
- Brookfield, Stephen D. (1997). *Assessing Critical Thinking*. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 75, str. 17–29.
- Burbules, Nicolas C., Berk, Rupert (2006). *Critical Thinking and Critical Pedagogy: Relations, Differences and Limits*. Dostopno na: <http://faculty.education.illinois.edu/burbules/papers/critical.html>, dostop: 17. 5. 2018.
- Facione, Peter A. (1990). *Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction*. »The Delphi Report« Executive Summary. Dostopno na: <http://url.sio.si/delphi-report>, dostop: 17. 5. 2018.
- Fulgosi, Ante (1985). *Psihologijačnosti. Teorija i istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Halpern, Diane F. (1996). *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking* (third edition). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kitchener, Strohm Karen (2002). Skills, tasks and definitions: discrepancies in the understanding and data on the development of folk epistemology. *New Ideas in Psychology*, 20, str. 309–328.
- Kompare, Alenka. in Rupnik Vec, Tanja (2016). *Kako spodbujati razvoj mišljenja? Od temeljnih miselnih procesov do argumentiranja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Kuhn, Deanna (2003). *Understanding and Valuing Knowing as Developmental Goals*. *Liberal Education*, 89 (3), str. 17–21.
- Levy, David A. (1997). *Tools of Critical Thinking. Metathoughts for Psychology*. Needham Heights: Allyn & Bacon.
- Marentič - Požarnik, Barica in Plut - Pregelj, Leopoldina (2009). *Moč učnega pogovora. Poti do znanja z razumevanjem*. Ljubljana: DZS.
- Marzano, Robert J. idr. (1988). *Dimensions of Thinking. A Framework for Curriculum and Instruction*. Alexandria: ASCD.
- Norris, Stephen P. (1985). *Synthesis of Research on Critical Thinking*. *Educational Leadership*, 42 (8), str. 40–41.
- Paul, Richard in sod. (1989). *Critical Thinking. Handbook: High School*. Sonoma State University: Center for Critical Thinking and Moral Critique.
- Rupnik Vec, Tanja (2011). *Izzivi poučevanja: spodbujanje razvoja kritičnega mišljenja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Rupnik Vec, Tanja in Kompare, Alenka (2006). *Kritično mišljenje v šoli. Strategije poučevanja kritičnega mišljenja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Rutar Ilc, Zora (2003). *Pristopi k poučevanju, preverjanju in ocenjevanju*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Senge, Peter (ur.) (2000). *Schools that Learn. A Fifth Discipline Fieldbook for Educators, Parents, and Everyone Who Cares About Education*. New York, London: Doubleday Dell Publishing Group, Inc.
- Starkey, Lauren (2004). *Critical Thinking Skills Success in 20 Minutes a Day*. New York: LearningExpress, LLC.
- Šuster, Danilo (1998). *Moč argumenta: Logika in kritično razmišljanje*. Maribor: Pedagoška fakulteta.
- Tropiano, C. (2008). *Paulo Freire, Social Change, and the Teaching of Gothic Literature*. *College Quarterly*, 11 (2). Dostopno na: <http://collegequarterly.ca/2008-vol11-num02-spring/tropiano.html>, dostop: 21. 5. 2018.
- Wade, Carol (1995). *Using Writing to Develop and Assess Critical Thinking*, *Teaching of Psychology*, 22 (1), str. 24–28.

Dr. Vilma Brodnik
Zavod RS za šolstvo

SPODBUJANJE KRITIČNEGA MIŠLJENJA PRI DELU Z ZGODOVINSKIMI VIRI

Dr. Vilma Brodnik
National Education Institute Slovenia

ENCOURAGING CRITICAL THINKING WHEN WORKING WITH HISTORICAL SOURCES

Grbi kralja Matije Korvina, ki ga opeva slovensko ljudsko izročilo (legende, pripovedke, pesmi).

(Vir: [https://sl.wikipedia.org/wiki/Matija_Korvin#/media/File:Coa_Hungary_Country_History_Mathias_Corvinus_\(1458-1490\)_big.svg](https://sl.wikipedia.org/wiki/Matija_Korvin#/media/File:Coa_Hungary_Country_History_Mathias_Corvinus_(1458-1490)_big.svg), dostop: 17. 7. 2018.)

POVZETEK

V članku predstavljamo posebnosti razvijanja in spodbujanja veščin kritičnega mišljenja v povezavi z veščinami dela z zgodovinskimi viri, kot jih opredeljujeta učna načrta za zgodovino v osnovni šoli in gimnaziji. V razpravo sta bila zajeta model kritičnega mišljenja, kot je ga je uvodnem članku tematske številke Zgodovine v šoli predstavila Rupnik Vecova, in model veščin dela z viri, kot ga je oblikovala Brodnikova s sodelavci v projektih EUfolio in ATS2020. Predstavljeno je, s katerimi veščinami se oba modela prepletata. Opredeljeni so pomen zgodovinskih virov za zgodovino in načini delitve zgodovinskih virov, ponazorjeni s primeri in usmerjevalnimi vprašanji, ki so učencem v pomoč pri ugotavljanju različnih vrst zgodovinskih virov. Sledi osrednji del z razlago elementov kritičnega mišljenja, kot sta iskanje in vrednotenje virov, ki se pri delu z zgodovinskimi viri kažeta kot iskanje, ugo-

ABSTRACT

The article describes the special characteristics of developing and encouraging critical thinking skills in regards to the skills of working with historical sources defined in history syllabuses for primary and upper secondary schools. The discussion consisted of a critical thinking model, presented in the introductory article of the History in school issue by Rupnik Vec, and a model of skills for working with historical sources as designed by Brodnik and coworkers for the EUfolio and ATS2020 project. The article presents skills contained in both models. It defines the significance of historical sources for history, and presents ways of categorizing historical sources along with examples and orientation questions, which help students determine different types of historical sources. The main part contains an explanation of critical thinking elements, such as source finding and evaluation, which in

navajanje in uporaba verodostojnih, uporabnih in zanesljivih zgodovinskih virov ter (so)oblikovanje in uporaba kriterijev za vrednotenje virov in njihovo citiranje. presojanje relevantnosti, zanesljivosti in uporabnosti virov se ugotavlja z razlikovanjem dejstev od mnenj, ki pri delu z zgodovinskimi viri vključuje analizo, kritično presojo zgodovinskih dejstev in dokazov ter njihovo ločevanje od mnenj, sklepov in razlag ter pogled na neko zgodovinsko dogajanje vsaj z dveh različnih perspektiv, ki ga uporabljamo za večjo objektivnost interpretacij zgodovinskega dogajanja. Predstavljeni so primeri ugotavljanja pristranskosti, predsodkov in stereotipov v zgodovinskih virih. Na temelju relevantnih zgodovinskih dejstev in dokazov se izpelje induktivno in deduktivno sklepanje z oblikovanjem sintez, sklepov, razlag, pogledov, mnenj o zgodovinskem dogajanju. Veščina vrednotenja in odločanja pa se nanaša na samostojno izbiranje in odločanje s pomočjo relevantnih kriterijev, s katerimi se presodi posledice sprejetih odločitev, ki se pri zgodovini kaže kot sposobnost samostojnega izbiranja in odločanja ter oblikovanje svojih pogledov na zgodovino, ki pa morajo upoštevati vrednote zahodne evropske civilizacije. Vse predstavljene veščine so ponazorjene in utemeljene s konkretnimi primeri nalog in aktivnosti, ki povezujejo veščine dela z viri z veščini kritičnega mišljenja.

Ključne besede: didaktika zgodovine, kritično mišljenje, delo z viri, vseživljenjske veščine, učenje zgodovine

working with historical sources is seen as searching, determining and application of trustworthy, useful, and reliable historical sources, the (co)development and application of criteria for source evaluation, and the citation of sources. Deciding on the relevance, reliability, and usefulness of the sources is based on distinguishing between facts and opinions, which in working with historical sources also incorporates analysis, critical judgment of historical sources and evidence, and their separation from opinions, conclusions and explanations, as well as the consideration of specific historical events from at least two different perspectives in order to achieve their more objective interpretations. The article contains examples of determining bias, prejudice and stereotypes in historical sources. Based on relevant historical facts and evidence, inductive and deductive reasoning is made by formulating syntheses, conclusions, explanations, viewpoints, and opinions about the historical event. The evaluation and decision-making skills refer to independent selection and decision-making with the help of relevant criteria, which are used to judge the consequences of adopted decisions, in history lessons seen as the capability of independent selection and decision-making, and formulating one's own views of history, in which the values of the Western European civilization should be taken into consideration. All presented skills are given and supported with concrete examples of assignments and activities, which connect source working skills and critical thinking skills.

Keywords: history didactics, critical thinking, working with sources, lifelong skills, learning about history

UVOD

V ciljnih učnih načrtov za zgodovino v osnovni in srednji šoli je zapisano, da je namen pouka zgodovine tudi spodbujanje in razvijanje veščin dela z viri in kritičnega mišljenja. V učnem načrtu za zgodovino v osnovni šoli so elementi kritičnega mišljenja zajeti v nekaterih splošnih učnih ciljnih (najdemo pa jih tudi v skupnih procesnih ciljnih tem ter standardih znanja), v katerih piše, da bodo učenci/učenke zmožni:

- »razvijati zmožnosti preproste analize, sinteze in interpretacije uporabnih in verodostojnih podatkov in dokazov iz zgodovinskih virov in literature iz različnih medijev, za raziskovanje in poznavanje življenja ljudi v preteklosti;
- razvijati zmožnosti oblikovanja samostojnih utemeljenih zaključkov, pogledov, mnenj in stališč, vživljanja v različne perspektive in snovanja izvornih predlogov in rešitev; / ... /

- z učenjem ob raznovrstnih in večperspektivnih zgodovinskih virih razvijati zmožnosti kritične presoje in razlage zgodovinskih dogodkov, pojavov in procesov v preteklosti in sodobnosti;
- razviti dovzetnost za različne poglede na zgodovino oz. interpretacije zgodovine ter razumeti, zakaj se pojavijo;
- razviti sposobnost samostojnega izbiranja in odločanja ter svoje poglede na zgodovino«. ¹

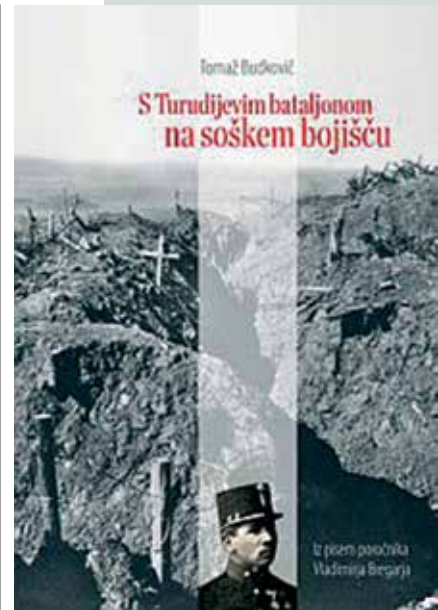
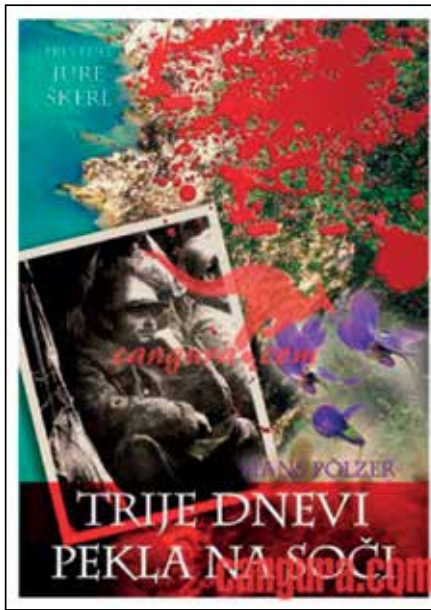
Prav tako so elementi, ki se nanašajo na spodbujanje in razvijanje kritičnega mišljenja, vključeni v del splošnih (pa tudi tematskih učnih ciljev ter pričakovanih dosežkov/rezultatov), v katerih je opredeljeno, da dijaki/dijakinje:

- »razvijajo spretnosti zbiranja in izbiranja, analize, sinteze, kritične presoje vrednosti in uporabnosti informacij in zgodovinskih virov;
- se zavedajo relativnosti informacij;
- oblikujejo samostojne zaključke, mnenja, stališča in interpretacije zgodovinskih dogodkov, pojavov in procesov;
- se učijo iz multiperspektivnih zgodovinskih virov, ki so dostopni prek vključevanja IKT v pouk zgodovine; / ... /
- razvijajo sposobnost samostojnega izbiranja in odločanja ter svoje poglede na zgodovino;
- razvijajo dovzetnost za različne poglede oz. interpretacije ter razumejo zakaj se pojavijo«. ²

V obeh primerih učnih načrtov za osnovno šolo in splošno gimnazijo so v učnih ciljih, standardih znanja oz. pričakovanih dosežkih/rezultatih izpostavljeni elementi kritičnega mišljenja, kot so iskanje in vrednotenje virov (iskanje, ugotavljanje in uporaba verodostojnih in uporabnih virov, uporaba kriterijev za vrednotenje virov, citiranje virov), razlikovanje dejstev od mnenj (analiza, kritična presoja, razlikovanje dejstev od mnenj, sklepov, razlag, pogled z več perspektiv), izpeljava sklepov, induktivno in deduktivno sklepanje (oblikovanje sintez, sklepov, razlag, pogledov, mnenj), vrednotenje in odločanje (samostojno izbiranje in odločanje s pomočjo relevantnih kriterijev, s katerimi se presodi posledice sprejetih odločitev), prepoznavanje in opredeljevanje problemov (pri življenju v različne perspektive in snovanju izvirnih predlogov in rešitev).

V gimnazijskem učnem načrtu je v poglavju Vrednotenje dosežkov priporočeno, da se znanje lahko preverja in ocenjuje tudi z alternativnimi oblikami, med katerimi so navedene tudi debatne tehnike. ³ Pogoj za izvedbo različnih debatnih tehnik in formatov pa je sposobnost argumentiranja. Oblikovanje, analiza in vrednotenje argumentov pa so prav tako element kritičnega mišljenja.

Poučevanje in učenje zgodovine, kot je opredeljeno v učnih načrtih, torej v veliki meri podpira spodbujanje in razvijanje veščin kritičnega mišljenja glede na model, kot ga je v uvodnem članku pričujoče številke Zgodovina v šoli predstavila Rupnik Vecova. ⁴ Večina veščin kritičnega mišljenja pa se prekriva tudi z veščinami dela z zgodovinskimi viri, kar bomo podrobneje predstavili v nadaljevanju članka.

Vojaški dnevnik in pisma kot zgodovinski vir, ki omogočajo tudi večperspektivni pogled na vojskovanje na soški fronti.

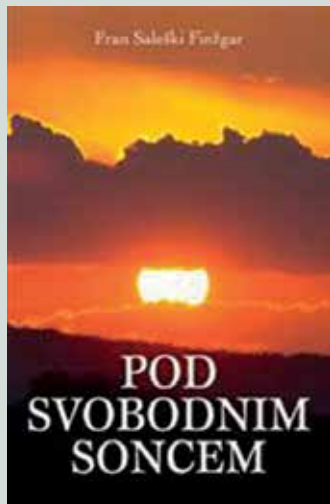
¹ Program osnovna šola. Zgodovina (2011). Učni načrt. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 5, 26, 39.

² Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina (2008). Obvezni predmet (primer modula 280 ur). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 8–9, 55.

³ Prav tam, str. 60.

⁴ Rupnik Vec, Tanja (2018). Učenje veščin kritičnega mišljenja – ne zgolj vzgojno-izobraževalna možnost, pač pa temeljna pravica vsakega učenca. V: Zgodovina v šoli. Letnik 26, str. 3–17.

ZGODOVINSKI VIRI – KLJUČ DO POZNAVANJA ČLOVEŠKE PRETEKLOSTI⁵

Pod svobodnim soncem pisatelja Frana Saleškega Finžgarja (literarno delo z zgodovinskim ozadjem).

Ključ do poznavanja človeške preteklosti predstavljajo zgodovinski viri, saj so edine sledi človeškega delovanja in ustvarjanja na gospodarskem, družbenem, političnem, kulturnem in duhovnem področju. Zgodovinar v procesu raziskovanja izbrane teme poišče vse dostopne zgodovinske vire, informacije iz njih kritično ovrednoti z vidika verodostojnosti in uporabnosti in na njihovem temelju napiše razlago izbranega zgodovinskega dogajanja. V primeru najdbe novih zgodovinskih virov o nekem zgodovinskem dogajanju, ki to dogajanje prikazujejo na nov, drugačen način, zgodovinarji razlago dopolnijo z novimi izsledki raziskav. Pogosto se zgodi, da zgodovinski viri neko dogajanje prikazujejo z različnih vidikov (perspektiv), zlasti kadar gre za ohranjena pričevanja (viri prve roke ali egodokumenti). V takšnih primerih je treba preučiti vsa razpoložljiva pričevanja in natančno preučiti podobnosti in razlike med njimi, v primeru razlik pa tudi pojasniti, zakaj so nastale. Ker gre pri pričevanjih za osebne, družinske in tudi kolektivne spomine, ki so podvrženi pozabljanju in spremembam, jih je treba primerjati z informacijami iz drugih dostopnih virov o nekem dogajanju. Če drugih zgodovinskih virov ni, pa je treba presoditi in pojasniti omejitve preučenih pričevanj. Razlike v razlagah zgodovinskega dogajanja pa so lahko odvisne tudi od ideoloških in celo generacijskih razlik med zgodovinarji. Ideološkost v zgodovinopisju je možno preseči z večperspektivno razlago, tako da vključimo vse različne poglede na neko dogajanje ali različne razlage in pojasnimo, zakaj je do razlik prišlo. V delu zgodovinopisja pa se je uveljavilo prepričanje, da vsaka generacija piše svojo razlago zgodovine. Deloma je to pogojeno z dostopnostjo novih virov, deloma z novim znanjem in razmerami v družbi in svetu.

ZGODOVINSKI VIRI SO RAZNOLIKI

Človekovo delovanje in ustvarjanje v preteklosti in sedanjosti je raznoliko in sega na področje družbene organizacije, gospodarskega delovanja, političnega udejstvovanja, duhovnih predstav in kulturnega ustvarjanja. Zato so tudi zgodovinski viri raznoliki. Za šolske namene jih okvirno delimo na materialne, pisne, ustne, avdiovizualne, spletne vire.

Glede na razmerje priče do zgodovinskega vira jih delimo na vire prve in druge roke (viri prve roke izhajajo od priče, druge roke od posrednikov). Viri prve roke so lahko:

1. osebna pričevanja, kamor uvrščamo spomine, dnevnike in pisma. Vključujejo le dele o posameznih dogod-

Ostanki emonske hiše – prostor s hipokavstom.

(Vir: [https://sl.wikipedia.org/wiki/Emona#/media/File:Emona_v_Ljubljani_\(3\).jpg](https://sl.wikipedia.org/wiki/Emona#/media/File:Emona_v_Ljubljani_(3).jpg), dostop: 17. 7. 2018.)

⁵ Več o zgodovinskih virih glej v: Brodnik, Vilma (2018). Spodbujanje razvoja večščin dela z viri s formativnim spremljanjem, str. 6–22 in Delo z zgodovinskimi viri, str. 44–54. Dostopno na: <https://www.zrss.si/digitalnaknjiznica/VescineDelaZViriv/>, dostop: 18. 6. 2018.

kih, a prinašajo tudi veliko podrobnosti, podatke o avtorjevem značaju, izobrazbi, položaju, povezavi in težnjami z dogodkom, o katerem pričajo;

2. preostanki praktičnega življenja, ki niso imeli namena poročati o preteklosti, kot so na primer urbarji, listine, razni akti, poslovne knjige itd.;
3. literarna dela z zgodovinskim ozadjem, če se lahko loči literatova fantazija od resničnega dogajanja.⁶

Viri prve roke imajo večjo pričevalno vrednost in so zanesljivejši kot viri druge roke, ki so se ohranjali prek posrednikov.

Glede razmerje zgodovinarja do zgodovinskega vira je uveljavljena delitev virov na primarne in sekundarne vire.

Primarni izvirajo od očividcev, sekundarni so pisani na temelju ohranjenih primarnih virov. Glede na to delitev ločimo v zgodovinopisju vire in literaturo, pri čemer se slednjo uvršča med sekundarne vire, saj je bila napisana na temelju primarnih virov. Sekundarni viri so pogosto verodostojnejši, saj so lahko avtorji vključili v svoje poznavanje nekega dogodka še druge vire, ki so razširili védenje o nekem dogodku.

Glede na razmerje zgodovinskega vira do dogodka pa vire delimo na preostanke in poročila (preostanki niso imeli namena poročati o preteklosti, poročila pa so ta namen imela). Med preostanke spadajo:

1. stvarni ali materialni preostanki, kot so stavbe, umetnine, predmeti za vsakdanjo rabo (orodje, oblačila, pohištvo, hrana itd.);
2. abstraktni preostanki, kot so različne institucije, pravne, državne in ustavne oblike, jezik, krajevna, osebna in ledinska imena itd.;
3. pisni zgodovinski viri, ki so nastali kot rezultat javnega in zasebnega življenja in dela ter jih hranijo arhivi. Sem spadajo različne listine, zakoni in pogodbe, zasebna in javna korespondenca, zapisniki, finančne in različne upravne knjige, literarna dela z zgodovinskim ozadjem ipd.⁷

Poročila pa vključujejo:

1. ustno izročilo, kot so miti, pripovedke, zgodovinske pesmi, genealoške ali zgodovinske pripovedi;
2. pisne literarne vire, kot so letopisi in kronike, biografije, spomini, avtobiografije;
3. publicistične vire, kot so letaki, javna pisma, časopisi, politične publikacije, razne bele, modre oz. »barvne«⁸ državne knjige z razlago politike;
4. dele aktov ali vrste aktov, kot so diplomatska poročila, sodniške utemeljitve sodb ipd.⁸

Tudi v tem primeru so zanesljivejši preostanki, ker niso imeli namena poročati. Pri poročilih, ki so tak namen imela, so lahko prisotni subjektivni nameni poročevalca.

Viri pa so lahko tudi večperspektivni, če o nekem dogodku, pojavu, procesu pričajo vsaj z dveh različnih vidikov. V tem primeru je treba ugotoviti odnos avtorja do dogodka, pojava, procesa; v čem sta poročili različni/podobni; zakaj sta različni/podobni; ali je možno, da imata oba avtorja prav; kako je možno obe pričevanji preveriti.

Razglednice kot zgodovinski vir – Razglednica s Šmarno gorę leta 1913.

(Osebni arhiv dr. Vilme Brodnik.)

Spomini Angele Vode, zbrani v knjigi Skriti spomin.

Spomini in dokumenti Ljuba Sirca, objavljeni v knjigi Dolgo življenje po smrtni obsodbi.

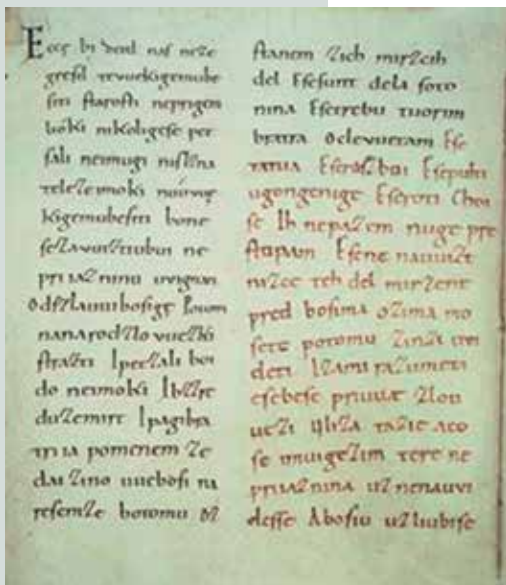

⁶ Povzeto po: Grafenauer, Bogo (1960). Struktura in tehnika zgodovinske vede. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, str. 253–254.

⁷ Prav tam, str. 262.

⁸ Prav tam, str. 261–262.

SPLETNI VIRI

Brižinski spomeniki, II. spomenik (10./11. stoletje).

(Vir: URN:NBN:SI:WEB-DUK9E8FV na <http://www.dlib.si>, dostop: 17. 7. 2018.)

Stiški rokopi (15. stoletje).

(Vir: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-W80970PH/?>, dostop: 17. 7. 2018.)

Učenci dostopajo do zgodovinskih virov na različne načine. Sodobni učbeniki, delovni zvezki in samostojni delovni zvezki vključujejo poleg avtorskega besedila tudi različne zgodovinske vire. V nekaterih učbenikih je razmerje med avtorskim besedilom in zgodovinskimi viri celo 50 % : 50 %. Učitelji pripravljajo lastne delovne liste z zgodovinskimi viri, lahko pa načrtujejo aktivnosti, v okviru katerih učenci samostojno iščejo zgodovinske vire v različnih medijih, zlasti na svetovnem spletu. Samostojno iskanje zgodovinskih virov je značilno zlasti pri pisanju referatov, seminarskih in raziskovalnih nalog, pri snovanju argumentov za debatiranje v različnih debatnih formatih. Učitelji morajo učence poučiti tudi o kriterijih verodostojnosti spletnih virov, pri čemer jih usmerjajo z vprašanji:

- Kdo je skrbnik spletne strani?
- Kdo je avtor objavljenega gradiva?
- Ali so navedeni viri in literatura, iz katerih je avtor gradiva črpal informacije?

- Kakšno je razmerje med dejstvi, mnenji, sklepi, razlagami?
- Ali so mnenja, sklepi, razlage podprti z objektivnimi, relevantnimi dejstvi?
- Ali je zaslediti predsodke, stereotipne predstave ali celo sovražni govor?⁹

Če so skrbniki spletnih strani z zgodovinskimi viri muzeji, arhivi, znanstveno-raziskovalni inštituti, knjižnice in podobne ustanove, ti s svojim znanstvenim in strokovnim osebjem jamčijo za verodostojnost in uporabnost objavljenih spletnih virov.

Navajamo izbor spletnih strani z verodostojnejšimi zgodovinskimi viri:

- Spletni portal Slovenske zgodovine Sistory <http://www.sistory.si/>,
- Enciklopedija naravne in kulturne dediščine na Slovenskem DEDI <http://www.dedi.si/>,
- Digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin KAMRA <http://www.kamra.si/>,
- Muzeji in galerije v Sloveniji <http://www2.arnes.si/~ljprirod6/>,
- Digitalna knjižnica Slovenije dLib <http://www.dlib.si/>,
- Virtualna knjižnica Slovenije <http://www.cobiss.si/>,
- Avdio/Video arhiv na Multimedijem portalu TV Slovenija <http://ava.rtv slo.si/>,
- Arhiv Republike Slovenije <http://www.arhiv.gov.si/>,
- Digitalizirani zemljevid Avstro-Ogrske <http://lazarus.elte.hu/hun/dig-konyv/topo/3felmeres.htm>,
- Historična topografija <http://topografija.zrc-sazu.si/>,
- Slovenska biografija <http://www.slovenska-biografija.si/>,
- Brižinski spomeniki <http://old.nuk.uni-lj.si/bs.html>,
- Spletni slovar slovenskega knjižnega jezika <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> itd.

⁹ Primerjaj: Brodnik, Vilma, Babič, Dragica (2014). Zgodovina 1. Delovni zvezek za prvi letnik gimnazije. Ljubljana: DZS, str. 9.

Poleg digitaliziranih zgodovinskih virov pa pri pouku uporabljamo tudi e-gradiva, ki so pripravljena za učenje zgodovine v osnovni in srednji šoli. Primeri takšnih e-gradiv so:

- Kartografija v zgodovinski učni snovi za osnovno šolo
<http://egradiva.gis.si/web/egradiva-os>,
- Naravne in družbeno-geografske značilnosti Srednje Evrope (e-gradivo za 7. razred na naslovu <http://www.simos.si/egradiva/zgodovina/index.html>) – za zgodovino,
- Naravne in družbeno-geografske značilnosti Srednje Evrope (e-gradivo za 8. razred na naslovu <http://simos.si/egradiva09/gradiva.htm>) – za zgodovino,
- Kartografija v zgodovinski učni snovi za srednjo šolo
<http://egradiva.gis.si/web/egradiva-ss> itd.

Pravih i-učbenikov, ki bi vključevali tudi interaktivne zgodovinske vire in zgodovinske vire z različnimi multimedijskimi elementi, pa v tem trenutku še ni.

Kljub kakovostnim spletnim stranem, opredeljenim glede na kriterije, kdo je skrbnik in kdo so avtorji, pa je treba učence kljub temu navajati na preverjanje informacij iz zgodovinskih virov s pomočjo kriterijev: ali so zgodovinski viri citirani, pri sekundarnih virih se ugotavlja, ali je bila uporabljena kakovostna strokovna literatura (ali so avtorji strokovnjaki z referencami). Nato sledi notranja analiza vsebine z ugotavljanjem razmerja med dejstvi, sklepi, razlagami, mnenji, z ugotavljanjem prisotnosti pristranskih razlag in pogledov, predsodkov, stereotipov. Zgodovinski vir je tem bolj verodostojen, če vključuje objektivna dejstva, s katerimi morajo biti podprti tudi sklepi, razlage in mnenja, ne sme biti pristranskih, stereotipnih pogledov, razlag in mnenj.

SPodbujanJE VEŠČIN KRITičNEGA MIŠLJENJA PRI DELU Z ZGODOVINSKIMI VIRI

Pri delu z zgodovinskimi viri so v ospredju naslednje veščine kritičnega mišljenja po modelu Rupnik Vecove (glejte uvodni članek):

- iskanje in vrednotenje virov;
- razlikovanje dejstev od mnenj;
- deduktivno in induktivno sklepanje;
- oblikovanje, analiza in vrednotenje argumentov;
- vrednotenje in odločanje.

Veščine dela z zgodovinskimi viri pa so:

- izbiranje ključnih informacije in pomembnih podrobnosti, dejstev in dokazov iz virov;
- oblikovanje samostojnih odgovorov, sklepov, razlag;
- priprava lastnih mnenj in njihovo utemeljevanje;
- priprava argumentov (vključujejo utemeljitve in dokaze v podporo trditvi);
- interpretiranje dogajanja, pojavov, procesov z več vidikov (perspektiv);
- vrednotenje verodostojnosti vira informacij (npr. po kriterijih: kdo je avtor, razmerje med dejstvi, dokazi, mnenji, prisotnost predsodkov, stereotipov);
- citiranje virov.¹⁰

Oba modela se prekrivata pri iskanju in vrednotenju virov – vrednotenje verodostojnosti virov (poznavanje, uporaba ali samostojno oblikovanje kriterijev vrednotenja virov, npr. za spletne vire, navajanje virov); razlikovanje dejstev od mnenj, sklepov, razlag, zavze-manje različnih perspektiv, vpliv različnih dejavnikov na interpretacije; deduktivno in induktivno sklepanje (oblikovanje sklepov, razlag, mnenj); oblikovanje argumentov, ki vključujejo trditev, utemeljitev in dokaze.

¹⁰ Model veščin dela z viri je oblikovala dr. Vilma Brodnik s sodelavci v mednarodnem projektu EUfolio (2013–2015), uporabljen pa je bil tudi v mednarodnem projektu ATS2020 (2015–2018).

V nadaljevanju podrobneje predstavljamo šest elementov kritičnega mišljenja modela Rupnik Vecove v povezavi z delom z zgodovinskimi viri (ki sicer obsega še štiri elemente – prepoznavanje in opredeljevanje problemov, postavljanje vprašanj, sistematično opazovanje in izpeljava sklepov, oblikovanje ciljev in načrtovanje procesa, produkta ter poti do ciljev).

ISKANJE IN VREDNOTENJE VIROV¹¹

Zlasti pri učenju z raziskovanjem in učenju z odkrivanjem spodbujamo in razvijamo veččino iskanja in vrednotenja zgodovinskih virov. Učenci samostojno iščejo zgodovinske vire pri pisanju seminarskih in raziskovalnih nalog, pri pisanju referatov, v okviru zgodovinskega terenskega, arhivskega in muzejskega dela ipd. Ko poiščejo dostopne zgodovinske vire za preučevano temo, jih začnejo vrednotiti. Pri tem ugotavljajo, ali so viri primarni (poročila in preostanki) ali sekundarni (pisani na temelju primarnih, lahko pa gre tudi za zgodovinsko literaturo, ki je pisana na temelju primarnih virov). Pri vrednotenju primarnih virov si učenci pomagajo z vprašanji:

- Ali je vir avtentičen – ali je res to, kar je videti (znani so ponaredki fotografij npr. fotografija z Aleksandrom Dubčkom, ki so ga po zatrtju praške pomladi s fotografije odstranili)?
- Ali je poročilo ali preostanek?
- Kdo je poročilo napisal?
- Ali je poročilo zanesljivo?

S pomočjo takšnih usmerjevalnih vprašanj naj učenci analizirajo spodnji fotografiji.

Po terorističnih napadih v Parizu se je januarja 2015 v spomin na umrle in v znak solidarnosti zbralo ok. 40 svetovnih voditeljev. V ortodoksnem izraelskem časopisu HaMevaser pa so s fotografij shoda izbrisali vse ženske predstavnice: nemško kanclerko Angela Merkel, županjo Pariza Anne Hidalgo, dansko premierko Helle Thorning-Schmidt in predstavnicu EU za zunanjo politiko Federico Mogherini. Po njihovem prepričanju so ženske manj vredne in ne bi smele prevzemati pomembnih funkcij.

(Vir: Twitter.)

Pri vrednotenju sekundarnih virov si lahko učenci pomagajo z vprašanji:

- Zakaj je bil vir ustvarjen (namen)?
- Ali je bil vir napisan na temelju avtentičnega primarnega vira?
- Kateri viri niso bili uporabljeni (ali so bili uporabljeni tipični primarni viri)?
- Ali je zgodovinar pristranski (zgodovinska literatura spada namreč k sekundarnim virom)?

Primerjavo primarnih in sekundarnih virov pa lahko usmerjajo naslednja vprašanja:

- Ali so primarni viri vedno bolj uporabni kot sekundarni?
Se strinjam/se ne strinjam.

¹¹ Več primerov nalog za posamezne elemente kritičnega mišljenja pri zgodovini najdete v: Rupnik Vec, Tanja (ur.) (2017). Veščine kritičnega mišljenja. Primeri nalog za spodbujanje kritičnega mišljenja pri različnih predmetih v osnovni šoli. Dostopno na: <https://www.zrss.si/digitalnaknjiznica/KriticnoMisljenjeNaloge/>, dostop: 18. 6. 2018.

- Uporabnost vira je odvisna od tega, za kaj se ga želi uporabiti.
Se strinjam/se ne strinjam.
- Če so uporabni dokazi tako v primarnem kot sekundarnem viru, je bolj uporaben primarni.
Se strinjam/se ne strinjam.

Vsak odgovor utemelji s primeri primarnih in sekundarnih virov.¹²

S pomočjo takšnih usmerjevalnih vprašanj za vrednotenje primarnih in sekundarnih virov naj učenci analizirajo odlomek iz Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske.

»To mesto in grad, po kranjsko Škofja Loka, se latinsko imenuje Locopolis in se je nekoč, kakor trdi Lazius, imenovala Antonini Praetorium Latovicorum ter Japodum municipium. Prej je bila le Loka, ko pa je cesar Henrik II., imenovan Sveti, daroval to mesto brižinskemu škofu, je dobilo ime Škofja Loka. Leži na Gorenjskem, tri milje od glavnega mesta Ljubljane, poldrugo od Kranja, med Poljanščico in Soro. Nad Soro je precej pri mestu zgrajen lep, visok most z enim samim, toda zaradi obsega občudovanja vrednim visečim lokom. Tale most mora biti sedaj drugačen ko takrat, ko je brižinski škof Leopold v tretjem letu po izvolitvi, 1381. leta (nekateri stavijo dogodek v 1380. leto), padel z njega in moral umreti ... Zdaj pa je most na obeh straneh obdan z zidom, da moreš čezenj gledati, ne moreš pa tako lahko pasti. V toplem poletnem času pa le vodi prešernost fantiče kopat se v hladno vodo s tega mostu, čeprav je nekaj sežnjev visok; ne dá se pa najti primer, da bi bil kdo utonil.«

(Valvasor, Janez Vajkard (1978). Slava vojvodine Kranjske. Valvasorjevo berilo. Ljubljana: Mladinska knjiga. Dostopno na: <http://www.savel-hobi.net/valvasor/valvasor.htm>, dostop: 18. 6. 2018.)

Janez Vajkard Valvasor
(1641–1693).

(Zbirka upodobitev znanih Slovencev,
Narodna univerzitetna knjižnica Ljubljana.)

Pri učenju z raziskovanjem se najprej prebere sekundarne vire (kamor se uvršča tudi zgodovinska literatura), da se preuči možnosti, ideje za raziskovanje. Nato se zbere dostopne primarne vire za izbrano temo. Zgodovinsko razlago oz. interpretacijo se napiše na temelju zbranih zgodovinskih dejstev in dokazov iz primarnih in sekundarnih virov.

Primarni in sekundarni viri so dostopni v arhivih, muzejih, knjižnicah, galerijah, obstajajo osebni arhivi, vire se lahko zbira med zgodovinskim terenskim delom. Veliko primarnih in sekundarnih virov je tudi digitaliziranih (dLib – časopisi, zemljevidi idr.; Arhiv RS – katastri; Sistory – zgodovinska literatura, viri, posnetki predavanj idr.).

Pri delu s primarnimi viri je treba poznati ozadje zgodovinskega dogajanja – naloge za učence torej vključujejo odlomke iz primarnih in/ali sekundarnih virov, podati pa je treba tudi nujno zgodovinsko ozadje (ali črpati iz predznanja), da se naloge lahko reši.

PRISTRANSKOSTI V VIRIH

O pristranskosti govorimo tedaj, ko je čutiti večjo naklonjenost eni strani ali je podan specifičen pogled na dogajanje. Vendar pa so uporabni tudi takšni viri, saj se lahko razloži, kako je prisotna pristranskost in zakaj. Tako so v Sovjetski zvezi po zmagi stalinizma pristransko pisali o Trockem, Buharinu in Rikovem, ki so se s Stalinom razšli zaradi različnih političnih pogledov. Navajamo odlomek iz sovjetskega srednješolskega učbenika zgodovine iz leta 1938, ob katerem učenci ugotavljajo, kakšna je namerna pristranskost do politične konkurence, in pojasnijo zakaj:

¹² Hinton, Chris (2001). What is evidence. London: John Murray Ltd., str. 5–8, 12–13, 16, 22–23.

Lev Trocki (1879–1940).

(Vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Leon_Trotsky#/media/File:Bundesarchiv_Bild_183-R15068_Leo_Dawidowitsch_Trotsky.jpg, dostop: 17. 7. 2018.)

Winston Churchill (1874–1965).

(Vir: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?search=winston+churchill+photo+free+to+copy&title=Special:Search&profile=default&fulltext=1&searchToken=5rk20sbmda2hxb5smvlhmk785#/media/File:Sir_Winston_Churchill_souriant.jpg, dostop: 17. 7. 2018.)

»Ljudski sovražniki, fašistični agent Trocki in njegova prijatelja Rikov in Buharin, so v Sovjetski zvezi organizirali tolpe morilcev, uničevalcev in vohunov. Umorili so boljševika Kirova in načrtovali umore drugih boljševističnih voditeljev. Fašistični nesrečniki, trockisti in rikovci, so povzročili železniške nesreče, minirali in požigali rudnike in tovarne, uničevali stroje, zastrupljali delavce in povzročali še drugo škodo. Ti sovražniki delovnega ljudstva so imeli v načrtu obnovo kapitalističnega in veleposestniškega jarma, uničenje kolhozov in sovhozov (kolektivnega in sovjetskega gospodarstva), predajo Ukrajine Nemcem in Daljnega vzhoda Japoncem ter spodbujali poraz Sovjetske zveze v vojni. Zato so ti razbojniki prejeli zasluženo kazen.«

(Shestakov, A. V. (1938). A short history of the USSR.)

V Veliki Britaniji je Winston Churchill leta 1927 v časopisu The Times hvalil Mussolinija in njegove ukrepe za blaginjo Italijanov, ker naj bi imel premalo informacij oz. ni mogel upoštevati kasnejšega razpleta dogodkov. Navajamo poročilo Winstona Churchilla v časopisu The Times leta 1927:

»Če bi bil Italijan, bi nosil črno fašistično srajco. Očaran sem, kot veliko drugih ljudi, nad gospodom Mussolinijem, nad njegovo blago in preprosto pojavo /.../ kljub številnim bremenom in nevarnostim. Vsakdo lahko vidi, da hoče samo dobro za italijanski narod /.../ Če bi bil Italijan, bi bil njegov pristaš od vsega začetka.«

Upoštevati je tudi treba, da lahko v zgodovinskih virih odseva določen namen, npr. časopisni članki, ki so opravičevali trgovino s sužnji. Učence pa je treba tudi naučiti v zgodovinskih virih prepoznavati prepričanja, občutke, predsodke in pristranskosti o Judih, Romih, katolikih – protestantih, kristjanih – muslimanih, ki so v nekaterih medijih še vedno zelo prisotni.¹³

Pristranskosti, predsodki, prepričanja v zgodovinskih virih se lahko ugotavlja s pomočjo naslednjih usmerjevalnih vprašanj:

- Ali so v viru prisotne kakšne pristranskosti (večinoma se nanašajo na predstavitev le enega pogleda na neko dogajanje)?
- Ali vir vključuje dejstva in/ali menja?
- Kako zanesljiv je vir za opisovanje, pojasnjevanje določenega namena (ali so korektno pokriti vsi možni pogledi ali je pod vplivom neke skupine)?
- Preuči se način izražanja, jezik.
- Presoja se odnos med dejstvi in mnenji.
- Preuči se ozadje dogajanja.¹⁴

Učencem pri presojanju zanesljivosti virov pomagajo naslednja usmerjevalna vprašanja:

- Kdo je avtor vira in kdaj je vir nastal?
- Ali je avtor priča? Če ni, kdo je bil njegov vir?
- Zakaj je vir nastal?
- Ali je vsebina vira skladna in smiselna?
- Ali je vir skladen z drugimi viri?
- Ali je izkazana očitna pristranskost?

¹³ Prav tam, str. 24–25

¹⁴ Prav tam, str. 22–27.

- Ali so prisotne podatkovne napake?
- Ali so vključeni posebni komentarji?
- Ali je vir skladen z ostalimi viri?
- Ali je bil vir napisan dolgo po opisovanem dogajanju?
- Ali je bil vir napisan z določenim namenom?¹⁵

Preučiti je treba tudi ozadje avtorja, preveriti vsebino vira z drugimi dostopnimi viri o temi, preveriti vrzeli v dokazih.¹⁶

S pomočjo takšnih usmerjevalnih vprašanj lahko učenci analizirajo navedena odlomka: iz sovjetskega učbenika o Trockem, Buharinu in Rikovu ter Churchillovo mnenje o Mussoliniju iz časopisa The Times.

Pri pisanju kakovostne razlage oz. interpretacije nekega dogajanja je treba vključiti veliko virov – eden ali dva vira ne zadostujeta. Zgodovinska raziskava se začne s postavljanjem vprašanj. Nato iščemo vire za pripravo odgovorov na ta vprašanja. Vire vrednotimo glede tega, ali so primarni ali sekundarni, ali vključujejo dejstva ali/in mnenja, ali so uporabni, ali so pristranski; če so viri nasprotujoči si, sodbo izreče zgodovinar in to pojasni ob koncu razprave. Kakovost zgodovinarjevih interpretacij je odvisna od dostopnih virov – absolutnih, dokončnih odgovorov nikoli ne moremo podati.¹⁷

RAZLIKOVANJE DEJSTEV OD MNENJ

Dejstvo označuje nekaj, kar dejansko obstaja ali se je zgodilo, kar je dokazljivo (SSKJ). Z dejstvi se podpre ali ovrže trditve, sklepe, mnenja. Z dejstvi se dokaže ugotovitve – v tem primeru so dejstva dokazi. Dejstva se lahko uporablja tudi za izkrivljanje ali celo ponaredi (falsifikati v zgodovinopisju).

Dokaz je nekaj, kar utemeljuje, podpira ali zavrača kako trditev – dokazi v zgodovinopisju dokazujejo, da se je nekaj res zgodilo, z njihovo pomočjo se razlaga oz. interpretira preteklost. Dokazi so lahko otipljivi, tehtni, zgovorni, prepričljivi (SSKJ).

Mnenje je prikaz lastnosti, stanja česa glede na lastno védenje, poznavanje; mnenje lahko izraža pozitiven, negativen odnos do nečesa, nekoga (SSKJ). Mnenje o zgodovinskem dogodku, pojavu, procesu je subjektivno, objektivnosti in nevtralnosti se približa, če je podprto s čim več objektivnimi dejstvi in dokazi. Pri mnenju gre torej za osebni pogled zgodovinarja na neki dogodek, pojav, proces, a podprt z dokazi, ni pa vedno nujno podprto z dokazi. Mnenje je prepričljivo, če vključuje čim več relevantnih dokazov

Pri ločevanju dejstev in mnenj je treba biti pozoren na to:

- ali gre za mnenje: ali je avtor za, proti ali nevtralen; objektivni/subjektivni;
- ali je prisotna pristranskost; ali so prisotni predsodki, stereotipi;
- kakšen je namen (ali poroča, razlaga, napada, prepričuje in utemeljitev izbranega).

Na temelju zbranih dejstev – dokazov se oblikuje sklepe o nekem zgodovinskem dogodku, pojavu, procesu.

Učence postopoma navajamo na ločevanje dejstev od mnenj. V pomoč je lahko naslednja vaja, pri kateri ugotovijo, katera poved izraža zgodovinska dejstva in katera mnenja:

- Hitler je umrl leta 1945.
- Stalin je bil slab voditelj.
- Henrik VIII. je bil angleški kralj iz 16. stoletja.

¹⁵ Prav tam, str. 41–43.

¹⁶ Prav tam, str. 55.

¹⁷ Prav tam, str. 56–57.

Vojnska ali mir?
Predgovorjem ultimata pomočjo svetlobi svet.

Dani je bil ministrom razumnih del Svetovne oblasti, da se razloži razumen smisel vsakega vojnskega potepanja, prebrali so v bilančni razpisnik mobilizacijske skale, se pravi, da predajo razpisnik mobilizacijske skale, se pravi, da predajo razpisnik mobilizacijske skale, se pravi, da predajo razpisnik mobilizacijske skale, se pravi, da predajo razpisnik mobilizacijske skale...

Vojna ali mir?
Predgovorjem ultimata pomočjo svetlobi svet.

1. Vse na svetu nastajajo razpisniki ali mobilizacijske skale, ker so deseteristi ali ker niso obtoženi vsajšnjega vsotolpnega svetlobi svet, se pravi, da predajo razpisnik mobilizacijske skale, se pravi, da predajo razpisnik mobilizacijske skale, se pravi, da predajo razpisnik mobilizacijske skale, se pravi, da predajo razpisnik mobilizacijske skale...

Vojna ali mir?
Predgovorjem ultimata pomočjo svetlobi svet.

2. Vse na svetu nastajajo razpisniki ali mobilizacijske skale, ker so deseteristi ali ker niso obtoženi vsajšnjega vsotolpnega svetlobi svet, se pravi, da predajo razpisnik mobilizacijske skale, se pravi, da predajo razpisnik mobilizacijske skale, se pravi, da predajo razpisnik mobilizacijske skale, se pravi, da predajo razpisnik mobilizacijske skale...

Naslovnica časopisa Slovenski narod ob začetku prve svetovne vojne 28. 7. 1914.

(Vir: dLib na povezavi <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-9TOGQ3FC>, dostop: 17. 7. 2018.)

Vir A:

»Veliko neizkušenih špekulantov na borzi je bilo spodbuhenih s številnimi zgodbami iz časopisov, ki so obljubljale hitre, velike in lahke večmilijonske dobičke na borzi. Sprva so novinci s pomočjo borznih posrednikov sodelovali z zneski po nekaj sto dolarjev, nato so vložili vse prihranke, misleč, da bodo tako najlažje zaslužili. Niso upoštevali, da trgi včasih delujejo panično, kar povzroča velike padce cen. Pustili so se voditi nasvetom borznih posrednikov. Če je kakšnemu podjetju na borzi zrastle vrednost, so takoj kupili njegove delnice, pri padanju vrednosti, pa jih takoj prodali.«

(A US businessman in 1928, povzeto iz: MacDonald, C. K. (1987). Modern America.)

Množica se zbira na Wall Street po zlomu borze 29. oktobra 1929.

(Vir: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?search=w+street+crash+1929+&title=Special:Search&profile=default&fulltext=1&searchToken=917kpf2Im3pbx5k61kwd79dbrh/media/File:Depression-stock-market-crash-1929.jpg>, dostop: 17. 7. 2018.)

Vir B: Cene delnic leta 1929

	3. september 1929 (zneski so v \$)	13. november 1929 (zneski so v \$)
Montgomery Ward	137	49
New York Central	256	160
Union Carbide and Carbon	137	59
American Telephone ... Telegraph	304	197
Anaconda Cooper	131	70
Westinghouse	289	102
Electric Bond & Share	186	50

(Wall Street Journal, 1929.)

Vir C:

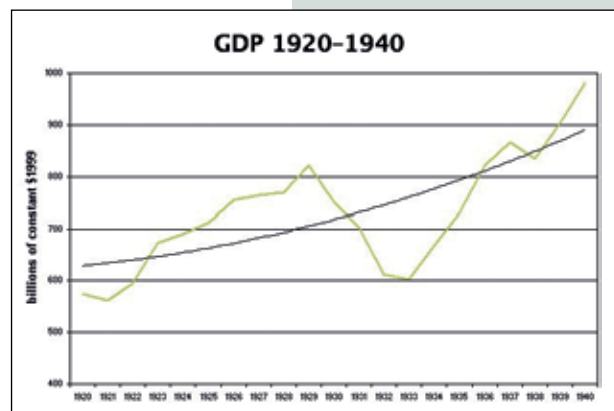
»Bankirji in drugi finančni veljaki so povedali, da je zaupanje v trdnost borze v zadnjih dneh doživelo preobrat. Vodilni iz največjih bančnih ustanov in industrijskih obratov so bili veseli, misleč, da je najhuje mimo. Borza z Wall Streeta je optimistično zaključila dan.«

(New York Times, 25. oktober 1929.)

Vir D:

»Dne 29. oktobra 1929 je borza doživela popolni zlom. 16 milijonov delnic je bilo namenjenih za prodajo. Ker jih nihče ni želel kupiti, so bile nato ponujene in prodane po nizki ceni. Posamezniki so prodali vso lastnino, da so zaslužili vsaj nekaj denarja. Dne 28. oktobra 1929 je povprečni indeks delnic glede na New York Times padel za 43 točk, kar je predstavljajo največji dnevni padec v ameriški borzni zgodovini.«

(MacDonald, C. K. (1987). Modern America.)

Gibanje ameriškega družbenega bruto proizvoda v letih 1920–1940.

(Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Velika_gospodarska_kriza#/media/File:Gdp20-40.jpg, dostop: 17. 7. 2018.)

Učenci analizirajo vire A, B, C, D in rešijo naloge:

- Kateri vir navaja le dejstva? Ali se iz tega vira da razbrati, zakaj je prišlo do borznega zloma? Odgovor utemelji.
- Kateri vir še navaja dejstva, ki jih je lahko razbrati? Odgovor utemelji.
- Ali dejstva iz vira B podpirajo mnenja iz vira A? Odgovor utemelji.
- Vir C (časopisni članek) je bil napisan tik pred zlomom borze in prinaša komentar o stanju na borzi. Ali je sporočilo časopisnega članka dejstvo ali mnenje? Odgovor utemelji.

Vir E:

»Glavna značilnost novega gospodarstva v 20. letih 20. stoletja je bila masovna proizvodnja dobrin, ki je terjala tudi masovno porabo. Če je bil vsakih deset sekund izdelan nov Fordov avto, je moral nekdo vsakih deset sekund nov Fordov avto tudi kupiti. Večina ameriških delavcev v tem času še ni zaslužila dovolj, da bi lahko kupila proizvode, ki jih je

izdelala (leta 1929 je 60 % Američanov zaslužilo le za preživetje, 5 % je bilo bogatih). Zato bi morale ZDA iskati tuje trge za prodajo presežkov, kar pa leta 1929 ni bilo možno, saj so se tuji trgi prav tako hitro krčili.<

(Ward, Harriet (1978). World Powers in the Twentieth Century.)

Vir F:

>>V 20. letih 20. stoletja so se ljudje zaradi nizkih obresti zlahka zadolževali, posojila pa izrabljali za borzno trgovanje. Večina delnic je bila kupljena s posojili in ne z gotovino (kupec je vložil manjši delež, ostalo je bilo posojilo). To je pomenilo, da so posamezniki z majhnim premoženjem kupili veliko delnic, kar je povzročalo rast cen delnic. Na tak način so dobro služili borzni špekulanti in bankirji, ki so jim posojali denar. Takšen zaslužek je bil lažji in hitrejši, kot če bi investirali v proizvodnjo.<<

(Vick, J. (1985). Modern America.)

Učenci analizirajo vire od A do F in rešijo naloge.

Naslovnica časopisa Slovenec 25. 5. 1915, ko so se začeli boji na soški fronti.

(Vir: https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-MTVI2PZ2/c89f5db9-7b21-40c1-b1e4-613254cd1339/PDF; dostop: 17. 7. 2018.)

- Kateri dokaz iz vira E preseneča, da so cene delnic narasčale tudi v poznih 20. letih 20. stoletja?
- Vir F razlaga, kako je potekala prodaja delnic. Kakšna nevarnost je pri taki prodaji delnic grozila, če bi cene delnic začele padati?
- Oblikuj svoje mnenje, kaj je povzročilo zlom borze z Wall Streeta konec oktobra leta 1929? Pomagaj si z viri od A do F.

V virih je treba opredeliti tudi starinske izraze, pomeni besed skozi čas so se namreč lahko spreminjali. Opredelimo lahko nekdanje vrednote, kulturo ter jih primerjamo s sedanjimi.¹⁹

Obvladovanje razlikovanja dejstev od mnenj pomaga tudi pri zavzemanju in analizi različnih perspektiv, ki jih pri zgodovini omogoča uporaba večperspektivnih zgodovinskih virov, ki prikazujejo neko zgodovinsko dogajanje vsaj z dveh različnih vidikov (perspektiv). Večperspektivno obravnavo predstavljamo na primeru odlomkov iz dveh različnih pričevanj vojakov z soške fronte.

Vir 1: Vojna na soški fronti skozi oči vojaka Vladimirja Bregarja - Vladka

>>Ko se je zdanilo, je streljanje ponehalo in nastal je mir, šel sem nazaj v svojo 'dekungo' (op. kritje), a zmotil sem se, mir je trajal morda četrť ure, nato pa se je nadaljevala kanonada, še silnejša, cel dan do 7. h zvečer, brez prestanka, in sicer ogromna večina v isto smer. To (in naslednji dan od 9. h – 7. h baš tako) je bil najhujši ogenj, v katerem sem

bil doslej jaz in tudi kompanija. Vam se bo zdelo gotovo pretirano, če rečem, da je padlo proti desnemu krilu moje kompanije v enem dnevu do 3000 granat ali šrapnelov; tudi jaz bi tega ne verjel, a sem štel z uro v roki in naštel, da pade vsako minuto povprečno 10-12 strelav, med njimi tudi precej težkega kalibra, videl sem ležati okoli 15 cm 'Hülsen' (op. tulec naboja). Da je bilo žvižganje in treskanje temu primerno, si pač lahko mislite. Kaj takega tudi na Ruskem ni bilo, kakor pripovedujejo oni, ki so bili tam. Jaz sem bil sicer popolnoma na varnem (v dekungi, ki bi ji 'Volltreffer' (op. zadetek v polno) iz težkega topa nič ne mogel, ker je bila izkopana v strmo steno, da je bilo 5-6 metrov zemlje nad njo) in si nisem upal ven (sploh sem z žalostjo opazil, da ima rana svoj učinek, namreč nisem več stari 'Kugelfang' (op. prestreznik krogel), temveč se prestrašim pri vsakem strelu), a v skrbeh sem bil za kompanijo, ki bi bila lahko vsa uničena, dasi sem jo na svojo pest umaknil nazaj v zvezni jarek in pustil spredaj samo posebno stražo. Silno sem bil torej vesel zvečer, ko sem konstatiral le par ranjencev; sprednje dekunge so pa bile vse zasute in po noči smo jih zopet izkopali. A to je pravo Sizifovo delo; po dnevu jih je sovražno topništvo znova zasulo in to je ponavljalo vsak dan. Naslednji dan ni bil nič boljši, v prihodnjih je pa bilo streljanje malo manj silovito; mir smo imeli v vseh šestih dneh le prvo dopoldne in zadnje popoldne. Pravi čudež je, da kompanija (op. četa) ni imela več kot enega mrtveca in 14 ranjencev cel čas.<<

(Pismo vojaka Vladimirja Bregarja - Vladka z goriškega mostišča domačim z dne 30. 7. 1915. Na soški fronti je padel leta 1916. V: Budkovič, Tomaž 2009). S Turudijevim bataljonom na soškem bojišču. Celovec: Mohorjeva Celovec, str. 54-55.)

Prelaz Vršič leta 1917.

(Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/So%C5%A1ka_frontend#/media/File:Bundesarchiv_Bild_146-1970-073-25._Isonzo-Schlacht,_Trainkolonne_am_Moistroka-Pass.jpg, dostop: 17. 7. 2018.)

Vir 2: Vojna na soški fronti skozi oči avstrijskega vojaka Hansa Pölzerja

»Tudi v našem sektorju so bili pred nami Madžari. Prav gotovo so morali v petih tednih, v katerih so jih Italijani mehčali s svojim topništvom, veliko pretrpeti, a položajev jim vseeno ne bi bilo treba tako grozovito zanemariti. Vsako noč bi bilo treba poglobiti in utrditi uničene jarke, z vrečami peska vestno zakrpati luknje v okopih in na novo postaviti sleherno porušeno oviro. Honvedi zelo očitno niso poskrbeli za nič od naštetega. Na splošno se ne morem spomniti, da bi nam Madžari kdaj predali spodoben položaj. Vsepovsod je bilo vse umazano, zasvinjano in uničeno. Govorim čisto resnico – to lahko potrdijo vsi moji tovariši iz 9. lovskega bataljona.

Madžari so Lahom celo pustili, da pri belem dnevu odstranjujejo bodečo žico, ki je varovala dostop do jarkov, saj so se vsi bali njihovega topništva. Če so namreč med tem opravičeno ustrelili kakšnega od italijanskih vojakov, so jo ti hitro ucvrli v jarke in Madžare prepustili na milost in nemilost svojemu topništvu, ki je vse na tistem območju kmalu zmlelo v sončni prah.<<

(Pölzer, Hans (2011). Trije dnevi pekla na Soči. Ljubljana: Karantanija, str. 10-11. Odlomki iz vojaškega dnevnika, vojak je prvo svetovno vojno preživel.)

Učenci ob analizi obeh virov rešijo naslednje naloge:

- Ali sta vira 1 in 2 vira prve ali druge roke? Odgovor utemelji.
- Primerjaj in pojasni vojni vsakdan v jarku na soškem bojišču skozi oči obeh vojakov.
- Pojasni, kakšne so podobnosti in razlike v doživljanju bojevanja na soški fronti pri obeh vojakih.

- Poimenuj in pojasni način vojskovanja, kot je opisan v odlomku iz pisma prvega vojaka v viru 1 in odlomku iz vojnega dnevnika v viru 2.
- Izpiši vsaj tri dejstva in tri mnenja/sklepe/razlage iz obeh virov.
- Pojasni, ali so v obeh virih prisotni predsodki in stereotipne predstave.
- V kolikšni meri sta oba vira uporabna za pojasnjevanje zgodovinskega dogajanja na soški fronti? Odgovor utemelji.

Podobno bi lahko učenci primerjali med sabo tudi dve različni interpretaciji npr. mostiščarske oz. koliščarske kulture in pojasnili, da je do nove interpretacije prišlo zaradi novih arheoloških odkritij, ki so potrdila obstoj koliščarskih in ne mostiščarskih naselij na Ljubljanskem barju

DEDUKTIVNO SKLEPANJE

Govor Adolfa Hitlerja leta 1935.

(Vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Great_Depression#/media/File:Bundesarchiv_Bild_119-11-19-12_A돌f_Hitler_bei_Ortsgruppenfeier_der_NSDAP_Rosenheim.jpg, dostop: 17. 7. 2018.)

Stalin med govorom leta 1941.

(Vir: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Stalin-speech.png>, dostop: 17. 7. 2018.)

Pri deduktivnem sklepanju se sklepa iz splošnega na posamezno – sklep z gotovostjo sledi iz premis. Učenec je sposoben opredeliti in oblikovati sklep iz pomembnih ali značilnih posplošitev ali principov oz. pravil, ki so jasno izraženi ali se o njih iz zbranih podatkov da sklepati, pri čemer so implicitno izraženi.

Učenec je sposoben interpretirati posplošitve ali principe, npr. pojasniti in utemeljiti skupne značilnosti totalitarne vladavine. Kako se totalitarizem kaže v nacistični/fašistični/komunistični vladavini (lahko tudi aktualizacija na islamistične režime).

INDUKTIVNO SKLEPANJE

Sklepa se tedaj, ko se na temelju znanih informacij, dejstev, dokazov izpelje zaključke (sklepe), rezultate ali napovedi oz. ko se iz danega zaključi nekaj, kar ni eksplicitno razvidno. Izpelje se sklepe, ki so verjetni in katerih resničnost je priporočljivo nadalje preverjati.²⁰ Pri induktivnem sklepanju sklep sledi iz opaženega, iz primerov, iz znanega, iz informacij, iz dejstev, iz dokazov – iz premis (premise so trditve, iz katerih sledi določen sklep). Kljub znanim premisam pa je pri induktivnem sklepanju sklep lahko napačen. Vzrok je v tem, da je premis premalo oz. je treba sklep preveriti z novimi informacijami, dejstvi, dokazi. Induktivno sklepanje poteka po korakih:

- Kakšne informacije, dejstva, dokaze imam – iz zgodovinskih virov iz različnih medijev, iz učbenika, iz učiteljeve razlage, iz opazovanj na terenu, iz ustnih informacij.

²⁰ Kompare, A., Rupnik Vec, T. (2016). Kako spodbujati razvoj kritičnega mišljenja. Od temeljnih miselnih procesov do argumentiranja. Ljubljana: ZRSŠ, str. 157.

- Kakšne posplošitve/napovedi lahko izpeljem iz danih informacij, dejstev, dokazov ... – iščemo skupne značilnosti, povezave.
- Ubесedimo posplošitev (sklep, pravilo), ki pojasni skupne značilnosti, povezave. Nato sklep lahko preverimo z dodatnimi informacijami iz npr. iz zgodovinskih virov in razmislimo, če ali zaradi novih informacij, dejstev, dokazov svoj sklep dopolniti, spremeniti.²¹

Pri pouku sklepe kot rezultat induktivnega sklepanja redko preverjamo. Zato je učencem smiselno dati naloge, s katerimi spodbujamo preverjanje verjetnosti sklepov (koliko so sklepi zanesljivi glede na dane informacije, dejstva, dokaze).

Sprva so sklepi učencev le drugače ubesedene informacije, dejstva in dokazi iz zgodovinskih virov in niso prave posplošitve, ugotovljene skupne značilnosti ali povezave.

Sklep mora biti utemeljen s čim več informacijami, dejstvi, dokazi, primeri iz zgodovinskih virov.²²

Primeri nalog:

- Učenec iz različnih zgodovinskih virov oblikuje sklep, ki ga je treba utemeljiti z ustreznimi dokazi iz teh virov.
- Učenec zna iz različnih zgodovinskih virov razbrati pomembne informacije, dejstva, dokaze, na temelju katerih oblikuje zaključek/sklep o nekih značilnosti, povezavah zgodovinskega dogajanja.
- Učenec iz zgodovinskega vira predvideva, kaj se bo zgodilo. Navede dokaze za trditev. Trditev oz. tezo (hipotezo), sklep podpre ali ovrže z ustreznimi dokazi iz zgodovinskega vira.

Induktivno sklepanje je vgrajeno tudi v učenje z odkrivanjem, pri katerem se učenec vpraša:

- Kaj mi informacije iz vira povedo o nekem dogajanju?
- Kaj lahko na temelju teh informacij iz vira sklepam o zgodovinskem dogajanju?
- Česa mi zgodovinski vir ne pove o zgodovinskem dogajanju?
- Katere dodatne zgodovinske vire moram preučiti, da bom lahko sklepal in pojasnil zgodovinsko dogajanje?

Primer naloge:

- Na posnetkih si bomo ogledali odlomke z zasedanj državnega zbora, nato bomo državni zbor tudi obiskali. Tvoja naloga je, da z zasedanj državnega zbora in ekskurzije v državni zbor poiščeš in opišeš (princip) pravila delovanja demokracije. Princip delovanja demokracije preveri s slovensko ustavo ter svoje ugotovitve o delovanju demokracije dopolni in dodatno pojasni.
- Zakaj je pomembno, da živimo v demokratični državi, katere delovanje si lahko spoznaval na obisku v državnem zboru? Oцени pomen demokratične vladavine pri nas.

OBLIKOVANJE, ANALIZA IN VREDNOTENJE ARGUMENTOV

Argumenti morajo biti prepričljivi in uporabni za dano trditev. Obstajajo posebne tehnike za pripravo argumentov ter za analizo in spodbijanje argumentov nasprotne strani. Argumente uporabljamo pri debatiranju v okviru različnih debatnih formatov, pri pisanju zgodovinskih esejev in drugih pisnih nalogah ter pri ustnih odgovorih. Vsak argument vključuje tri dele: trditev, utemeljitev, dokaze v podporo trditvi. Trditev je predpostavka, da neko dejstvo drži, utemeljitev vključuje neki sklep, ki pojasnjuje, zakaj neki sklep drži, podpora pa so dokazi, ki podpirajo utemeljitev, zakaj neka trditev drži.²³

²¹ Prirejeno po navedenem delu, str. 159.

²² Prirejeno po navedenem delu, str. 160.

²³ Gradivo seminarja Debatne tehnike pri pouku za pedagoške svetovalce z dne 19. in 20. aprila 2005. Seminar sta izvajala vodilna slovenska poznavalka debatnih tehnik pri pouku Bojana Skrt z Zavoda za kulturo dialoga Za in Proti in dr. Alfred C. Snider, profesor debatnih tehnik z Univerze Vermont v ZDA.

Za preverjanje kakovosti zgradbe argumenta so v pomoč naslednja usmerjevalna vprašanja:

- Kaj pravi predpostavka?
- Ali ima trditev sklepanje oz. ali argument vključuje razlog, zakaj naj bi predpostavka držala?
- Ali je sklepanje podprto z dokazi, primeri, strokovnim mnenjem?²⁴

Za preverjanje kakovosti vsebine argumentov pa so v pomoč naslednja usmerjevalna vprašanja:

- Ali obstaja izjema, ki jo predpostavka ne vključuje?
- Ali je podano sklepanje smiselno?
- Ali obstaja logična napaka v sklepanju?
- Ali je podana podpora smiselna?
- Ali podana podpora logično potrjuje sklepanje?
- Ali je podpora verodostojna?²⁵

Krištof Kolumb, obkrožen z množico, na poti na svojo ladjo avgusta 1492.

(Vir: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=Special:Search&limit=20&offset=80&profile=default&search=christopher+columbus&searchToken=8ixarkp1nxuv4svi9lyop8yxr#/media/File:Christopher_Columbus_Welcome_V0044819.jpg, dostop: 17. 7. 2018.)

Začne se lahko s preprostimi argumenti, ki vključujejo neko trditev in razloge, zakaj trditev drži.

Kompleksnejši argumenti vključujejo vmesne in končno trditev, razloge, zakaj trditev drži, in tudi protiangumente.²⁶

Argumente se lahko strukturira po modelu SAIL:

State (izjava, trditev) – postavi trditev.

Argumentiraj – najpomembnejši del: npr. analiziraj situacijo ali osebe, dogodke, pojave, procese. Podpri svojo trditev z dokazi.

Ilustriraj – podaj dober primer, dokaz, s katerim bo tvoj argument jasen in otipljiv.

Link (poveži) – poveži argument/trditev z razpravo kot celoto.²⁷

Dodatni napotki za kakovostno argumentiranje so:

- Vedno navedi razloge zakaj.
- Delaj zapiske.
- Zapiši si ključne besede govora.
- S seboj vzemi uro, da boš lahko meril čas svojega govora.
- In kar je najteže: ne kompliciraj – jasno, zgoščeno, smiselno!

Navajamo primere debatnih trditev in debatnih formatov

Trditev: Beli človek je prinesel Ameriki civilizacijo.

Učenci debatirajo o trditvi v obliki okrogle mize:

- Uvodničar predstavi problem, 1 minuta.
- Vsak od govorcev predstavi svoje stališče o obravnavani temi, vsak 1 minuto.
- Odprta razprava, 8 minut.
- Uvodničar predstavi glavne točke razprave in zaključí, 1 minuta.

Trditev: Beli človek nosi krivdo za imperializem, zato mora biti kaznovan.

Učenci debatirajo o trditvi v obliki formata 2 + 2 z vprašanji med govori. Vprašanja so dovoljena samo v drugi minuti govorov:

- PRVI ZA, 3 minute (predstavi razloge, ki podpirajo trditev),
- PRVI PROTI, 3 minute (predstavi razloge, ki nasprotujejo trditvi),

²⁴ Povzeto in prirejeno po navedenem delu.

²⁵ Povzeto in prirejeno po navedenem delu.

²⁶ Kompare, Alenka, Rupnik Vec, Tanja (2016). Kako spodbujati razvoj kritičnega mišljenja. Od temeljnih miselnih procesov do argumentiranja. Ljubljana: Zavod RS šolstvo, str. 233–234.

²⁷ Gradivo projekta Youth Start 2015–2017.

- DRUGI ZA, 3 minute (zavrne razloge, ki jih je predstavil nasprotnik, in okrepi svoje),
- DRUGI PROTI, 3 minute (zavrne razloge, ki jih je predstavil nasprotnik, in okrepi svoje).

Trditev: Migracije v Evropo je treba zajeziti.

O trditvi se debatira v obliki javnega sestanka. Moderator ima vlogo povezovalca, predstavi pravila sestanka, skrbi za to, da se pravila spoštujejo, in daje besedo. Začne z uvodom. Vsak udeleženec pripravi 1 minuto govora, eni podpirajo zajezitev migracij, drugi so proti. Novinar poroča za televizijska poročila, 1 minuta.²⁸

VREDNOTENJE IN ODLOČANJE

V učnih načrtih za zgodovino je v odnosnih učnih ciljih zapisano, da učenci razvijajo sposobnost samostojnega izbiranja in odločanja ter svoje poglede na zgodovino, ki pa morajo biti skladni z vrednotami zahodnoevropske civilizacije. Ta cilj pomaga dosegati večina kritičnega mišljenja, ki se nanaša na vrednotenje in odločanje, pri kateri se učenci učijo vrednotiti na temelju relevantnih kriterijev, (so)oblikujejo relevantne kriterije in jih uporabijo pri sprejemanju odločitev z vidika presojanja posledic pa tudi napovejo in vrednotijo rezultate.

Na primeru vrednotenja zloglasnega 133. člena kazenskega zakonika Socialistične federativne republike Jugoslavije, znanega kot verbalni delikt, in 39. ter 40. člena sodobne slovenske ustave o svobodi izražanja in pravici do ugovora in popravka učence učimo oblikovati kriterije vrednotenja prednosti življenja v demokratični družbi in državi. Učenci analizirajo vire od 1 do 3 ter samostojno oblikujejo kriterije za vrednotenje stopnje demokratičnosti družbe in države na primeru svobode govora. Nato se glede na takšne kriterije odločijo, v kateri državi bi raje živeli (nekdanji SFRJ ali samostojni in demokratični Republiki Sloveniji) z vidika posledic na njihovo življenje.

Vir 1: 133. člen kazenskega zakonika SFRJ

- »(1) Kdor s pisano besedo, letakom, risbo, govorom ali kako drugače poziva ali ščuva k rušenju oblasti delavskega razreda in delovnih ljudi, k protiustavni spremembi socialistične samoupravne družbene ureditve, k razbijanju bratstva in enotnosti ter enakopravnosti narodov in narodnosti, k strmoglavljenju organov družbene samouprave in oblasti ali njihovih izvršilnih organov, k odporu proti odločitvam pristojnih organov oblasti in samouprave, ki so pomembne za varnost in razvoj socialističnih, samoupravnih odnosov, varnost in obrambo države, ali kdor s hudobnim namenom in neresnično prikazuje družbene in politične razmere v državi, se kaznuje z zapornom od enega do deset let.
- (2) Kdor stori dejanje iz prvega odstavka tega člena s pomočjo ali pod vplivom iz tujine, se kaznuje z zapornom najmanj treh let.
- (3) Kdor pošilja ali spravlja v SFRJ agitatorje ali propagandni material za izvrševanje dejanj iz prvega odstavka tega člena, se kaznuje z zapornom najmanj enega leta.

Stavba slovenskega državnega zbora, zakonodajnega telesa Republike Slovenije.

(Vir: <https://www.google.com/search?q=dr%C5%BEavni+zbor&client=firefox-b&tm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwjn1lvHx6jcAhUvMwKHZMRCmwQiR4lowE&biw=1366&bih=634#imgrc=D8vRmpFDfZlbiM:> dostop: 17. 7. 2018)

²⁸ Gradivo seminarja Debatne tehnike pri pouku za pedagoške svetovalce z dne 19. in 20. aprila 2005.

Sodobna slovenska ustava, ratificirana leta 1991 – naslovnica.

- (4) *Kdor izdeluje ali razmnožuje sovražni propagandni material z namenom, da bi ga razširjal, ali kdor ima pri sebi ta material, čeprav ve, da je namenjen za razširjanje, se kaznuje z zaporom od šestih mesecev do petih let.*«

Vir 2: 39. člen sodobne slovenske ustave o svobodi izražanja

»Zagotovljena je svoboda izražanja misli, govora in javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja. Vsakdo lahko svobodno zbira, sprejema in širi vesti in mnenja.

Vsakdo ima pravico dobiti informacijo javnega značaja, za katero ima v zakonu utemeljen pravni interes, razen v primerih, ki jih določa zakon.«

(Dostopno na: <https://zakonodaja.com/ustava/urs>, dostop: 18. 6. 2018.)

Vir 3: 40. člen sodobne slovenske ustave o pravici do popravka in odgovora

»Zagotovljena je pravica do popravka objavljenega obvestila, s katerim sta prizadeta pravica ali interes posameznika, organizacije ali organa, in prav tako je zagotovljena pravica do odgovora na objavljeno informacijo.

(Dostopno na: <https://zakonodaja.com/ustava/urs>, dostop: 18. 6. 2018.)

SKLEP

Veščine kritičnega mišljenja, kot so iskanje in vrednotenje virov, razlikovanje dejstev od mnenj, deduktivno in induktivno sklepanje, oblikovanje, analiza in vrednotenje argumentov ter vrednotenje in odločanje, se prepletajo z veččinami dela z viri, kot so izbiranje ključnih informacij in pomembnih podrobnosti, dejstev in dokazov iz virov, oblikovanje samostojnih odgovorov, sklepov, razlag, priprava lastnih mnenj in njihovo utemeljevanje, priprava argumentov (vključujejo utemeljitve in dokaze v podporo trditvi), interpretiranje dogajanja, pojavov, procesov z več vidikov (perspektiv), vrednotenje verodostojnosti vira informacij (npr. po kriterijih: kdo je avtor, razmerje med dejstvi, dokazi, mnenji, prisotnost predsodkov, stereotipov) in citiranje virov. Tako večšine dela z viri kot večšine kritičnega mišljenja pa so podprte tudi z učnimi cilji iz učnih načrtov za zgodovino v osnovni šoli in gimnaziji, ki se nanašajo na zbiranje in izbiranje, analizo, sintezo, kritično presojo vrednosti in uporabnosti informacij iz zgodovinskih virov, na zavedanje relativnosti informacij, oblikovanje lastnih sklepov, razlag in mnenj o zgodovinskih dogodkih, pojavih in procesih, dela z večperspektivnimi zgodovinskimi viri, dovzetnosti za različne poglede in interpretacije ter na sposobnost samostojnega izbiranja in odločanja.

LITERATURA

- Brodnik, Vilma (2018). Spodbujanje razvoja veščin dela z viri s formativnim spremljanjem. V: Spodbujanje razvoja veščin dela z viri s formativnim spremljanjem. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 6–22. Dostopno na: <https://www.zrss.si/digitalnknjiznica/VescineDelaZViri/>, dostop: 18. 6. 2018.
- Brodnik, Vilma (2018). Delo z zgodovinskimi viri, str. 44–54. V: Spodbujanje razvoja veščin dela z viri s formativnim spremljanjem. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. Dostopno na: <https://www.zrss.si/digitalnknjiznica/VescineDelaZViri/>, dostop: 18. 6. 2018.
- Brodnik, Vilma, Babič, Dragica (2014). Zgodovina 1. Delovni zvezek za prvi letnik gimnazije. Ljubljana: DZS.
- Budkovič, Tomaž (2009). S Turudijevim bataljonom na soškem bojišču. Celovec: Mohorjeva Celovec.
- Gradivo seminarja Debatne tehnike pri pouku za pedagoške svetovalce z dne 19. in 20. aprila 2005. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Gradivo projekta Youth Start 2015–2017. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Grafenauer, Bogo (1960). Struktura in tehnika zgodovinske vede. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Hinton, Chris (2001). What is evidence. London: John Murray Ltd.
- Kazenski zakonik SFRJ.
- Kompare, Alenka, Rupnik Vec, Tanja (2016). Kako spodbujati razvoj kritičnega mišljenja. Od temeljnih miselnih procesov do argumentiranja. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Pölzer, Hans (2011). Trije dnevi pekla na Soči. Ljubljana: Karantanija.
- Program osnovna šola. Zgodovina (2011). Učni načrt. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.
- Rupnik Vec, Tanja (2018). Učenje veščin kritičnega mišljenja – ne zgolj vzgojno-izobraževalna možnost, pač pa temeljna pravica vsakega učenca. V: Zgodovina v šoli. Letnik 26, št. 1, str. 3–17.
- Rupnik Vec, Tanja ur. (2017). Veščine kritičnega mišljenja. Primeri nalog za spodbujanje kritičnega mišljenja pri različnih predmetih v osnovni šoli. Dostopno na: <https://www.zrss.si/digitalnknjiznica/KriticnoMisljenjeNaloge/>, dostop: 18. 6. 2018.
- Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina (2008). Obvezni predmet (modul 280 ur). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.
- Ustava Republike Slovenije. Dostopno na: <https://zakonodaja.com/ustava/urs>, dostop: 18. 6. 2018
- Valvasor, Janez Vajkard (1978). Slava vojvodine Kranjske. Valvasorjevo berilo. Ljubljana: Mladinska knjiga. Dostopno na: <http://www.savel-hobi.net/valvasor/valvasor.htm>, dostop: 18. 6. 2018.

Srečko Zgaga
Gimnazija Poljane

ALTERNATIVNA KULTURA IN GOSPODARSTVO V PROCESU OSAMOSVAJANJA – DEJAVNOSTI ZA SPODBUJANJE KRITIČNEGA MIŠLJENJA

Srečko Zgaga
The Poljane Grammar School

ALTERNATIVE CULTURE AND ECONOMY DURING INDEPENDENCE PROCESS – ACTIVITIES TO PROMOTE CRITICAL THINKING

POVZETEK

Prispevek obravnava širšo temo Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju v gimnaziji, pri čemer poskuša predstaviti obravnavo ključnih dogodkov osemdesetih let s pomočjo zgodovinskih virov. Pri tem težimo k razvijanju kritičnega mišljenja, zato so predstavljene nekatere naloge, v katere so vključeni elementi kritičnega mišljenja, npr. iskanje in vrednotenje virov, ločevanje dejstev od mnenj, deduktivno sklepanje, vrednotenje in odločanje. V zgodovinski razlagi dogajanja so predstavljeni glavni politični in družbeni procesi, ki so potekali v osemdesetih letih. Vsebina nalog pa so zgodovinski dogodki s področja kulture in gospodarstva, ki se včasih pri pouku zapostavljajo, pa so vendar pomembno vplivali na spremembo miselnosti, ki je konec osemdesetih let pripeljala do množične podpore slovenskemu osamosvajanju.

Ključne besede: alternativna kultura, generacijska nasprotja, gospodarska kriza, demokratizacija, osamosvojitveni procesi

ABSTRACT

The article is based on the upper secondary school theme, the Development of the Slovene nation in the 20th century, and tries to illustrate the teaching of key events in the 1980s by using historical sources. In parallel, we wish to provoke the development of critical thinking by including some assignments containing critical thinking elements, such as finding and evaluating sources, separating facts from opinions, deductive reasoning, evaluating and decision-making. The historical explanation of events contains the main political and social processes which took place in the 1980s. The content of assignments is based on culture and economy, which are otherwise sometimes left out of school lessons, but have, nevertheless, a significant impact on the changed perspective that resulted in the massive support for Slovene independence at the end of the 1980s.

Keywords: alternative culture, intergenerational opposition, economic crisis, democratization, independence processes

UVOD

Za razumevanje osamosvojitvenih procesov je dogajanje osemdesetih let 20. stoletja ključnega pomena. Nemogoče je razumeti željo Slovencev po samostojni državi, demokratizaciji in uvajanju zahodne meščanske družbe, ne da bi poznali dogajanje prejšnjih desetletij. V ta namen bi radi osvetlili nekatere procese poznih sedemdesetih in osemdesetih let, ki so na svojem področju napovedovali družbene spremembe in razkol s socialistično Jugoslavijo. Ti procesi so: razvoj alternativne kulture, pri čemer bomo izpostavili pojav punka in provokativnih kulturniških skupin okoli NSK-ja, pa tudi težnje slovenskega gospodarstva po čim bolj samostojnem in uspešnem delovanju, ki ga simbolizira propagandna akcija Slovenija, moja dežela. Pri analizi tedanjih razmer se po navadi osredotočimo predvsem na politične procese, zato je pomembno ozvestiti, da je do družbenokritičnih pojavov prišlo tudi na področju kulture in gospodarstva.

NAČRTOVANJE

V zvezi z naštetim je bilo izbranih nekaj primarnih zgodovinskih virov, s pomočjo katerih bomo pri dijakih razvijali kritično mišljenje (npr. iskanje in vrednotenje virov, ločevanje dejstev od mnenj, induktivno sklepanje, deduktivno sklepanje, argumentiranje, vrednotenje in odločanje, opredeljevanje problemov in postavljanje vprašanj). S tematikami, ki se močno dotikajo današnjega časa, saj so mnogi tedanji akterji še vedno »na sceni«, se bodo dijaki lažje vživeli v turbulentno obdobje osemdesetih let.

- 1 Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina (2008). Splošna gimnazija. Obvezni predmet (280 ur). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 40.
 2 Prav tam, str. 40.
 3 Prav tam, str. 40.
 4 Prav tam, str. 40.

Širša tema	Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju (obvezna tema) ali Spreminjajoči se načini življenja na Slovenskem po drugi svetovni vojni (izbirna tema) ¹
Tematski sklop	Kriza v Jugoslaviji v 80. letih
Razred	4. letnik
Število ur (učne enote-)	1 (lahko samo del ure za poglobljanje znanja ali domačo nalogo)
Vsebinski cilji iz učnega načrta	Dijaki: – raziščejo okoliščine in dejavnike, ki so vodili do rojstva; samostojne države; – pojasnijo značilnosti potrošnike družbe in njen vpliv na vsakdanje življenje. ²
Procesni cilji (spretnosti večšine, zmožnosti)	Dijaki: – razvijejo in izkažejo spretnost zbiranja in izbiranja informacij iz različnih medijev, – kritično presodijo njihovo uporabno vrednost, oblikujejo svoje sklepe, mnenja, stališča, interpretacije; – analizirajo večperspektivne zgodovinske vire in ob njih razvijejo sposobnost samostojnega izbiranja in odločanja; – razvijejo in izkažejo sposobnost različnih oblik komunikacije; – sklepajo o pomenu umetniškega delovanja na politične procese in o pomenu politike na umetniško delovanje. ³
Odnosi cilji	Dijaki: – razvijejo pozitiven odnos do slovenske narodne identitete in državnosti; – razvijejo odgovornost do svojega prispevka k skupinskemu delu. ⁴
Pričakovani dosežki/ rezultati	Dijaki: – utemeljijo dejavnike, ki so vodili do rojstva samostojne države.

Učne oblike	Frontalna, individualna (samostojno delo).
Učne metode	Razlaga, pogovor, delo z zgodovinskimi viri.
Medpredmetno povezovanje	Slovenščina, umetnostna zgodovina, knjižnično informacijsko znanje.

RAZLAGA ZGODOVINSKEGA DOGAJANJA⁵

Slovenija je v desetletjih po drugi svetovni vojni izpeljala hiter skok iz agrarne v industrijsko družbo. Množično preseljevanje s podeželja v mesta je povzročilo, da je v sedemdesetih letih število kmečkega prebivalstva padlo pod 10 odstotkov. Poceni zadolževanje v tujini je omogočalo višjo kupno moč prebivalstva in s tem rast blagostanja in optimizma. Slovenija je bila kot del neuvrščene Jugoslavije v posebnem položaju. Kljub temu da so Slovenci večinoma verjeli v Tita, samoupravljanje, neuvrščenost in nekatere socialistične pridobitve (brezplačno šolstvo, relativno dober zdravstveni standard, polna zaposlenost), pa so se navduševali tudi nad dosežki kapitalistične družbe in parlamentarnih demokracij (gospodinjski aparati, avtomobili, pestra ponudba na trgovskih policah; svoboda govora, politična pluralnost ...). Z njimi so se srečevali, saj se je Jugoslavija že v šestdesetih letih odprla svetu, kar pomeni, da je bil potni list dosegljiv večini in s tem tudi potovanje v tujino. Mnogi so odšli na delo v Avstrijo in Nemčijo. Ti »gastarbajterji« so se vračali in s seboj prinašali zahodne izdelke. Odprte meje so omogočale, da so se spremembe na kulturnem in socialnem področju (svoboda v oblačenju, spolnosti in glasbi), ki so jih prinašala šestdeseta leta, dokončno uveljavile in postale celo del ponudbe v domačih trgovinah.

Na področju gospodarstva je sicer prevladovala »dogovorna ekonomija«, ki je zavračala gospodarski liberalizem in spodbujala klasično industrijo z veliko nekvalificirane delovne sile, vendar pa je bil del slovenskega gospodarstva usmerjen v izvoz na Zahod. Nastala so znana slovenska podjetja, ki so uspešno delovala tudi na svetovnih trgih in jih je večina propadla šele po osamosvojitvi zaradi nesposobnosti prilagajanja novim razmeram ali zaradi privatizacije.

Četrtega maja 1980 je umrl Josip Broz – Tito. Videti je bilo, kot da se v državi ni nič spremenilo. Država je bila še vedno stabilna, z razmeroma dobrim standardom, navidezno rešenim nacionalnim vprašanjem in velikim mednarodnim ugledom. Na oblasti so se menjavali stari kadri, ki so prisegali na politiko »Tudi po Titu Tito« in se niso zavedali, da se tudi Jugoslavija že sooča z eksistenčnimi težavami.

V osemdesetih letih pa so se razmere spremenile. Višje obrestne mere na svetovnem finančnem trgu so pomenile drage kredite in tudi Jugoslavija je padla v dolžniško krizo. V državi je vladalo pomanjkanje proizvodov splošne potrošnje (pralnega praška, kave, kavbojk ...), zvišali so se življenjski stroški in razbohotila se je inflacija.

Pri mlajših generacijah je bila jugoslovanska zavest vse šibkejša in se je kazala le še v športu in jugo rocku. Ti so najprej začeli rušiti prej nedotakljive jugoslovanske mite, npr. stafeto mladosti. Na splošno so Slovenci želeli rast in razvoj gospodarstva, krepitev konkurenčnosti na zahodnih trgih, modernizacijo države, demokratizacijo, svobodo govora, izražanja in predvsem dvig življenjskega standarda, ki bi bil primerljiv z zahodnim. Nastajati so začela številna mirovna, ekološka, feministična in druga gibanja civilne družbe. V medi-

⁵ Povzeto po različnih virih.

jih po Jugoslaviji je bilo prisotno tendenciozno poročanje o Slovencih kot separatistih in egoistih, kar pa je še dodatno povečevalo razkol med narodi takratne države. Poskus okrepitve jugoslovanstva je bil leta 1983 program skupnih programskih jeder v šolstvu. S poučevanjem istih učnih vsebin v vseh jugoslovanskih republikah bi vzgajali bratstvo in enotnost in utrdili željo po krepitvi socialistične samoupravne Jugoslavije. Slovensko javno mnenje je na pobudo nekaterih intelektualcev jedra zavrnilo in kljub večletnemu prizadevanju po njihovi uveljavitvi jih v Sloveniji nikoli niso sprejeli.

Nasprotja med razvitimi in nerazvitimi deli Jugoslavije so se poglobljala zaradi različnih pogledov na fiskalno politiko (vplačevanje v fond vzajemnosti in solidarnosti, dajatve v zvezni proračun, pomoč nerazvitim ...), na državno ureditev (zveza samostojnih držav ali unificirana država) in na reševanje kosovskega vprašanja (slovenska podpora demokracičnemu reševanju spora). To je tudi čas (1985) memoranduma SANU (Srbska akademija znanosti in umetnosti), ki je Srbe razglašal za osvoboditelje jugoslovanskih narodov, v zameno pa naj bi dobili državo, v kateri so razbiti in gospodarsko izkoriščani. Zahtevali so združitev in povezavo vseh Srbov v Jugoslaviji ne glede na republiške meje. Ta memorandum je kasneje, za časa Miloševića, postal srbski nacionalni program.

Leta 1987 je izšla 57. številka Nove revije s prispevki za slovenski nacionalni program, v katerih so slovenski intelektualci izpostavili suverenost slovenskega naroda zunaj Jugoslavije in uvedbo večstrankarske demokracije.

Nadaljnji konflikt z osrednjimi oblastmi, predvsem pa z vodstvom JLA, je predstavljala t. i. afera JBTZ (1988). V Sloveniji je takrat potekalo narodno poenotenje, pa tudi boj med opozicijo, ki se je zavzemala za demokratizacijo in oblikovanje nacionalnega programa, ter uradnim političnim vrhom. Ker je opozicija, ki še ni bila politično oblikovana, imela vse bolj množično podporo, vrh slovenske politike ni nasilno pristopil k njenemu zatrtju. Predvsem v mladinskem tisku (Mladina, Katedra, Tribuna) so izhajali kritični članki o JLA in centralni oblasti. Ko je SDV (Služba državne varnosti) pri tajni preiskavi našla zapni dokument, s katerim je poveljnik ljubljanskega armadnega območja poostril ukrepe bojne pripravljenosti, je JLA to izkoristila in vpletene (Janez Janša, Ivan Borštner, David Tasić, Franci Zavrl (JBTZ)) obtožila izdaje vojaške skrivnosti. Na procesu so obtoženi dobili zaporne kazni, ki jih je slovenska oblast omilila, kolikor je bilo zakonsko možno. Kot odgovor na aretacije je bil ustanovljen Odbor za varstvo človekovih pravic, ki je bil notranje heterogen, vendar je pomembno vplival na homogenizacijo Slovencev v osamosvojitvenem obdobju.

Odbor se zaradi notranje raznolikosti ni razvil v politično stranko, so pa kmalu začele nastajati prve zveze, ki so prerasle v politične stranke. Poleg prvih dveh, Slovenske kmečke zveze in Zveze slovenske kmečke mladine (1988), so naslednje leto nastale še Slovenska demokratična zveza, Socialdemokratska zveza Slovenije, Slovensko krščansko socialno gibanje, Meščanska zelena stranka, Jugoslovanska zveza, Gibanje zelenih idr. (1988). Imele so različne programe, večina pa jih je poudarjala narodno vprašanje in protikomunizem. V odgovor na številna nova gibanja so se tudi obstoječe vladne strukture transformirale v nove stranke. ZSMS-ju so najprej spremenili pomen (Za svobodo mislečega sveta), kasneje pa so se preimenovali v Liberalno demokratsko stranko. SZDL se je najprej preimenovala v Socialistično zvezo Slovenije, kasneje pa v Socialistično stranko Slovenije. ZKS pa je na volitvah 1990 leta nastopala kot ZKS – SDP (Stranka demokratične prenoje).

Nasprotja med novonastalimi strankami in nekdanjimi družbenopolitičnimi organizacijami glede prihodnosti Slovenije so se pokazale tudi pri sprejemanju Majniške deklaracije.

Podpisovanje majniške deklaracije v Celju.

(Fototeka: Novi tednik.)

cije in Temeljne listine Slovenije (1989). Majniška deklaracija je predvidevala suvereno državo, v kateri bo slovenski narod samostojno odločal o povezavah z drugimi narodi in v kateri bodo spoštovane človekove pravice in svoboščine, demokracija in politični pluralizem. Večinoma so jo podprle opozicijske stranke. Temeljna listina pa je bila manj radikalna, saj je rešitev iskala v jugoslovanski federaciji in je vključevala samoupravni socializem. To pa so podpisale nekdanje oblastne organizacije in tudi nekatere druge organizacije in društva.

Na prvih demokratičnih in večstrankarskih volitvah leta 1990 je največ glasov dobila lista kandidatov SDP, druga je bila LDS, vendar pa so večino glasov dobile opozicijske stranke, združene v koalicijo Demos (Slovenska demokratična zveza, Socialdemokratska zveza Slovenije, Slovenski krščanski demokrati, Slovenska kmečka zveza, Slovenska obrtniška stranka in Zeleni Slovenije). Ta si je za svoj temeljni cilj postavila osamosvojitve Slovenije. Višek njihovih prizadevanj je bil plebiscit, ki so ga izvedli decembra 1990 in je utrl pot slovenski neodvisnosti.

UČNO GRADIVO ZA OBRAVNAVO TEMATSKEGA SKLOPA O SLOVENCIH V OSEMDESETIH LETIH 20. STOLETJA

UČNI LIST 1: Alternativna kultura – Idrijska punk glasbena skupina Kuzle

(KM: Prepoznavanje in opredeljevanje problemov, postavljanje vprašanj)

Navodilo:

1. Oglej si spodnjo sliko. Opiši dogajanje na sliki. Kakšna vprašanja se ti ob njej porajajo? Postavi čim več vprašanj.
2. V katerem obdobju je bila slika posneta? Kaj meniš, kako je bilo z organizacijo tega dogodka? Ali skupina s svojim imenom tudi kaj sporoča?
3. Ali se strinjaš s trditvijo, da so mladi na sliki uporniki? Odgovor utemelji.
4. Razmisli, kako so bili akterji na sliki sprejeti s strani javnosti. Odgovor utemelji.
5. Razmisli, kako bi poimenoval umetniško smer, ki je predstavljena na sliki (subkultura, alternativna kultura). Odgovor utemelji.

Aktualizacija: Kako bi na dogajanje na sliki gledali v današnjem času?

(Arhiv: Punk skupina Kuzle.)

UČNI LIST 2: Alternativna kultura – Vpliv punka na družbene spremembe

(KM: Oblikovanje, analiza in vrednotenje argumentov)

Navodilo: Preberi vira 1 in 2 o punku na Slovenskem ter pripravi argument za in proti navedeni trditvi: *Punk je pomembno vplival na mobilizacijo množic proti obstoječemu režimu.*

Argument mora obsegati utemeljitev trditve za ali proti in dokaze v podporo utemeljitvi.

Vir 1

France Popit, vodja slovenske zveze komunistov, je 14. januarja 1981 o punku povedal:

»Gledam mladino, ki se flosa po Ljubljani, posebno iz boljših družin, ki je vsega sita, saj tisti, ki se mora prebijati skozi šolo, ne dela tega. Vse to pa skrahira v šoli in potem mu je izhod v kulturi; nato pa imamo pesnike in pisatelje ipd. Če pa vse skupaj zberemo, pa dobimo sila majhno bero. Potem vzemimo pank muziko; vse je nesvobodno. Če mu rečeš, da mora priti s kravato, je nesvobodno. Če mu rečeš, da ne sme onesnaževati krajev, to je tudi nesvobodno. In pravi, da je to protest proti družbi. Kakšen protest je to? Pri nas je to ratalo svojina vseh tistih, ki so lenuhi, ne samo pri fizičnem, ampak tudi pri umskem delu. Tisti, ki se mu ne ljubi študirati in ne delati, naenkrat postane pristaš borca za svobodo in je v pank grupi.«

(Žerdin v: Lovšin, Peter et al. (2002). Punk je bil prej: 25 let punka pod Slovenci. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 33.)

Vir 2

»Osemdeseta leta, ki so se začela oktobra 1977 (18. oktobra 1977 so Pankrti prvič javno nastopili v telovadnici gimnazije Moste, op. avtorja), se z Zadnjim pogom še niso končala. 21. junija se je na Kongresnem trgu zbrala nepregledna množica. Protestirali so, ker je jugoslovanska armada ob pomoči slovenske službe državne varnosti zaprla tri civiliste in nižjega oficirja. Obtoževali so jih izdaje vojaške skrivnosti, civilistom in častniku, znanim po kratici JBTZ, se je obetal proces pred vojaškim sodiščem.

»Tole je en n'š koncert, ki ni političen,« je Pero Lovšin 21. junija 1988 pozdravil občinstvo. »Mi bi hot'! samo popolno fuzbalsko ekipo. David in Janez sta bla naša stalna člana. Brez njih izgublamo. Člani benda od decembra 1987 niso trenirali, bili so rahlo razglašeni, kljub temu pa se je pod odrom zibalo 30 tisoč ljudi. Stokrat več kot pred enajstimi leti v telovadnici moščanske gimnazije.«

(Žerdin v: Lovšin, Peter et al. (2002). Punk je bil prej: 25 let punka pod Slovenci. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 52–53.)

Vir 3

»Jaz se na nihilizem in anarhizem požvižgam, razen na hedonizem. Pank se neha, ko začneš zganjati zavestni anarhizem, kar pa je že politično delovanje /.../.«

Peter Lovšin

»Rock kultura je subkultura mladih, mulc iz Ljubljane je bližji mulcu iz Londona kot pa svojim staršem – ravno zaradi rocka /.../.«

Gregor Tomc

(Vir: <https://www.24ur.com/ekskluziv/glasba/pankrti-40-let-intervju-pero-lovsin.html> (dostop: 15. 5. 2018).)

Vir 4

»Slovenski intelektualci smo vznik Pankrtov konec leta 1977 opazovali z distance. Zlasti tisti, ki se imajo danes za razumnike, svojega oddaljenega pogleda niso nikoli zares približali. Vendar smo nekateri oporečniki (s tem slovenskim izrazom označujem naše samoomejevalno disidentstvo) že takrat vedeli, z današnjo vzvratno vednostjo pa to lahko dodatno potrdim, da so Pankrti že s prvimi sunki odškrnili vrata v prostor nove prostosti. In v območja na Slovenskem doslej neznane sproščenosti. Ne samo na politični ali politološki, ampak tudi na psihološki ali psihični ravni. Namreč s svojo radoživostjo, nezavrto energijo in novo vrsto upornišva.«

(Hribar v: Lovšin, Peter et al. (2002). Punk je bil prej: 25 let punka pod Slovenci. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 6.)

S pomočjo virov 1, 2, 3, 4 reši nalogo. Spodaj so navedene trditve.

a) Izberi dve, s katerima se strinjaš. Zapiši razloge, zakaj se z njima strinjaš.

1. Punk je bil družbenokritično gibanje mladih.
2. Punk na Slovenskem se je razvil zaradi nasprotovanja obstoječemu režimu.
3. Za punk so se navduševali mladi iz bolj situiranih družin, ki so bili naveličani konformistične kulture.
4. Punk je konec osemdesetih let postal del *»main streama«*.
5. Brez punka pri nas ne bi bilo družbenih sprememb.
6. Današnja popularna glasba je podobno družbeno kritična, kot je bil punk.

b) Svoje zapise primerjaj s sošolčevimi. V čem se strinjata in v čem se razlikujeta?

UČNI LIST 3: Alternativna kultura – Sporočilnost punkovskih besedil

(KM: Vrednotenje in odločanje)

Preberi pesem Pankrtov in reši nalogo.

Vir: Gnile duše: Izredno stanje.

*»Stari moralizirajo
Zanima jih politika
Obujanje spominov
Sindikalni izleti moda
Družbena aktivnost
Čestitke lepo vedenje
V nedeljo sprehod*

*Zadovoljni so v
Bratstvu in enotnosti
Čakajo da se bo
Kaj slučajno zgodilo
Mladi se prepirajo
Na dolgih sestankih
Iščejo senzacije
Preteklost jim je sveta
Vse je v skladu s predpisi
Imajo svoj življenjski cilj
Kaj prikriti in kaj reči
Krizanteme so za grob*

*Vsi so sužnji družbe
Svojih idealov
Sami se ne najdejo
V vsem tem
V ljubezni so raztopljeni
Zijajo v polno luno
Dosti govorjenja
Pogrebni govor je odveč«*

(Lovšin, Peter et al. (2002). Punk je bil prej: 25 let punka pod Slovenci. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 106, 202.)

1. Iz vira izpiši vsaj tri dejstva, ki pričajo o vsakodnevnem življenju v osemdesetih letih.
2. Kaj je mišljeno v verzu »Preteklost jim je sveta ...«. Utemelji svoj odgovor.
3. Kateri deli (verz) pesmi pričajo o razkolu med mladimi in starejšimi generacijami? Izpiši jih. Utemelji svojo odločitev.
4. Ali je pesem upravičeno družbeno kritična ali je le uporništvo brez razloga? Svojo opredelitev utemelji.

UČNI LIST 4: Alternativna kultura – Plakatna afera

(KM: Deduktivno sklepanje)

NSK (Neue Slowenische Kunst – Nova slovenska umetnost) je kontroverzna umetniška skupina, ki je bila ustanovljena leta 1984. Njene ustanovne članice so glasbena skupina Laibach, Irwin, ki je delovala na področju vizualne umetnosti, in Gledališče sester Scipion Nasice. Pri svojem delovanju so se spogledovali z zgodovino, saj so tam našli snov za ustvarjanje. Iz zgodovine so črpali ideje, simbole in podobe, ki so jih postavljali v druge kontekste in jim tako spremenili izvorni pomen. V njihovem krogu je deloval tudi oblikovalski studio Novi kolektivizem, ki je leta 1987 ob praznovanju dneva mladosti predelal nacistični plakat in s tem razburil jugoslovansko javnost.

Navodilo: Pojasni, zakaj so nekateri sklepi napačni. Na kaj moraš biti pozoren, ko o dogodkih sklepaš na temelju zapisanih besedil?

(Arhiv: Novi kolektivizem, 1999.)

Sklep 1

Plakat Richarda Kleina iz leta 1936 slavi tretji rajh in ima veliko nacistične simbolike. Avtorji plakata za dan mladosti, ki so na temelju tega plakata izdelali plagiat, so torej hoteli slaviti nacizem.

V izjavi Novega kolektivizma so avtorji plakata leta 1987 zapisali, da plakat enkrat za vselej briše negativne simbole mračne preteklosti. *»Mladenič, edini preostali element spornega plakata, je zato osvobojen vseh tistih mračnih sil fašizma, stalinizma, dogmatizma, ki so tlačile naše pretekle rodove.«*

(Vir: <http://www.mladina.si/97147/plakatna-afera/> (dostop: 15. 5. 2018).)

Sklep 2

Na plakatu so vsi nacistični simboli zamenjani s simboli miru in jugoslovanskim grbom. Plakat torej predstavlja zmago demokracije nad totalitarizmom.

UČNI LIST 5: Alternativna umetnost – Odziv na plakatno afero

(KM: Razlikovanje dejstev od mnenj)

Navodilo: Pozorno preberi spodnji vir in odgovori na vprašanja.

Vir

Takratni predsednik CK ZKS Milan Kučan, ki je ZSMS naročil, naj zamenja sporni plakat, dvajset let kasneje pravi da je »plakatna afero eden od mejnikov v procesu rušenja jugoslovanskih ritualov, zavračanja vsiljevanje ikonografije, opozarjanja na izpraznjenost ideologije in na nesmisle politične prakse. Mlada, intelektualno in politično angažirana generacija v ZSMS, ki se je ideološko neobremenjeno odzivala na realnosti doma in v svetu, je to počela sistematično in s tem vztrajno utrjevala prostor slovenski civilni družbi in alternativnim političnim razmislekom. ZSMS je v slovenski javnosti uživala dovolj zaupanja, da je izbira plakata Novega kolektivizma še dodatno senzibilizirala javnost za umetniški izraz Neue Slowenishce Kunst, ki je bil nedvomno novum v svetovnem merilu. Izbira nacističnega plakata, čeprav prirejenega, pa je kljub temu razburila velik del javnosti in pri mnogih vzbudila občutke negotovosti, nelagodja ali zavrnitve. Verjetno bi jih še danes. Jugoslovanskim politikom pa je plakat žal ponudil argument za utrjevanje podobe o Slovencih, ki naj bi bili vrednostno popolnoma dezorientirani in mnogi, tudi naši morebitni zavezniki za spremembe, so ta argument sprejeli, tudi pod vplivom politične propagande.«

(Povzeto po različnih virih.)

1. Navedi tri dejstva o takratnih razmerah, ki jih razbereš iz vira.
2. Kakšno vlogo je nekdanji predsednik Kučan pripisal mladinskim organizacijam?
3. S katerimi argumenti utemeljuje dejstvo, da so plakat prepovedali?
4. Kaj kaže na to, da se je *»mlada, intelektualno in politično angažirana generacija /.../ ideološko neobremenjeno odzivala na realnosti doma in v svetu«*?

UČNI LIST 6: Potrošništvo in oglaševanje – Slovenija, moja dežela

(KM: Oblikovanje ciljev in načrtovanje poti do ciljev)

Navodilo: Preberite spodnji vir, ogledajte si oglasne spote na spletu in si ustvarite mnenje o oglaševalski akciji. Odgovorite na ključno vprašanje, ali je oglaševalska akcija Slovenija, moja dežela odraz želje po samostojnosti.

VIR 1

»Sodobno oglaševanje se je v Sloveniji začelo že v šestdesetih letih, vendar pa je pravi razcvet doživelo prav v osemdesetih letih. Vodilno vlogo na tem področju je imel Studio Marketing, ki je deloval v okviru časopisnega in grafičnega podjetja Delo. Izdelali so vrsto zelo odmevnih oglaševalskih akcij za številna slovenska podjetja (Ljubljanska banka, Radenska, Paloma, Fructal, Rad(a) imam mleko /.../). Ustanovljene so bile tudi nekatere revije, ki so dodobra zaznamovale slovenski medijski prostor npr. Stop, Jana /.../

Studio Marketing je ob podpori GZS zasnoval projekt Slovenski turizem 1984. Osnovni cilj projekta je bil »v očeh tuje javnosti ustvariti podobo o Sloveniji kot enoviti turistični deželi« hkrati pa ozavešiti domačo javnost, da je turizem pomembna gospodarska panoga, ki jo z ohranjanjem in urejanjem okolja, predvsem pa z gostoljubnostjo in profesionalnostjo, soustvarjajo Slovenci sami. Tako je bila zasnovana oglaševalska akcija Slovenija, moja dežela, ki je bila podprta z oglasi, plakati, radijskimi in televizijskim reklamami ter vrsto promocijskih materialov (majice, priponke /.../). Akcija je bila v Sloveniji in Jugoslaviji zelo različno sprejeta. Mnogi so jo hvalili kot vrhunski oglaševalski izdelek, deležna pa je bila tudi vala kritik. Večina kritik se je nanašala na njeno domnevno nacionalistično vsebino.«

(Repe, Božo, Kerec, Darja (2017). Slovenija, moja dežela. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 119.)

Vir 2

Rad imam mleko na povezavi <https://www.youtube.com/watch?v=kYhaHhpLKag>, dostop: 15. 5. 2018.

Vir 3

Slovenija, moja dežela iz leta 1985 na povezavi <https://www.youtube.com/watch?v=v0HNCJ29wJY>, dostop: 15. 5. 2018.

Vir 4: Priponka z lipovim listom kot simbolom Slovenije in napisom Slovenija, moja dežela.

(Zbirka: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

V prevodu je dežela lahko država, pokrajina, kraj, to pa je spodbudilo razlage, da si akcija prizadeva za slovensko državnost (samostojnost).

Razdelite se v skupine, si razdelite delo in načrtujte svojo raziskavo tako, da boste lahko odgovorili na ključno vprašanje.

Pri delu upoštevajte naslednje korake:

1. Ključno vprašanje: *Ali je oglaševalska akcija Slovenija, moja dežela odraz želje po samostojnosti?*
2. Postavite si osebne/skupinske cilje.
3. Poiščite vire in literaturo (npr. že zbrana pričevanja, ustni viri) o obravnavani tematiki.
4. Analizirajte vire in oblikujte zaključne ugotovitve.
5. Ugotovitve argumentirajte z ustreznimi dokazi iz literature.
6. Izdelajte plakat.
7. Izdelajte kriterije (merila), po katerih bi lahko plakat vrednotili (ocenili).
8. Refleksija po končanem delu (zadovoljstvo z izdelkom, pomanjkljivosti, prispevek posameznika, potek dela ...).

SKLEP

Zasnovane naloge še niso bile v celoti izpeljane. Posamezne aktivnosti (npr. ločevanje dejstev od mnenj, deduktivno sklepanje) pa so bile izvedene. Izkazalo se je, da imajo dijaki sprva veliko težav z interpretiranjem besedil in drugih virov, a so se zaradi aktualnosti in privlačnosti (posamezniki so pripadniki oziroma simpatizerji obravnavanih glasbenih trendov) pripravljali potruditi in so zato rezultati zelo dobri.

Drugi pomembni prednosti tovrstnega dela sta aktivnost dijakov in avtentičnost obravnavanih nalog. Dijaki sami načrtujejo svoje aktivnosti, uporabljajo sodobne IKT-priporočke in krepijo kompetence sodelovalnega dela.

Primerno je, da na šolah pomembne državne praznike (dan državnosti, dan samostojnosti in enotnosti) tudi primerno obeležimo. Razstava izdelkov (npr. plakata) je zelo primerna oblika za počastitev spomina na osamosvajanje Slovenije.

IZBOR VIROV IN LITERATURE

Gabrič, Aleš, Režek, Mateja (2011). Zgodovina 4. Učbenik za četrti letnik gimnazije. Ljubljana: DZS.
Lovšin, Peter et al. (2002). Punk je bil prej: 25 let punka pod Slovenci. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Repe, Božo, Kerec, Darja, (2017). Slovenija, moja dežela. Družbena revolucija v osemdesetih letih. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina (2008). Splošna gimnazija. Obvezni predmet (280 ur). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, Ministrstvo za šolstvo in šport.

INTERNETNI VIRI

Pankrti. Dostopno na: <https://www.24ur.com/ekskluziv/glasba/pankrti-40-let-intervju-pero-lovsin.html>, dostop: 15. 5. 2018.

Oglasi studia Marketing. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=kYhaHhpLKag>, 15. 5. 2018 in na <https://www.youtube.com/watch?v=vOHNCJ29wJY>, dostop: 15. 5. 2018.

Špela Frantar
Gimnazija Bežigrad

MOBILIZIRANCI V NEMŠKO VOJSKO – DEJAVNOSTI ZA SPODBUJANJE KRITIČNEGA MIŠLJENJA

Špela Frantar
The Bežigrad Grammar School

MOBILIZED MEN IN GERMAN ARMY – ACTIVITIES TO PROMOTE CRITICAL THINKING

POVZETEK

Prispevek obravnava obvezno temo 4. letnika gimnazije, in sicer Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju v gimnaziji ter se osredotoča na čas druge svetovne vojne, natančneje na obdobje nemške raznarodovalne okupacijske politike, ter deloma sega tudi v povojno obdobje. Naloge v nadaljevanju prispevka dijaku omogočajo razvijanje kritičnega mišljenja z vključevanjem osebne družinske zgodovine prek primarnih zgodovinskih virov. Dijak se na konkretni vsebini (na)učí oblikovati argumente, ob tem pa interpretirati zgodovinska dejstva, vrednotiti posameznikova dejanja in razumeti takratni čas in prostor. Pomembno mesto ima ob tem tudi informacijsko-komunikacijska tehnologija, ki omogoča samostojno iskanje odgovorov, raziskovanje in vrednotenje zgodovinskih virov.

Ključne besede: druga svetovna vojna, okupacija, mobilizacija, nemška vojska, pričevanja

ABSTRACT

The article discusses the mandatory topic studied in the 4th year of upper secondary schools, namely the Development of the Slovene nation in the 20th century, with special focus on WWII, more specifically on the period of German denationalization politics during occupation, and also partly on the after-war period. Assignments mentioned in the article enable students to develop critical thinking by incorporating personal family history through primary historical sources. Based on concrete contents, students learn to formulate their arguments and to interpret historical facts, to evaluate actions of individuals, and to understand the time and space of that period. The information and communications technology plays an important role here, enabling students to independently search for answers, and to investigate and evaluate historical sources.

Keywords: WWII, occupation, mobilization, German army, testimonials

UVOD

Čas med letoma 1941 in 1945 je za številne Slovence še danes zaznamovan kot čas okupacije, odpora proti sovražniku in kolaboracije, čas junaštva in strahu, čas delitev in ideoloških razhajanj. Zgodbe mobilizirancev spadajo v to obdobje, prav tako zgodbe prostovoljcev, dezerterjev, padlih in preživelih. Številna njihova pričevanja ponujajo boljši vpogled v takratni čas.

Prek raziskovanja njihovega »glasu« je dijakom omogočeno razvijanje kritičnega mišljenja in lažjega vživljanja v njihovo kožo. Ob delu z zgodovinskimi viri se spoznavajo z elementi argumentacije, vrednotenja in sklepanja. S pomočjo posameznih korakov prepoznavajo moč samoevalvacije in tako tudi pomen refleksije.

RAZLAGA NAMENOV UČENJA IN DIDAKTIČNEGA PRISTOPA

Dejavnosti, predstavljene v nadaljevanju, so zasnovane tako, da dijake silijo k nenehnemu raziskovanju in opredeljevanju do izbrane tematike. Prek različnih nalog jih navajamo na snovanje lastnih argumentov in jim tako dajemo možnost, da oblikujejo in branijo lastna stališča. Pri samem delu je pomembna tudi vrstniška povratna informacija, zato so nekatere naloge zasnovane v okviru formativnega spremljanja dijakovega dela.

S poznavanjem omenjene tematike, bodo dijaki lažje prepoznavali večperspektivnost zgodovinskih virov in se ne prepuščali »družbeni« manipulaciji, temveč gradili lastno državljsko držo.

Za obravnavo učnega sklopa sta bili načrtovani ena do dve šolski uri. Prva učna ura je namenjena spoznavanju nemške okupacijske raznarodovalne politike, druga pa delu z zgodovinskimi viri s poudarkom na razvijanju kritičnega mišljenja in sodelovalnega učenja. V nadaljevanju je načrtovanje učnega sklopa predstavljeno v shematski obliki.

- 1 Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina (2008). Splošna gimnazija. Obvezni predmet (280 ur). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 40.
2 Prav tam, str. 40.
3 Prav tam, str. 40.

Širša tema iz učnega načrta	Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju (obvezna tema) ¹
Učni sklop	Okupacijska politika na slovenskem ozemlju – mobiliziranci v nemško vojsko
Letnik	4. letnik
Število ur	1–2
Operativni cilji za vsebinsko znanje (zgodovinski dogodki, pojavi, procesi)	Dijaki: <ul style="list-style-type: none"> – navedejo, med katere okupatorje je bilo razdeljeno slovensko ozemlje; – pojasnijo značilnosti nemške okupacijske politike; – opišejo vzroke za mobilizacijo Slovencev v nemško vojsko; – opredelijo vlogo mobilizirancev.²
Procesni cilji (spretnosti veščine, zmožnosti)	Dijaki: <ul style="list-style-type: none"> – razvijejo in izkažejo spretnost zbiranja in izbiranja informacij iz različnih medijev, kritično presodijo njihovo uporabno vrednost; – oblikujejo svoje sklepe, mnenja, stališča, interpretacije; – analizirajo večperspektivne zgodovinske vire in ob njih razvijejo sposobnost samostojnega izbiranja in odločanja; – razvijejo sposobnost različnih oblik komunikacije.³

Odnosi cilji	Dijaki: – razvijejo pozitiven odnos do slovenske narodne identitete; – razvijajo pozitiven odnos o pomenu spoštovanja človekovih pravic, enakosti, strpnosti in demokracije; – ob sodelovalnem učenju razvijajo socialne in komunikacijske veščine. ⁴
Pričakovani dosežki/ rezultati	Dijaki: – utemeljijo dejavnike, ki so vodili do rojstva samostojne države.
Didaktični pristopi	Učne oblike: – frontalna, – individualna (samostojno delo), – sodelovalno učenje (delo v paru). Učne metode: – metoda dela z zgodovinskimi viri, – metoda dela z grafičnimi prikazi, – metoda izkustvenega učenja (igre vlog), – metoda razlage.
Učne metode	Razlaga, pogovor, delo z zgodovinskimi viri.
Medpredmetno povezovanje	Slovenščina, umetnostna zgodovina, filozofija, knjižnično informacijsko znanje.

RAZLAGA ZGODOVINSKEGA DOGAJANJA⁵

Leta 1941 se je druga svetovna vojna razširila na večji del Evrope. Jugoslovanska vlada, ki jo je vodil Dragiša Cvetković, je 25. marca 1941 na Dunaju, v Belvederju, podpisala pristop k trojnemu paktu, s čimer si je s strani Nemčije in Italije zagotovila jamstvo za njeno ozemeljsko nedotakljivost. Pristop je v Kraljevini Jugoslaviji sprožil številne proteste, ob pomoči britanske obveščevalne službe pa so jugoslovanski častniki izvedli državni udar. Kraljevo namestništvo pod vodstvom kneza Pavla Karađorđevića je bilo odstranjeno, mladoletni knez Peter pa spoznan za polnoletnega. Ker je s tem Jugoslavija postala nezanesljiva, se jo je Hitler odločil 6. aprila 1941 napasti v tako imenovani operaciji Strafgericht (Kazen). Napad se je zgodil brez vojne napovedi.

Obdobje druge svetovne vojne še vedno buri duhove in ponuja različne (večperspektivne) poglede na čas okupacije in odzive nanjo. Ob okupaciji slovenskega ozemlja se je takratni politični vrh pod vodstvom bana Natlačena odločil za sodelovanje v Ljubljanski pokrajini, kjer so Italijani izvajali milejšo politiko kot Nemci. Na drugi strani pa je Komunistična stranka Slovenije izkoristila njihovo lojalnost in 26. aprila 1941 v Vidmarjevi hiši v Rožni dolini oblikovala Protiimperialistično fronto, ki se je po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo junija 1941 preimenovala v Osvobodilno fronto slovenskega naroda. Nemški okupator ni dopuščal političnega delovanja Slovencev, saj se je odločil za hujšo raznarodovalno politiko pod taktirko Himmlerja. Okupirano ozemlje so razdelili na dve upravni enoti, na Spodnjo Štajersko in zasedena območja Koroške in Gorenjske. Ob zasedbi so takoj začeli s ponemčevalnim načrtom, katerega cilji so bili uničenje slovenske kulture, zaseg premoženja, izgon prebivalstva in tudi prisilna mobilizacija slovenskih fantov v nemško vojsko. Ukinili so slovenske šole, časopise, društva in spremenili krajevna in lastna imena. Prebivalstvo so razdelili na polnopravne nemške državljane (bivši jugoslovanski državljani nemške narodnosti), državljane Nemčije na »preklic« (Slovenci na Spodnjem Štajerskem in Gorenjskem, ki so podali izjavo, da pripadajo domovini zvestemu prebivalstvu) in prebivalce brez državljan-

⁴ Prav tam, str. 40.

⁵ Povzeto po različnih virih.

stva (varovance nemškega rajha). Pomembnost slovenskega ozemlja je nakazal tudi obisk Hitlerja. »Do konca julija 1942 so Nemci iz Štajerske in Gorenjske izselili približno 55.000 ljudi (okoli 37.000 v Nemčijo, 10.000 na Hrvaško in 7.500 v Srbijo), 17.000 pa jih je prebegnilo (v glavnem v Ljubljansko pokrajino). Že spomladi 1941 so odpeljali v rajh in tam usmrtili več kot 600 umsko bolnih in osirotelih, aprila 1942 pa izselili tudi 917 Slovencev iz bivše avstrijske Koroške.«⁶ Hkrati z izgonom so Nemci uvedli vojaško obveznost in prvi fantje so bili mobilizirani že poleti 1941. Mobilizacija je bila v večji meri prisilna in je bila sprva obvezna v delovno službo in kasneje v nemško vojsko. Vpoklic v nemško vojsko je bil brez pravne podlage, saj fantje niso bili državljani nemškega rajha, ker naše ozemlje ni bilo formalno priključeno k njemu. Prvi vpoklic na Gorenjskem je bil izveden januarja 1943, medtem ko na Štajerskem že maja 1942. Mobilizirani so bili mladi fantje, rojeni večinoma med letoma 1908 in 1929. Skupno število mobiliziranih na Gorenjskem presega 10.000, medtem ko je bilo na celotnem slovenskem ozemlju pod nemško okupacijo med 20.000 in 50.000.⁷ Vpoklicani so se večinoma odločali za odhod v nemško vojsko, saj jim je bilo zagroženo, da bodo sorodnike dezertarjev ali pa tistih, ki se ne bi odzvali vpoklicu, selili in poslali v taborišča. Niso pa redki primeri, ko so se fantje odločili za dezertarstvo (zlasti po letu 1943) in so vojno dočakali v ujetništvu ali pa v zavezniški oziroma partizanski vojski. Prav tako je bila mobilizacija v nasprotju z mednarodnim pravom in 23. členom Haaškega pravilnika, ki opozarja, da je vojskujoči državi prepovedano mobilizirati državljane sovražne države s tem, da bi sodelovali v vojaških operacijah proti lastni državi, pa četudi so bili v službi vojskujoče se države pred začetkom vojne.

Učno gradivo je zasnovano v obliki delovnih listov, ki se lahko rešujejo posamično ali kot celoten sklop. S pomočjo številnih zgodovinskih virov dijaki razvijajo odnos do nemške okupacijske raznarodovalne politike in spoznavajo njene posledice prek osebnih/družinskih zgodb posameznikov. Prek dnevniških zapisov se vživijo v vlogo mobiliziranca ter se ob koncu sklopa opredelijo do pojava mobilizacije v nemški vojski. Delo poteka tako individualno kot sodelovalno, pri čemer ima pomembno vlogo povratna informacija vrstnika.

UČNO GRADIVO ZA OBRAVNAVO TEMATSKEGA SKLOPA MOBILIZIRANCI V NEMŠKO VOJSKO

⁶ Vodopivec, Peter (2006). Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Ljubljana: Modrijan, str. 269.

⁷ Število mobiliziranih vojakov v nemško vojsko niha od vira do vira. Npr. Žibert omenja okoli 70.000 mobiliziranih, Dežman okoli 100.000, Kokalj Kočevarjeva navaia 35.000.

DELOVNI LIST 1: Osebnе zgodbe mobilizirancev

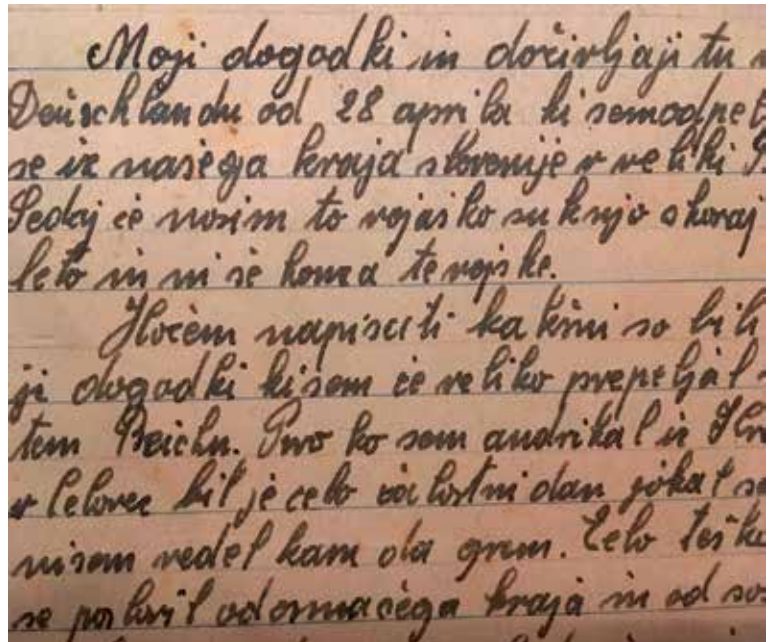
(KM: Prepoznavanje in opredeljevanje problemov, postavljanje vprašanj)

1. Oglejte si spodnje vire in preberite besedila. O katerem zgodovinskem dogodku pričajo? kateri podatki, najdeni v besedilu, podkrepijo vaše dognanje?
2. Kakšna vrsta zgodovinskega vira je prikazana? Svoj odgovor utemeljite.
3. Razmislite, zakaj so tovrstni viri dragoceni zgodovinski vir. Ali so v spodnjih virih zapisana dejstva ali mnenje?
4. Na podlagi zapisa opišite občutje mobiliziranca.
5. Vživite se v vlogo mlade žene in mobiliziranca napišite kratko pismo.

Vir 1–5: Dnevnik Franciška Štularja iz Cerkelj na Gorenjskem, rojenega 26. 10. 1921, ubitega 23. 10. 1944 (osebni arhiv Špele Frantar).

Vir 1

»Moji dogodki in doživljaji tu v Deüschlandu (Deutschland, op. avtorice) od 28. aprila (op. avtorice – 1943), ko so me odpeljali iz našega kraja Slovenije v veliki Reich. Sedaj že nosim to vojaško suknjo skoraj eno leto in ni še konca te vojske.«

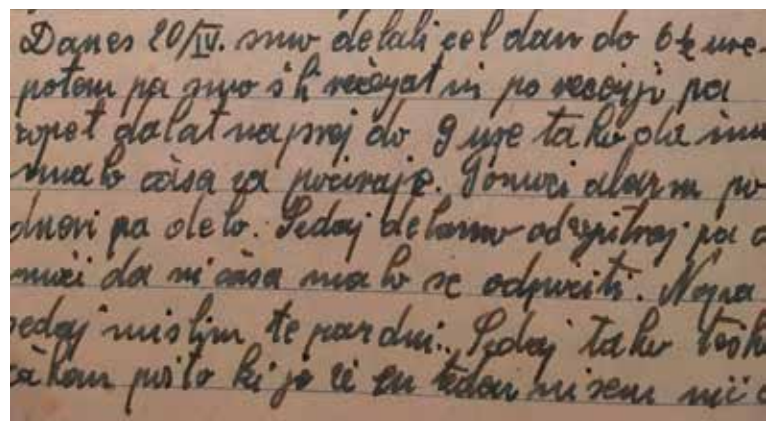

Moji dogodki in doživljaji tu v Deüschlandu od 28 aprila ki sem odšel se iz našega kraja Slovenije v veliki Reich. Sedaj že nosim to vojaško suknjo skoraj leto in ni še konca te vojske.

Jločem napisati kakšni so bili ti dogodki ki sem se veliko prepeljal v tem Reichu. Tvo ko sem andrikal in Gornje Celovce bil je celo več dni dan jokat in nisem vedel kam oti grom. Lelo tei ke se potulil od onega kraja in od so.

Vir 2

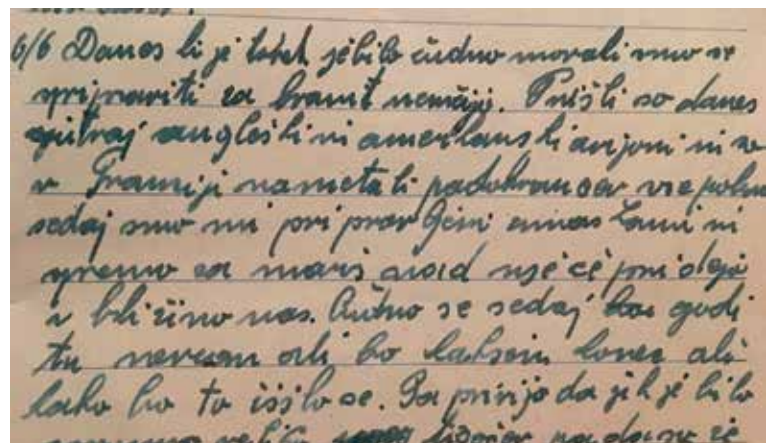
»Danes 20. 4. (op. avtorice 1944) smo delali cel dan od 6.30 ure in potem pa smo šli večerjat in po večerji delat naprej do 9 ure, tako da imam malo časa za počivanje. Ponoči alarm, podnevi delo. Sedaj delamo od zjutraj pa do noči, da ni časa malo se odpočit. /.../ Sedaj tako težko čakam pošto, ki je že cel teden nisem nič dobil.«

Danes 20/IV. smo delali cel dan do 6 1/2 ure. potem pa gromi si h večerjat in po večerji pa vopet delat naprej do 9 ure tako pla inu ma h časa za počivanje. Ponoči alarm podnevi pa o le to. Sedaj delamo od zjutraj pa do noči da ni časa malo se odpočiti. Sedaj mislim te par dni. Sedaj tako težko čakam pošto ki je že cel teden nisem nič dobil.

Vir 3

»6. 6. Danes, ki je torek je bilo čudno. Morali smo se pripraviti za branit Nemčijo. Prišli so danes zjutraj angleški in ameriški avijoni in so v Franciji nametali padobrancev vse poln.«

6/6 Danes ki je torek je bilo čudno morali smo se pripraviti za branit nemčiji. Prišli so danes zjutraj angleški in ameriški avijoni in so v Franciji nametali padobrancev vse poln. Sedaj smo mi pripravili eno eno eno in sprenno za marš aviol nse če pri o lepi v bližino nas. Čudno se sedaj kaj godi tu neresno ali bo lahkim lones ali lahko bo tu isih o e. Pri prijajo da jih je bilo mnogo večih 10000 hooier padobranci se

Vir 4

»13. 9. Sreda. Danes pa zopet isto. Čisto vsak dan je alarm. In zopet so enega zbili na tla. /.../ Kar po cel dan je alarm, Sedaj tako pogosto letajo in po toliko, da je vse črno. Danes zjutraj sem izvedel, da grem naprej, toliko sem bil zamišljen in žalosten, ko sem dobil vednost, da gremo zjutraj naprej in sicer na fronto.«

13. 9. Sreda. Danes pa zopet isto isto isto. Čisto vsak dan je alarm. In zopet so enega zbili na tla. /.../ Kar po cel dan je alarm. Sedaj tako pogosto letajo in po toliko, da je vse črno. Danes zjutraj sem izvedel, da grem naprej, toliko sem bil zamišljen in žalosten, ko sem dobil vednost, da gremo zjutraj naprej in sicer na fronto.

Vir 5

»12. 9. Torek. Danes je bil skoro cel dan alarm. Toliko skupin je letalo preko nas, samo nismo mogli streljati, ki so bili le predaleč od nas okoli 25 km. Videli smo jih dobro. Čez nekaj časa pa prihiti eden tisoč devetsto metrov visoko in tistega smo zbili na tla. Pet jih je poskakalo ven iz avijona samo dva sta pogorela.«

12. 9. Torek. Danes je bil skoro cel dan alarm. Toliko skupin je letalo preko nas, samo nismo mogli streljati, ki so bili le predaleč od nas okoli 25 km. Videli smo jih dobro. Čez nekaj časa pa prihiti eden tisoč devetsto metrov visoko in tistega smo zbili na tla. Pet jih je poskakalo ven iz avijona samo dva sta pogorela.

DELOVNI LIST 2: Mobiliziranci – kolaboranti ali žrtve sistema

(KM: Oblikovanje, analiza in vrednotenje argumentov)

Na podlagi spodnjih virov izberite eno od trditev, s katero se najbolj strinjate, in jo podkrepite z argumenti.

1. Mobilizacija Slovencev v nemško vojsko je eden najhujših okupatorjevih zločinov.
2. Mobiliziranci v nemško vojsko so bili kolaboranti.
3. Mobiliziranci so sami odločali o lastni usodi.
4. Mobiliziranci so bili prisiljeni vključiti se v nemško vojsko.
5. Prisilna mobilizacija je povzročila različne oblike odpora.

Vir 1: Zapis Kocbeka v Tovarišiji (1949)

Edvard Kocbek je zapisal:

»Prej ali slej bomo morali izkazati spoštovanje tistemu trpljenju, ki si ga je morala skoraj polovica mladih Slovencev proti svoji volji naložiti na rame in na dušo. Krvaveli so od Narvika do afriških puščav, od Rokavskega preliva do Finske, Moskve in Povolžja, o koliko tihe, neznane in globoke tragike je skrite in pokopane po vsej Evropi in koliko zapletenega in podivjanega nesmisla nosi marsikak fant v sebi, ko se bojujejo proti nam z zmogljivostjo, ki bi med nami dobila vse drugačno vrednost!«

(Stanonik, Marija (1999). Slovensko pesništvo pod tujimi zastavami, pesnjenje slovenskih prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko v drugi svetovni vojni od 1941 do 1945. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945, str. 20.)

Vir 2: Osebna zgodba Francija Krepfla iz Rač

»Franci Krepfl, kmečki sin iz Rač, ki je bil pred vojno tudi voditelj Fantovskega odseka (Orlov) v tem kraju, je po prejemu poziva izvedel veliko sabotažno akcijo. Za tovarno tanina v Majšperku je marca 1943 zažgal 50 vagonov lubja. Dne 1. aprila 1943 se je odzval pozivu za odhod v nemško vojsko, že 15. maja istega leta pa je iz vojašnice v Stuttgartu v civilni obleki in s ponarejeno legitimacijo, ki mu jo je sovaščan po dogovoru prinesel iz Rač, pobegnil v domači kraj.«

(Žnidarič, Marjan (2001). Nemška mobilizacija v 2. svetovni vojni. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945, str. 71.)

Vir 3: Dnevniški zapis – osebna zgodba Frančiška Štularja iz Cerkelj na Gorenjskem

»Zelo težko sem se poslovil od domačega kraja in od sosedov, posebno pa od moje mlade žene in od sinkota. In takrat sem molil, da se bomo kmalu videli zopet doma, da bo kmalu te vojske konec. /.../ Tako mi je bilo hudo po domu, da sem samo jokal, kadar sem bil sam v sobi. Molil sem in pisal vsak dan, samo če sem imel čas. Pisal sem ob nedeljah tudi po 10 pisem in ob delovnikih pa ženi sigurno enega. /.../«

(Osebni arhiv Špele Frantar.)

Vir 4: Tisoči Gorenjcev v nemško vojsko

»Po polletnem služenju v RAD so vpoklicance pošiljali v različne rezervne vojaške enote, kjer so jih usposobili za bojevanje na fronti. Največ gorenjskih vojakov je bilo poslanih na vzhodno fronto. Številni so na fronti dezertirali in se priključili osvobodilnim gibanjem po Evropi. Iz slovenskih ujetnikov, ki so bili zajeti na fronti v Normandiji, so v Veliki Britaniji ustanovili jedro 5. prekomorske brigade, v Sovjetski zvezi pa je bila ustanovljena 1. jugoslovanska brigada in tankovska brigada. Več tisoč jih je uspelo dezertirati v partizanske enote v Sloveniji, nekaj sto se jih je priključilo tudi Gorenjski samozaščiti. Po koncu vojne so se iz različnih ujetniških taborišč vračali še vse do sredine petdesetih let.«

(Kokalj Kočevar, Monika (2017). Tisoči Gorenjcev v nemški vojski. V: Gorenjski glas, 6. 2. 2017.)

Vir 5: Pričevanje Jožeta Lorenčiča

»Nisem pričakoval, da me bodo v domovini sprejeli z 'muziko', nisem pa pričakoval, da me bodo pričakali kot 'hudodelca'. Tja, kamor smo bili poslani na silo, nismo šli prostovoljno, hote, ampak smo morali, da nismo ugonobili tistih, ki so za nas podpisali, saj to bi bile nedolžne žrtve, kajti Nemci niso poznali 'pardona'. Zakaj izbrani, kako izbrani, ne bi znal povedati.«

(Stanonik, Marija (1999). Slovensko pesništvo pod tujimi zastavami, pesnjenje slovenskih prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko v drugi svetovni vojni od 1941 do 1945. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945, str. 23–24.)

S sošolcem si izmenjajta mnenji in vajine ugotovitve zapišita v obliki pisno-grafičnega izdelka. Pri tem bodita pozorna na povratno informacijo, ki jo podajata. Dopusčajta raznolikost mnenj in se osredotočajta na argumente, ki podkrepijo vajino trditev.

	TRDITEV	ARGUMENTI
SOŠOLEC 1 _____		
SOŠOLEC 2 _____		

Nato zapišita samorefleksijo na vajino komunikacijo in sodelovanje.

DELOVNI LIST 3: Izkrvanje v Normandiji

(KM: Ločevanje dejstev od mnenj, večperspektivnost)

Preberite vira 1 in 2 ter odgovorite na vprašanja.

1. Na podlagi obeh virov zapišite, kateri zgodovinski dogodek opisujeta.
2. V čem sta si zapisa podobna/različna?
3. S pomočjo obeh virov potrdite ali ovrzite trditev: *Nemci so pričakovali zavezniško izkrvanje v Normandiji.*
4. Ali na podlagi obeh virov lahko sklepamo o objektivnosti podatkov? Po katerih kriterijih boste vrednotili in presojali oba vira?
5. Poiščite v obeh virih objektivna dejstva in subjektivna mnenja ter jih izpišite v obliki preglednice.
6. S pomočjo spletnega brskalnika poiščite vsaj tri različne zgodovinske vire, ki opisujejo izkrvanje v Normandiji z zornega kota zaveznikov.

Vir 1: Emil Kranjec o izkrcanju v Normandiji

»V kraju Preal pri Granville smo vežbali. Bil sem pri kolesarjih. Imeli smo vojaška kolesa, vse se je vozilo na njih, od minometov do mitraljezov, delali smo do 50 km na dan. Bili smo v Normandiji ob invaziji. En teden prej smo spali že opremljeni, samo brez čelade, Nemci so nekaj slutili. Invazija se je začela ob enih ponoči, ko je bila uzbuna. Šli smo na kolesa in se odpravili do morja, čez Normandijo, šli smo celo noč in cel dan, vmes so nas bombardirali, marsikdo je obležal, drugi dan smo prišli na fronto na koto 72. Slovence so nas imeli za 'Kanonfuter', Nemci so nas vedno pošiljali naprej in sem moral biti spredaj in sem bil predstraža, z daljnogledom sem gledal morje. Kakor daleč je seglo oko, je bila ladja pri ladji, bombardirali so nas, na vsak kvadratni meter je padla granata.«

(Muzej novejšje zgodovine Slovenije. Zbirka ustnih virov (Emil Kranjec).)

Vir 2: Franc Vrečer o izkrcanju v Normandiji

»Po zaključku usposabljanja vojaških veščin je bil Franc iz Frankfurta z vlakom odpeljan preko Issoirea v mesto Le Folgoet pri Lesnevenu, približno 20 kilometrov severovzhodno od Bresta v Bretaniji. Tukaj so precej marširali, na dan po 60 kilometrov. Poleg tega so neprestano uprizarjali spopade z napadalno in obrambno vojsko. Pred invazijo v Normandijo junija 1944 so dobili kolesa. Če bi se zgodil plinski napad, bi si morali hitro natakniti plinske maske. Eno najtežjih usposabljanj je bilo ravno to, saj so morali kolesariti tudi z masko. Francu je v takšnem primeru pogosto zmanjkovalo sape, na prtljažniku je vozil namreč tudi težek podstavek mitraljeza. Nekajkrat je poizkusil s prevaro, da se mu je strgala veriga.«

(<https://www.knjznicna-celje.si/raziskovalne/4201203802.pdf>. Intervju. Dostop: 20. 5. 2018.)

DELOVNI LIST 4: Povojno obdobje

(KM: Oblikovanje ciljev in načrtovanje poti do ciljev)

Oglejte si slikovne vire in ugotovite, kateri vir ne spada v povojno obdobje (po letu 1945). Odgovorite na ključno vprašanje, zakaj je bil povojni obračun s političnimi nasprotniki pravno, moralno in etično sporen, omogočil pa je učinkovit prevzem oblasti.

Po izmenjavi mnenj v razredu se razdelite v poljubne skupine. Vsaka skupina bo raziskala en dogodek iz povojnega obdobja. Načrtujte korake formativnega spremljanja do oblikovanja končnega izdelka – e-plakata.

1. Najprej se pogovorite o vašem predznanju o omenjeni temi.
2. Oblikujte skupne cilje za končni izdelek in za skupinsko sodelovanje.
3. Načrtujte skupinski proces v obliki akcijskega načrta dela.
4. Pripravite e-plakat.
5. Zapišite individualno samoevalvacijo skupinskega dela (kako si se počutil/-a v skupini, ali so bili jasni cilji skupine vsem udeležencem, ali je bila skupinska razprava konstruktivna, ali so člani skupine poslušali tudi nasprotna mnenja, kakšno je bilo sodelovanje – (destruktivno/konstruktivno, delovno, motivirano itd.).

Barbara rov – povojni poboji

(Foto: dr. Jože Dežman, predsednik Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč.)

Otroci s Petrička

(Osebni arhiv: Ivo Žajdela.)

Izgnanci

(Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije.)

Begunci

(Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije.)

DELOVNI LIST 5: Status mobilizirancev v Republiki Sloveniji

(KM: Vrednotenje in odločanje)

Na spletni povezavi <https://bit.ly/2H226Ja> (dostop: 25. 5. 2018) se nahaja Zakon o žrtvah vojnega nasilja. Preberite si ga in v krajšem esejskem razmišljanju (od 500 do 750 besed) vrednotite dogajanje po pravnih in etičnih kriterijih, se odločite in zapišite na podlagi vseh predhodnih virov, da so mobiliziranci upravičeni do statusa žrtve vojnega nasilja. Svojega mnenja ne pozabite podkrepiti z argumenti (zgodovinska dejstva).

Svoje razmišljanje delite s sošolcem.

Izdelka drug drugega ocenita na podlagi spodaj navedenih kriterijev in drug za drugega dopolnita semafor.

Iz danega gradiva znam najti ustrezne in bistvene podatke in se opredeliti do esejskega vprašanja.			
Prepoznam položaj mobilizirancev med drugo svetovno vojno in po njej.			
Ločim različne vzroke za mobilizacijo v nemško vojsko.			
Imam razvito sposobnost doživljanja, razumevanja in vrednotenja obravnavanih zgodovinskih virov.			
Argumentiram svoje mnenje na podlagi izsledkov iz zgodovinskih virov.			
Upoštevam navodila pri pisanju esejskega razmišljanja (dolžina).			

SKLEP

Učni načrt za 4. letnik gimnazije je vsebinsko zelo bogat in mnogokrat učiteljem zaradi pomanjkanja učnih ur ne omogoča poglobljene obravnave učne snovi. Kljub vsemu lahko dijaki s pomočjo različnih dejavnosti lažje osmislijo vsebinsko zelo pestro 20. stoletje. Na podlagi obravnave mobilizirancev v nemško vojsko tako razvijajo kritično razmišljanje in nadgrajujejo delo z zgodovinskimi viri. S posameznimi nalogami jih spodbujamo k lažjemu identificiranju z dogodki iz slovenske zgodovine, ki še vedno deloma delijo slovenski narod.

IZBOR VIROV IN LITERATURE

Ferenc, Tone (1968). Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945. Maribor: Založba Obzorja.

Gabrič, Aleš, Režek, Mateja (2011). Zgodovina 4. Učbenik za četrti letnik gimnazije. Ljubljana: DZS.

Kokalj Kočever, Monika (2017). Mobiliziranci v nemško vojsko z Gorenjske v letih 1943–45. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino (Zbirka Razpoznavanja).

Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina (2008). Splošna gimnazija. Obvezni predmet (280 ur).

Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.

Žnidarič, Marjan (2001). Nemška mobilizacija v 2. svetovni vojni. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945.

INTERNETNI VIRI

Komplet, Filip, Toš, Rožle (2012). Slovenski odtisi v pesku Normandije. Raziskovalna naloga, str. 49–56. Dostopno na: <https://www.knjiznica-celje.si/raziskovalne/4201203802.pdf>, dostop: 20. 5. 2018.

Uradni list RS, št. 68/1996 z dne 29. 11. 1996. Dostopno na:

<https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1996-01-3744/odlocba-o-ugotovitvi-da-dolocbe-8--16--in-22--clena-zakona-o-zrtvah-vojnega-nasilja-niso-v-neskladju-z-ustavo-ugotovitvi-da-je-v-neskladju-z-ustavo-zakonska-ureditev-pokojninskega-zavarovanja-kolikorne-ureja-posebnega-varstva--->, dostop: 20. 5. 2018.

Nataša Šekoranja Špiler
Gimnazija Brežice

»PEŠČICA ZEMLJE«: IZGON LJUDI IZ POSAVJA V ČASU DRUGE SVETOVNE VOJNE – DELO Z ZGODOVINSKIMI VIRI

Nataša Šekoranja Špiler
The Brežice Grammar School

BOOK PEŠČICA ZEMLJE: EXPULSION OF INHABITANTS IN LOWER SAVA VALLEY DURING WWII HISTORICAL WORKSHOP – WORKING WITH HISTORICAL SOURCES

POVZETEK

V članku je na primeru vključevanja različnih zgodovinskih virov s poudarkom na virih prve roke (pričevanja) v pouk zgodovine predstavljena usoda Slovencev v drugi svetovni vojni na nemškem okupacijskem območju. Dijaki z reševanjem nalog ob kritičnem pretresu različnih zgodovinskih virov na konkretnih primerih izgnanstva iz Posavja spoznavajo nemško okupacijsko politiko. Z nalogami za utrjevanje pa sklepajo in presodijo, kako so lokalni dogodki in pojavi vpeti v širše slovensko dogajanje v času druge svetovne vojne. Ključni koncept, ki ga obravnavajo v učni temi, so človekove pravice.

Ključne besede: druga svetovna vojna, Posavje, etnocid, izgon, nemški okupacijski režim

ABSTRACT

The article presents an example of incorporating different historical sources with emphasis on first-hand sources (testimonials) in a history class, through which we get to know the fate of Slovenes who lived on the German-occupied territory during WWII. The students got familiar with the German occupational politics by carrying out different assignments and critically contemplating different historical sources on concrete examples of expulsion. Through revision assignments the students drew conclusions on how local events and circumstances were connected with the broader situation on the Slovene territory during WWII. The learning theme was primarily focused on human rights.

Keywords: WWII, Lower Sava Valley, ethnocide, expulsion, German occupation regime

UVOD

Med drugo svetovno vojno so ozemlje današnje Slovenije okupirale 4 države, ki so izvajale nacistično raznarodovalno, etnocidno in genocidno politiko. Govorimo o nemški, italijanski, madžarski in NDH-jevski okupacijski coni. Okupatorji so v t. i. tretjem valu izgnali prebivalce mest in vasi s celotnih območij Posavja, Obsotelja, severne Dolenjske ter 100 km dolgega in 25 km širokega pasu ob tedanji nemško-italijanski okupacijski meji. Večina ljudi, tj. 45.000, je bilo izgnanih v Nemčijo, 10.000 na Hrvaško in okoli 7.500 v Srbijo. Okupatorji so staršem nasilno jemali otroke, mnogi so bili zaprti, internirani, poslani na prisilno delo, streljali so talce in tisoče Slovencev prisilno mobilizirali v svojo vojsko.

S ciljem ozaveščanja zanimanja in spoznavanja lokalne in nacionalne zgodovine smo na Gimnaziji Brežice med šolskim letom 2016/2017 veliko aktivnosti namenili Posavju – gimnazijskemu šolskemu okolišu v času druge svetovne vojne. V sodelovanju z Unescovim projektom (UNESCO šola) smo pri pouku zgodovine zasnovali projekt Slovenski izgnanci 1941–1945, ki je potekal celo šolsko leto in povezal šole Posavja, Dolenjske in Bele krajine. V okviru projekta smo oblikovali in izvedli delavnico z gradivom, katere osnovni namen je s pomočjo zgodovinskih virov pridobiti znanja in podobe o izgnancih. Osredotočili smo se samo na izgnance v Nemčijo. Tematiko smo tudi aktualizirali ter se urili v vrednotah miru, spoštovanja človekovih pravic, sobivanju in strpnosti. Ker je delavnica zasnovana tako, da so vanjo lahko vključeni tudi izgnanci – živi pričevalci, smo med drugim razvijali tudi vrednoto medgeneracijskega sobivanja. Z različnih zornih kotov in z razvijanjem kritičnega mišljenja so dijaki oblikovali podobe o izgnancih, beguncih, kršenju človekovih pravic ter o zapostavljenih vrednotah. Delavnica dijake sistematično usmerja skozi tri tematske sklope, in sicer: izgon iz Posavja, življenje in delovanje v Nemčiji ter vračanje v domovino. Na koncu pa so tudi naloge za utrjevanje znanja, aktualizacijo dogodkov ter induktivno sklepanje. Naloge se pri pouku lahko rešujejo individualno, v dvojicah ali pa v okviru dela v večjih skupinah. Gradivo prispeva tudi k ohranjanju dejavnega zgodovinskega spomina na etnocidno okupacijo Slovenije in izgon Slovencev ter s tem utrjuje zavest o narodni in državni pripadnosti.

NAČRTOVANJE OBRAVNAVE UČNE TEME

Učna tema se glede na učni načrt za gimnazije predvidoma obravnava v 4. letniku v okviru slovenske nacionalne zgodovine oz. razvoja slovenskega naroda v 20. stoletju. Gledano ožje, temo obravnavamo pri sklopu: Položaj slovenskega naroda med 2. svetovno vojno. Najprej z dijaki obdelamo aprilsko vojno v Kraljevini Jugoslaviji leta 1941, nato pa predstavimo razkosanje slovenskega ozemlja med različne okupatorje in primerjamo njihove okupacijske režime. Nemško okupacijsko politiko lahko spoznamo na konkretnem primeru usode prebivalcev Posavja in na koncu ugotovitve posplošimo za vso nemško okupacijsko cono.

Pri obravnavi tematskega sklopa smo sledili vsebinskim, procesnim in odnosnim ciljem, ki jih opredeljujemo v nadaljevanju.

Vsebinski učni cilji

Dijak/dijakinja:

- analizira položaj slovenskega naroda med drugo svetovno vojno;

- razloži in oceni vplive evropskih in svetovnih dogajanj na slovensko zgodovino;
- pojasni, zakaj je prišlo do pojava izgnanstva;
- na primerih iz lokalnega okolja – zgodovine opiše usodo izgnancev;
- našteje primere kršenja človekovih pravic.¹

Procesni učni cilji

Dijak/dijakinja:

- razvije in izkaže spretnost zbiranja in izbiranja podatkov iz različnih zgodovinskih virov;
- s primerjanjem in interpretacijo izbranih večperspektivnih različnih zgodovinskih virov o izgnancih razvije sposobnost presojanja različnih pogledov na isti zgodovinski dogodek;
- ob delu v skupinah razvije in izkaže socialne spretnosti ter različne oblike komunikacije;
- ob iskanju in argumentiranju odgovorov na konkretna vprašanja oblikuje samostojne sklepe in mnenja o zgodovinskih dogodkih, pojavih in procesih;
- ob analizi kartografskega gradiva razvije in izkaže sposobnost prostorskih predstav;
- z umeščanjem posameznih faz usode slovenskih izgnancev v širši kontekst druge svetovne vojne v Evropi razvija sposobnost časovnih predstav;
- razvije socialne spretnosti pri sodelovalnem učenju v dvojicah.²

Odnosni učni cilji

Dijak/dijakinja:

- na primeru poznavanja usode, trpljenja in izkoriščanja izgnancev razvije in izkaže pozitiven odnos o pomenu spoštovanja človekovih pravic, enakosti, strpnosti in demokracije;
- s poznavanjem nemških raznarodovalnih ukrepov na primeru Slovencev razvije in izkaže pozitiven odnos do raznolikosti in večkulturnosti;
- obsodi primere množičnega kršenja človekovih pravic v zgodovini in sedanjosti, tako da raziše, katere človekove pravice so bile kršene slovenskim izgancem;
- z analizo literarnih del slovenskih, posavskih izgnancev in misli v zaključnem delu delovnega lista razvije in izkaže pozitiven odnos do slovenske narodne in lokalne identitete ter državnosti.³

Ključni koncept, ki ga dijaki obravnavajo v učni temi, so človekove pravice. Na obravnavo učne teme pa se navezujejo še pojmi: etnocid, genocid, izgnanec, izseljenec, begunec, interniranec, zamejec, okupacijski sistem, taborišče.

Učno gradivo z delovnimi listi je zasnovano tako, da omogoča dijakovo samostojno delo in delo v dvojicah. Učitelj na začetku ure v grobem oriše vsebino delovnega gradiva in poda osnovna navodila za delo.

Za celotno obravnavo teme potrebujemo tri šolske ure. V dveh šolskih urah dijaki rešujejo naloge na delovnem listu. Tretjo uro pa sledita skupna diskusija in pogovor s pričevalcem – izgancem. Pogovor z izgancem lahko usmerja učitelj ali pa ga vodijo dijaki. Dijaki tedaj odgovore na listu po potrebi tudi dopolnijo. Gradivo je mogoče uporabiti pri rednih urah zgodovine ali pa tudi v sklopu dni s posebno vsebino.

Naloge na delovnem listu temeljijo na različnih večperspektivnih zgodovinskih virih in so razdeljene na šest sklopov. Podana navodila dijaka vodijo in usmerjajo od naloge do

¹ Učni načrt. Gimnazija. Zgodovina. Splošna gimnazija. Obvezni predmet (280 ur). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 40.
² Prav tam, str. 40.
³ Prav tam, str. 40.

naloge. Dijak s pomočjo analize zemljevidov, slik, arhivskega gradiva, odlomkov umetnostnih in strokovnih besedil samostojno raziskuje nemško okupacijsko politiko. Ob kritičnem pretresu zgodovinskih virov odgovarja na vprašanja in ugotavlja: kaj je privedlo do dogodkov leta 1941, kako so se nacistični ukrepi zrcalili v Posavju, kako je potekal izgon prebivalstva, kakšna je bila usoda ljudi v izgnanstvu ter kakšne so bile posledice izgnanstva. Pri posameznih nalogah lahko dijaki uporabljajo tudi sodobno informacijsko tehnologijo in splet. Naloge v zaključnem delu so oblikovane tako, da pri dijaku razvijajo zmožnost samostojnih sklepov, pogledov, mnenj in stališč.

Pričakovani dosežki vključujejo vsebinska znanja, ki se nanašajo na nemško okupacijsko politiko na Slovenskem. Poudariti je treba, da skušamo prek nalog pri dijaku razvijati tudi odnosno znanje o pomenu spoštovanja človekovih pravic.

SPLOŠNI POJMI

Najprej preberi besedilo (vir 1) in nato odgovori na vprašanja pod virom. Skupaj s sošolcem/sošolko skušajta razložiti pojme v preglednici. Pomagata si lahko s spletom in/ali z leksikoni.

Vir 1

»/.../ Po blatnem kolovozu se je vila premikajoča se kolona, podobna beraškemu trajnu, ki pelje v neznano smer. Ljudje so poklekali na svojo zemljo, se sklanjali, jo poljubljali in ji tako rekli: ‚Zbogom!‘

Ko je Francek z voloma peljal prtljago mimo svoje že zorane njive, je pokleknil na ornico in z roko zajel peščico zemlje, jo zavil v beli prtiček ter potisnil v žep rekoč: ‚Ti si dajala kruh vsem mojim prednikom. Vsak rod ti je posebej obljubil zvestobo, te obdeloval in ljubil, kolikor zmore človeško srce. Ti me boš spremljala, kjerkoli bom hodil. Tudi če bom legel na tujem v grob, me boš prva pokrila.‘ /.../«

(Križančič, Jože (1994). Peščica zemlje. Ptuj: Samozaložba, str. 52.)

- S pomočjo zgornjega odlomka pojasni naslov naše delavnice.
- Je zgornji vir subjektiven ali objektivni. Svojo odločitev podpri z dokazi.
- Razloži spodnje pojme (pomagaj si s spletom in leksikonom).

BEGUNEC:	IZSELJENEC:	ZAMEJEC:	IZGNANEC:	INTERNIRANEC:

Ker smo pri prejšnjih učnih urah že obravnavali aprilsko vojno v Kraljevini Jugoslaviji in razkosanje slovenskega ozemlja med različne okupatorje, boš z naslednjimi nalogami ponovil/-a in utrdil/-a že usvojeno znanje.

OSVEŽIMO ZNANJE

- Kdaj se je začela druga svetovna vojna na Slovenskem in kako?
- Na zemljevidu označi okupatorje in njihove okupacijske cone.

OKUPACIJA IN RAZKOSANJE
SLOVENIJE LETA 1941

- Pod katere okupacijske cone je spadalo Posavje?

Vir 2: Hitler v Mariboru

Aprila 1941 je Hitler obiskal Maribor. V svojem slovitem zloglasnem govoru je ukazal: »Mach mir das Land schön wieder deutsch!« Kaj je želel s temi besedami povedati?

V naslednjem sklopu boš spoznal/-a, kako je potekal izgon prebivalcev Posavja z njihovih domov, zbiranje ljudi v zbirnem taborišču ter njihov transport v Nemčijo. Najprej ti svetujem, da preletiš vprašanja na strani 71 in 72. Nato pa natančno preglej slike, zemljevide in preberi pisne vire. Šele nato se loti reševanja nalog. Odgovore na vprašanja lahko oblikujeta skupaj s sošolcem/sošolko in jih zapišeta.

(Vir kartografske podlage: Žnidaršič, Ivica (2009). O izgonu Slovencev, organiziranosti slovenskih izgnancev, prisilnih delavcev in beguncev ter prizadevanjih za uveljavitev statusa in pravic do vojne odškodnine. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945, str. 4 (dalje: O izgonu Slovencev).)

(Vir: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/74/Adolf_Hitler_v_Mariboru.jpg (dostop: 25. 8. 2017).)

IZGON IZ POSAVJA

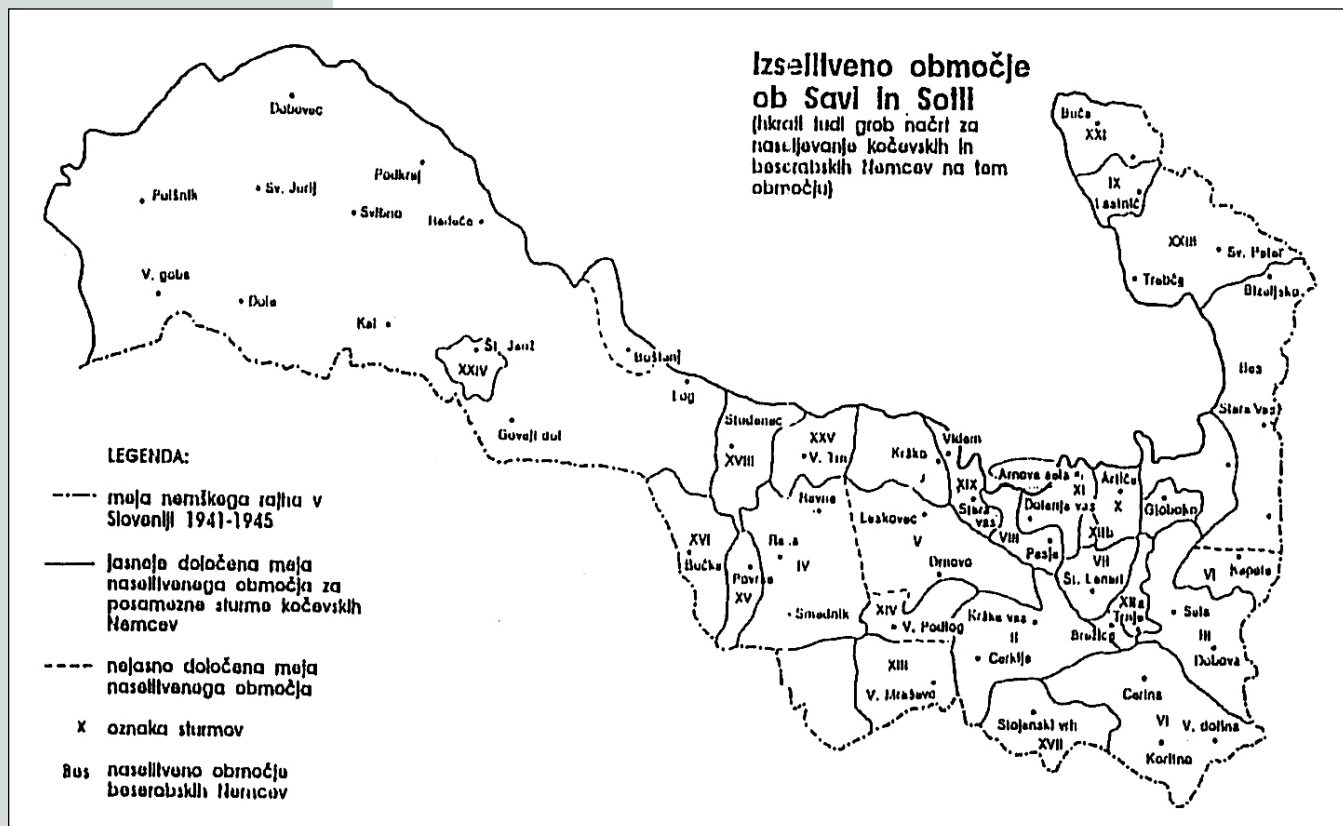
Vir 3: Razglas o prisilni preselitvi v Nemčijo

(Hrani Posavski muzej Brežice.)

(Žnidaršič, Ivica (2009). O izgonu Slovencev. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945, str. 13.)

Vir 4: Izselitveno območje

Vir 5: Grad Rajhenburg (Brestanica) ter vhod v grad

(Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Grad_Rajhenburg#/media/File:Rajhenburg_Castle_01.JPG (dostop: 25. 8. 2017), https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vhod_v_grad_Rajhenburg.jpg, dostop: 25. 8. 2017).)

Vir 6: Raznarodovalni ukrepi

»/.../ Slovenci naj bi poslej živeli brez lastnih, tj. slovenskih političnih in kulturnih, celo brez svojih strokovnih organizacij, društev in ustanov. Zato so takoj po zasedbi razpustili vse slovenske organizacije in društva ter zaplenili vso njihovo imovino. Posebna 'ukinitvena komisarja' sta cele mesece razglašala imena ukinjenih in razlaščenih organizacij in ustanov. Z njihovo imovino so krepili nemštvo, ki naj bi bilo jedro ponemčevalnega dela.

V nekaj mesecih naj bi tudi izginili vsi materialni predmeti slovenske kulture, zlasti vse, kar sta v več kot sto letih zgradila slovenski razumnik in umetnik, da ne bi moglo postati kdaj niti muzejski predmet. Posebna esesovska 'strokovna' komisija, ki jo je imenoval sam državni komisar za utrjevanje nemštva Heinrich Himmler, je vso jesen in zimo 1941 prizadevno stikala po omarah in podstrešjih, da bi odstranila preostanke slovenske kulture, uredila pa nemške lokalne muzeje, ki naj bi 'dokazovali' nemški značaj dežele. /.../«

(Ferenc, Tone (2005). Muzej slovenskih izgnancev v Brestanici. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945, str. 7.)

Vir 7: Heinrich Himmler, komandant za utrjevanje nemštva

(Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Himmler#/media/File:Bundesarchiv_Bild_183-S72707_Heinrich_Himmler.jpg, (dostop: 25. 8. 2017).)

Vir 8: Pregarjanje z domov

(Hrani Posavski muzej Brežice.)

Vir 9: Odhod iz vasi jeseni 1941

(Hrani Posavski muzej Brežice.)

Vir 10: Osebna izkaznica

Personen-Ausweis SL. Umsiedler Nr.: 6650

für

Name: G E R M O V Š E K

Vorname: Antonia

Geboren am: 3.6.1911.

in: Wisell

Beruf:

Letzter Wohnort: Dramle

SL. Umstellung aus der Untersteiermark.

Reichenburg, den 12. 11. 1941.

L. A.

Waldner

Personen-Ausweis SL. Umsiedler Nr.: 1659

für

Name: *Waldner*

Vorname: *Christine*

Geboren am: *19. 1. 1912*

in: *Waldner*

Beruf:

Letzter Wohnort: *Rein 34*

SL. Umstellung aus der Untersteiermark.

Reichenburg, den 29. 10. 1941.

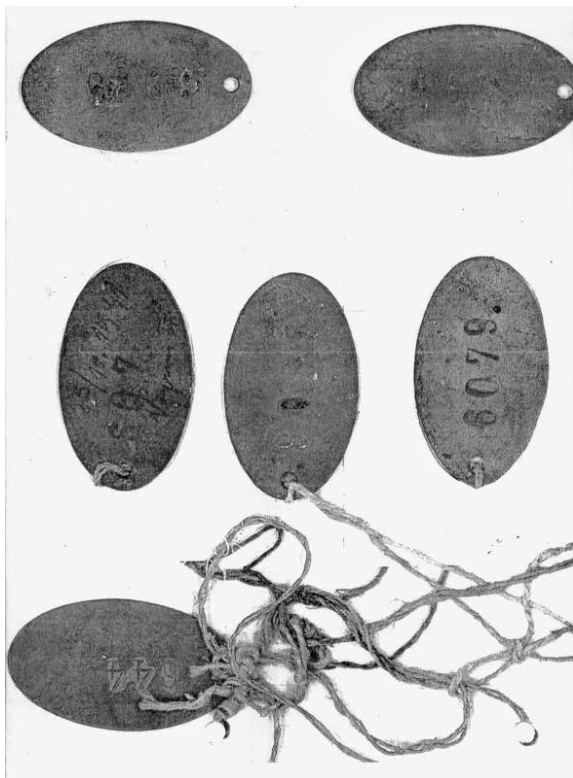
L. A.

Waldner

(Hrani Posavski muzej Brežice.)

Vir 11: »Pasje svetinjice« – obeski z družinskimi številkami

(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 12: Pričevanje izgnanke Marije Balon Lipej

»/.../ Stara sem devetdeset let, prejšnji teden sem imela rojstni dan in dobro se še spominjam, kako so nas selili. Takrat sem bila stara devetnajst let. Osnovno šolo sem končala na Bizeljskem. 11. novembra 1941 je bilo lepo suho vreme in po nas so prišli nemški vojaki s tovornjakom. Vzeli smo najnujnejše in odpeljali so nas v Rajhenburg, vso našo družino: očeta, mamo, brata in mene. Tam smo se zbirali vsi izseljenci. Po nekaj dneh so nas naložili v vagone in nas odpeljali v Nemčijo v taborišča (Wahlisfarth). Tam smo bili iz vseh koncev Slovenije. Pogosto smo bili bolni, v glavnem prehlajeni in žalostni daleč od doma. /.../«

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija Društva izgnancev Slovenije 1941–1945 (dalje DIS), str. 17.)

Vir 13: Pričevanje izgnanke Ane Iljaš

»/.../ Stara sem bila štirinajst let. Enajstega novembra 1941 so prišli nemški vojaki s puškami in rekli, da moramo v desetih minutah zapustiti hišo. To je bilo strašno. Vsi smo jokali, živina je mukala, pes je cvilil. Težko smo pustili živali, mislili smo, kdo bo skrbel zanje. S seboj smo lahko vzeli le nekaj obleke. Čakali so nas kamioni in nas odpeljali v Rajhenburg. Tam smo bili nekaj dni. Ležali smo na slami v hlevih, zeblo nas je in lačni smo bili. Stiskali smo se k staršem in jokali. Dva brata in sestra Milka so bili mlajši od mene, za njih je bilo še huje. Ko se nas je nabralo dovolj, so nas gnali na živinske vagone, polne slame. Ležali smo v natrpanih vagonih, obupani in žalostni. Drug drugega smo tolažili. Nam otrokom se je tožilo po dobrem koruznem kruhu in domačih dobrotah. /.../«

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija DIS, str. 54.)

Vir 14: Pričevanje izgnanca Antona De Cecco

»/.../ 11. novembra 1941. leta sta k nam prišla dva oborožena nemška vojaka, kar iznenada, brez predhodnega obvestila. Rekla sta, da moramo biti v dveh urah pripravljeni na odhod. Govorila sta: 'Loss. Loss!' ('Gremo, gremo!') Zbirališče je bilo v Spodnji Sušici pri Balonovem Franceljnu. Najnujnejše smo dali v cule in jokajoč odhajali. Po cesti od doma do zbirališča sta nas spremljala vojaka in nas stražila. Eden spredaj, drugi zadaj, da ne bi kdo od nas pobegnil. Pri Balonu so nas naložili v avto in nas odpeljali v Rajhenburg. Tam smo ostali tri dni. Spali smo na tleh, na slami. Nato pa ob sedmih zjutraj na vlak in v Nemčijo. Vsi smo jokali. Snežilo je in bilo je zelo mrzlo. Bili smo žejni in lačni. /.../«

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija DIS, str. 23.)

S pomočjo priloženih virov 3–14 odgovori na vprašanja.

- Kdo je pripravil načrt za izgon Slovencev?
- Sklepaj, kako se je utrjevanje nemštva kazalo v Brežicah.
- Pojasni, zakaj je bil na jugu Štajerske območje oz. 15–20 km širok pas (vir 4), katerega prebivalstvo je nemški okupator nameraval izseliti?

Nemci so na Slovenskem za izgon ljudi organizirali nekaj t. i. preseljevalnih taborišč. Takšna taborišča so bila v: Šentvidu pri Ljubljani, meljski vojašnici v Mariboru, Starem piskru v Celju, gradu Borl pri Ptuju, Šmartnem pri Slovenj Gradcu.

- Kje pa je bilo zloglasno preseljevalno taborišče v Posavju?
- Kdaj in kje so nacisti izdali odredbo o izgonu prebivalstva obsoteljskega in obsavskega pasu?
- Opiši, kako so Slovenci zapuščali svoje domove. Pojasni usodo slovenskih domačij, kmetij.
- Razloži, kaj je izgnance čakalo ob prihodu v preselitveno zbirno taborišče.
- Ugotovi, čemu so bile namenjene t. i. »pasje svetinjce«.
- Pojasni, zakaj so v preselitvenem taborišču popisali ljudi in njihovo premoženje, ki so ga pustili doma.
- Kako je potekal transport iz zbirnega taborišča v Nemčijo?

ŽIVLJENJE V IZGNANSTVU TER VRAČANJE V DOMOVINO

V naslednjem sklopu boš spoznaval/-a življenje, delo, ustvarjanje ... Slovencev v izgnanstvu. S pomočjo priloženih virov 15–31 odgovori na vprašanja na strani 78. Odgovore lahko oblikuješ in zapišeš skupaj s sošolcem/sošolko.

Vir 15: Pričevanje izganke Rezi Cimperman

»/... / V Nemčijo smo se vozili približno tri dni. Povaljani, umazani in prezebljeni smo prispeli v Chemnitz. To je bilo naše prvo taborišče. Glavni vhod je varovala policijska straža. V vseh taboriščih, v katerih je bila naša družina, je bila straža. Stražniki so bili različno strogi, kar je bilo odvisno od vodstva taborišča. Najbolj strogi so bili tisti, ki so jih s fronte umaknili, ker so bili ranjeni in kasneje niso bili več zmožni za fronto.

Nemci so nas nastanili v opuščenih tovarnah, sinagogah, barakah. V posamezni stavbi nas je bilo tudi 600, odvisno od tega, kako velika je bila stavba. V nekaterih je bilo po 300 oseb. Higiene nismo mogli vzdrževati. Ponekod je bila samo ena pipa z mrzlo vodo. Tako se nismo umivali velikokrat. Higiena je bila tako rekoč na ničli.

V večjih taboriščih smo spali v skupnih prostorih, nekakšnih dvoranah. V teh prostorih je spalo po več družin. Med nadstropnimi pogradi je bilo samo pol metra prostora. Spali smo na 'slamaricah'. Ker smo bili tako natrpani, tako blizu drug drugega, smo vsi imeli uši in grizle so nas stenice. Tega je bilo toliko, da se jih enostavno ni dalo zatreti. Temu se nismo mogli izogniti. Kadar so sanitarci izvedli dezinfekcijo in dezinfekcijo, smo še isti večer spet spali na istih pogradih in v istih prostorih. Posledica tega so bile razne otroške in splošno nalezljive bolezni, kot so bronhitis, astma, razne kožne bolezni. Širile so se tudi črevesne in kožne bolezni.

Najtežje je bilo predvsem za tiste moške, ki so morali hoditi na delo. V družinah so bili tudi majhni otroci. Ko je začel eden jokati, so kmalu jokali vsi. Neprespanim in utrujenim moškim je bilo zelo težko zdržati ves dan na delu v tovarnah. /... /«

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija DIS, str. 20.)

Vir 16: Pričevanje izgnanke Rezi Cimperman

»/.../ Willistadt je bil grad, v katerem je bilo mednarodno zavetišče za otroke. Tudi jaz sem bila dvakrat v tem zavodu. Tam so nas učili stroge discipline, reda, nemško zgodovino in pouk o tedanjem režimu. Recitirati bi morala Der Führersgeburtstag (Rojstni dan vodje). Že takrat sem se upirala in pesmi nisem hotela povedati. Bila sem zelo kaznovana. Vzgojitelj me je na odru prijel na hrbtu za obleko in me tako odnesel ven na hodnik. Od takrat sem vedela, da je imel Adolf Hitler rojstni dan 20. aprila.

Otroci, kot smo bili mi, nismo razumeli, zakaj smo tako daleč od doma. Starši niso upali nič govoriti, ker je bilo zelo strogo. Dva moška sta se nekoč sporekla z lagerfürejem. Takoj je prišla policija in nikoli več ju nismo videli.

Kot rečeno, smo Nemcem pravili 'civilni'. Nekateri so bili prijazni z nami. Zato so nas tudi premeščali, da ne bi navezali preveč stikov z njimi.

Osvobodili so nas Rusi. Pripeljali so vola in ga pekli na dvorišču. V kratkem so bili živinski vagoni pripravljene. Nekateri ljudje so bili tako srečni, da se jim je kar 'sukalo'. Eni so jokali, drugi kričali. A trpljenju še ni bilo konca ne kraja. Domov smo se vračali poleti. Šest tednov smo bili v tesnem in malem vagonu. Ponekod smo bili brez vode. Dojenček, ki je bil z nami, je pil samo čaj, ki je bil kuhan na sveči. Umrl je od lakote. Starejšim so zatele nogo, saj ni bilo prostora. Otroci smo večino poti prebili na strehi vagona. Dojenčka in štiri odrasle, ki so med potjo umrli, so položili kar ob progi. Na prsi so jim dali listek s podatki. /.../ <

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija DIS, str. 22.)

Vir 17: Pričevanje izgnanke Marije Fila

»/.../ V vas Vaux ob reki Moselle v Lotaringiji smo prišli, ko so češnje cvetele. Dobili smo vaško hišo pregnanega Francoza in popolnoma novo pohištvo za dve sobi in kuhinjo. Takoj je prišel k nam lastnikov brat in nas vprašal, če kaj potrebujemo. Nič drugega nam ni manjkalo, le lačni smo bili. Prinesel nam je krompirja in marmelade, nekaj kruha smo dobili. Kasneje so skupaj delali pri velikem nemškem posestniku. Največ so gojili jagode. Hribčki so bili obraščeni s slivami in mirabelami. Blaga klima, mraz je bil samo tri dni, je ustvarjala ugodne pogoje za pridelavo sadja, jagodičevja in grozdja. Češnje so dozorele konec marca, za njimi je dozorevalo sadje do konca jeseni.

Bivanje v tej vasi bi lahko šteli med najlepše dneve vojnega obdobja, če ne bi bilo stalnega zavezniškega bombardiranja. Pričeli so ob 8.30. Pouk v šoli se je začel ob osmih in končal čez pol ure z oznanilom siren za zračno nevarnost. Otroke so poslali domov. Mi smo se pred zavezniškimi letali vselej skrivali v nasadih jagod. Ko je preletela ena eskadrilja, smo zamenjali njivo. V bližini je bilo letališče (3 km), ki so ga vedno obstreljevali. Nemci so skrivali manjša letala v sadovnjake med drevesa. V nevarnosti so bili delavci, ker so zavezniški metali majhne zažigalne bombe tudi v sadovnjake. /.../ <

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija DIS, str. 22.)

Vir 18: Pričevanje izgnanca Antona Demšiča

»/.../ Vsi, ki nismo pristopili k podpisu, smo bili razporejeni v druga delovna taborišča in tako smo se znašli pozimi leta 1943-44 v Rodewischu, ki je prav tako na Saškem. Tu so nas namestili v zelo veliko šolsko poslopje ob parku, le slabih sto metrov od glavne ceste. Okolje je bilo prijazno, z velikim parkom in nogometnim igriščem na sredini. V taborišču je bilo okoli 300 družin in tu smo se srečali z najrazličnejšimi ljudmi z vseh vetrov naše domovine. Na kupu so se znašle vse družine, ki niso sprejele nemškega državljanstva.

Tudi v tem lagerju so moški morali na delo v rudnik, ženske pa so pomagale pri okoliških vplivnih ljudeh. Tam so predvsem opravljale pomožna dela kot služkinje. Otroci smo morali hoditi v šolo, katera je bila oddaljena samo nekaj sto metrov. V mojem razredu sva bila samo dva Slovencu. Sedela sva v zadnji klopi in učitelj se ni kaj dosti ukvarjal z nama. Med učenci je bilo tudi nekaj otrok iz nacističnih družin, ki so se izživiljali nad nama. Zasmehovali so naju, da sva bandita, svinji, prav tako pa so naju tudi večkrat opljuvali, vlekli za lase, brcali, nama strgali kakšen list iz zvezka, skratka, v razredu sva bila kakor gnilo jajce. Razmere so se kasneje počasi izboljšale. Za silo sem znal brati, pisati in nekaj računati.

Razmere v Nemčiji so se konec leta 1944 hitro spreminjale. Hrana v lagerju se je izboljšala. Naša družina je imela to srečo, da je bil oče čevljar. Kasneje smo zato dobili svoj prostor za bivanje in čevljarsko delavnico na vrhu šolskega poslopja. Tam smo bili popolnoma sami. Oče je izvajal popravila vsem, ki so bivali v lagerju. Življenje se nam je vsaj malo izboljšalo, saj je oče kot čevljar bil oproščen dela v rudniku. /.../ <<

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija DIS., str. 29.)

Vir 19: Delo v taborišču

(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 20: Delo pri nemških posestnikih

(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 21: Delo otrok

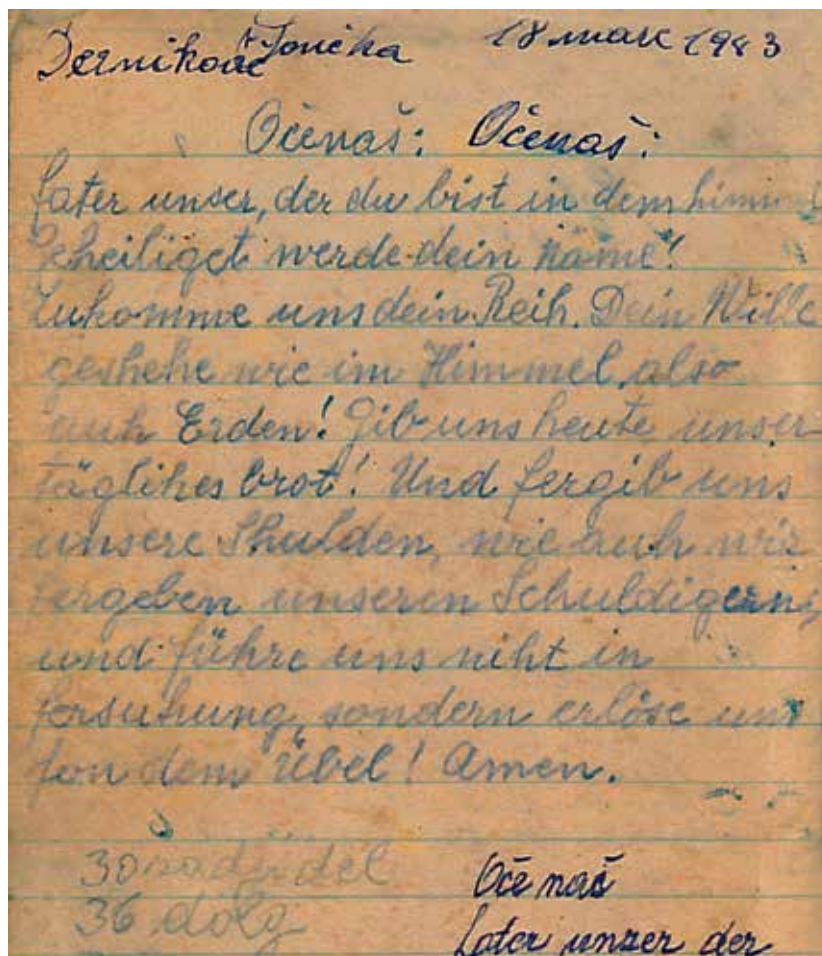
(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 22: Delo otrok

(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 23: Tudi moliti so se učili po nemško. Odlomek iz beležke Antonije Dernikovič

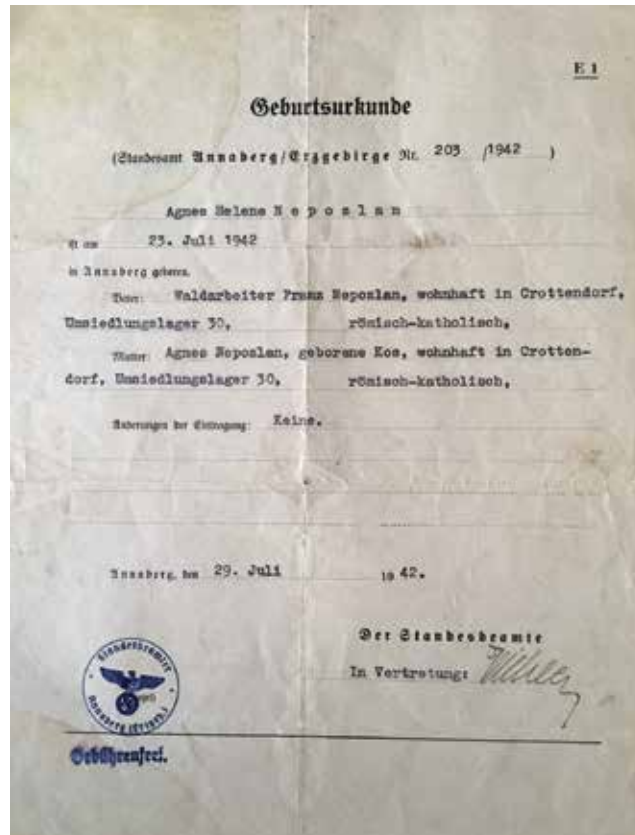
(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 24: Razdelilnica hrane v lagerju

(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 25: Rojstni list Neže Nepožlan, rojene v izgnanstvu

(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 26: Literarno ustvarjanje v izgnanstvu

3011 BIZELJSKIH IZGNANCEV

Ko so želi,
še niso čisto
verjeli,
ko so brali,
so že dokončno
spoznali
ko naj bi
njive orali,
so jih od doma
pregnali.
3011
jih je šlo
s culami,
košarami,
kovčki,
kar so pač
lahko nesli
v rokah.

3011
jih je šlo
z jokom,
molitvijo,
gnevom in
kletvijo,
ob mukanju krav
in cviljenju psov.
3011
jih je šlo,
premerjenih,
izbranih in
razvrščenih.

Maca Demšič,
por. Jogan

NAŠA ŽALOSTINKA

Smo povsod se razkropili
Po lagerjih se naselili
Tu nam pešajo moči
Naš rudeči obraz blede.

Ljuba mama milo joče.
za sinom in za hčerko stoče,
ki so ločeni od nas,
morebiti za večni čas.

Vsi v duhu se sklenimo,
mater milosti prosimo,
da bi prišel tisti čas,
da bi ljubi Jezus rešil nas.

Neznani avtor

(Šekoranja, Nataša (2005). Bizeljsko in Bizeljanci v času 2. svetovne vojne. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, str. 41, 44.)

Vir 27: Slovo od bližnjih

(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 28: Veselje ob vračanju v domovino

(Osebni arhiv Marije Sušnik.)

Vir 29: Vračanje v domovino

»/... / Ko so zavezniki osvobodili mesta s taborišči, so taboriščnike z vlaki počasi začeli pošiljati nazaj v domovino. Izgnanci so se v domovino pričeli vračati spomladi 1945. Vračanje je bilo marsikdaj težavno. Vožnja iz Nemčije je včasih trajala tudi dva meseca, saj so hitreje potovanje ovirale prekinjene železniške proge in podrti mostovi. Povratniki so med potjo po navadi morali zamenjati več vlakov, ker so jih odvezemali zavezniki za svoje potrebe. Vlaki so brez voznega reda vozili po razdejani Nemčiji in tudi preko drugih držav: Češka, Slovaška, Madžarska, Avstrija. Izmučeni, sestradani, bolni izgnanci so imeli samo eno željo, čim prej priti domov. Nekatere Transporte so vse do meje spremljala anglo-ameriška letala. Vračanje v Slovenijo je v glavnem potekalo preko Jesenic in Maribora. /... /«

(Šekoranja, Nataša (2005). Bizeljsko in Bizeljanci v času 2. svetovne vojne. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, str. 50.)

Vir 30: Pričevanje izgnanca Huga Šekoranja

»/... / Ljudje so bili po dvodnevem potovanju v živinskih vagonih utrujeni in lačni. Pa vendar smo bili doma – svobodni. Po posredovanju mariborskega poveljstva smo uredili prevoz v Maribor. Tam je bila moja uniforma spet odločilna in 25. maja 1945 smo prispeli v Brežice ter nato s traktorjem domov na tako želeno Bizeljsko. Doma je marsikdo po štirih letih poljubil prag.

V hiši nismo našli ničesar, vse je bilo prazno. V gostilni je bil kup slame, bolhe in uši. Okna so bila razbita, kleti prazne. Največja škoda pa je bila v vinogradih. Zaradi neznanja Besarabcev, ki so bili 'podivjani', izrojeni. Na Bizeljsko so Nemci naselili besarabske in bukovinske Nemce. Kočvarje pa v Brežice z okolico. /... /«

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija DIS, str. 103.)

Vir 31: Pričevanje izganke Amalije Strunje

»/.../ Na Bizeljsko smo prišli 7. avgusta. Vendar v našo hišo nismo mogli. V njej nismo mogli stanovati. Bila je brez oken in vrat. Vse je bilo uničeno. Hlev je bil porušen. Zemlja ves čas neobdelana. Vinograd je bil zapuščen. Za en mesec nas je k sebi vzela sestra našega očeta. Njihovo imetje ni bilo uničeno. V naši hiši so stanovali Besarabci. Oče je takoj šel iskat mizarja, da nam je popravil okna in vrata in naredil novo, kar je manjkalo. Nekaj časa smo stanovali v prazni hiši, brez pohištva, brez orodja za obdelavo zemlje, brez hrane. Pomagali so nam sorodniki, a za desetčlansko družino je bilo potrebno veliko hrane. Dobili smo tudi UNRRA-pakete. V njih je bilo mleko v prahu, jajca v prahu, soja in suhi grah. Gropa je bilo največ in tega smo se najedli, da ga še sedaj ne maramo. Včasih sem šla na Hrvaško čez Sotlo v Draše, da sem dobila sir, smetano, zelenjavo. Nisem šla prosjčit. S seboj sem vzela kak kos oblčila in ga zamenjala za hrano. Jeseni smo šli pomagat sorodnikom obirat grozdje, sadje, pobirat fižol, pomagat pospraviti ozimnico. Ob spravilu pridelka smo jedli pri njih in še za domov smo dobili nekaj hrane. Vse smo morali znositi, saj prevoza nismo imeli. /.../«

(Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija DIS, str. 101.)

- Kam so naselili slovenske izgance v Nemčiji?
- Oцени in utemelji, kakšna je bila poglobljena vloga oz. naloga izgnanih v Nemčijo.
- Navedi nekaj del, ki so jih morali opravljati izganci.
- Analiziraj in pojasni življenjske razmere v taboriščih.
- S pomočjo analize virov primerjaj življenjske razmere v izgnanstvu. Skušaj ugotoviti in pojasniti, zakaj je prihajalo do razlik.
- Ugotovi, kako je bilo v izgnanstvu poskrbljeno za otroke.
- Kateri dogodki so poleg dela še zaznamovali življenje v izgnanstvu?
- Ovrednoti in utemelji, zakaj so v izgnanstvu nastajala tudi literarna dela. Ugotovi in pojasni tudi, kakšna je po večini tematika teh del.
- Kdaj in zakaj so se izganci začeli vračati v domovino? Pojasni, kako je potekalo vračanje, in sklepaj, zakaj so se ljudje vračali več mesecev.
- Opiši, kaj je izgance čakalo doma.

UTRDIMO USVOJENO ZNANJE

V prejšnjih učnih sklopih si na primeru Posavja in Posavcev spoznal/-a usodo ljudi v nemški okupacijski coni. Da pa boš svoje znanje utrdil/-a, reši še spodnje tri naloge.

1. Odgovori na vprašanja.

- Zakaj je v drugi svetovni vojni prišlo do izгона Slovencev? Še posebej ovrednoti, s kakšnim namenom je okupator izselil območje tvojega šolskega območja.
- Koliko ljudi je bilo odpeljanih iz Posavja in koliko iz vse Slovenije (iz nemške okupacijske cone)?

- V katere dežele (države) so izganjali ljudi?
- Katere raznarodovalne ukrepe, poleg izгона prebivalstva, je okupator še uporabljal?
- Razloži pojem *ETNOCID*.

2. Če je trditev pravilna, obkroži DA, če je napačna, NE. Napačne trditve tudi popravi.

- Germanizacija je načrtno širjenje nemškega jezika in nemške kulture na nenemška območja.
DA NE
- Germanizacija na Slovenskem je bila mila, spontana in tajna.
DA NE
- Slovenska Štajerska in Gorenjska sta bili del Hitlerjevega nemškega rajha.
DA NE
- Vsi izgnanci so bili v koncentracijskih taboriščih.
DA NE
- V domovino so se izgnanci večinoma vračali z organiziranimi avtobusnimi prevozi.
DA NE
- V Posavju so izgnance pričakale lepo obdelane in vzdrževane kmetije, saj so bili tu med vojno naseljeni Kočevarji.
DA NE

3. Dopolni spodnje povedi.

Preselitev Slovencev v Nemčijo je ukazal in nadziral državni komisar za utrjevanje nemštva, esesovec _____ . V Posavju je bilo zbirno preselitveno taborišče na gradu _____ oz. v barakah in _____ v neposredni bližini gradu. Po izgonu v Nemčijo so Slovenci večinoma postali poceni _____. Živeli so na kmetijah in večinoma taboriščih Volksdeutsche Mittelstelle, ki pa so jih izgnanci imenovali _____. Življenje v teh taboriščih je bilo težavno, slaba hrana, slaba higiena ipd., ponoči pa so se večinoma ukvarjali z nadlogo _____. Na izseljene posavske slovenske kmetije pa so Nemci v času druge svetovne vojne naselili _____ .

ZA KONEC

Ob reševanju nalog na strani 80, boš svoje znanje še nekoliko razširil/-a in spoznanja tudi aktualiziral/-a. Najprej se s sošolcem/sošolko pogovorita o odgovorih na vprašanja. Pri iskanju odgovorov si lahko pomagata tudi s spletom. Nato pa svoje ugotovitve, sklepe zapišita.

Vir 32: Logotip Društva izgnancev Slovenije

(Vir: <http://bucka.info/kodis.html> (dostop: 28. 8. 2017).)

*»Kadar čez gozdove rjovejo viharji,
drevesa se svojih korenin zavedo.«*

- Sklepaj in pojasni, zakaj so v logotipu Društva izgnancev Slovenije 1941–1945 upodobljene tudi lastovke.
- Skušaj razložiti misel v oblaku. V nekaj povedih napiši krajše razmišljanje o širšem zgodovinskem ozadju druge svetovne vojne in Slovencev v njej, tako da vanj vključiš tudi poznavanje usode izgnancev.
- Navedi nekaj primerov kršenja človekovih pravic na evropski ali svetovni ravni v zadnjih 20 letih.
- Na spletu poišči datume za spominske dni, ko se spominjamo slovenskih izgnancev, žrtev totalitarnih in avtoritarnih režimov in žrtev holokavsta. Vpiši jih v spodnjo preglednico.

Dan slovenskih izgnancev:

Dan spomina na žrtve totalitarnih in avtoritarnih režimov:

Dan spomina na žrtve holokavsta:

SKLEP

Posavje je v času druge svetovne vojne na Slovenskem spadalo pod nemško upravo. Zaradi obmejne lege je prebivalstvo tega območja vojna občutneje prizadela. Posavci niso bili le žrtve vojne, ampak tudi žrtve nemške nasilne raznarodovalne politike, etnocida. Eden

izmed okupatorjevih načrtov za uničenje slovenskega naroda je bil tudi množičen izgon ljudi. Prek preučevanja in analize konkretnih večperspektivnih zgodovinskih virov o izgnancih iz Posavja dijaki spoznajo nemško okupacijsko politiko in njene raznarodovalne ukrepe. Na primeru poznavanja usode izgnancev pa razvijajo tudi zavedanje o spoštovanju človekovih pravic in pozitiven odnos do slovenske zgodovine in identitete.

VIRI IN LITERATURA

- Ferenc, Tone (1993). *Izgnanci*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945.
- Ferenc, Tone (1997). *Okupacijski sistemi na Slovenskem 1941–1945*. Ljubljana: Modrijan.
- Ferenc, Tone (2005). *Muzej slovenskih izgnancev v Brestanici*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941-1945.
- Jogan, Maca, Kržan, Metka (2014). *Bizeljsko: 3011 jih je šlo*. Bizeljsko: Krajevna organizacija Društva izgnancev Slovenije Bizeljsko.
- Križančič, Jože (1994). *Peščica zemlje*. Ptuj: Samozaložba, Ptuj.
- Osebnih arhiv: *Beležka izgnanke Antonije Dernikovič (hrani: Nataša Šekoranja Špiler)*.
- Šekoranja, Nataša (2005). *Bizeljsko in Bizeljanci v času 2. svetovne vojne*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Ljubljana.
- Škaler, Stanko (1957). *Nacistično preseljevanje prebivalstva v Posavju*. V: *Posavje 1*. Brežice: Svet za prosveto in kulturo občine Brežice, str. 98–111.
- Učni načrt. *Gimnazija. Zgodovina* (2008). Splošna gimnazija. Obvezni predmet (280 ur). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Dostopno na: http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2009/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_zgodovina_280_ur_gimn.pdf, dostop: 5. 7. 2018.
- Žnidaršič, Ivica (1998). *Nekaj o vojni škodi in pravicah*. Ljubljana: Rdeči križ Slovenije.
- Žnidaršič, Ivica (2009). *O izgonu Slovencev, organiziranosti slovenskih izgnancev, prisilnih delavcev in beguncev ter prizadevanjih za uveljavitev statusa in pravic do vojne odškodnine*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945.

SPLETNI VIRI SLIK

- Hitler v Mariboru: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/74/Adolf_Hitler_v_Mariboru.jpg, dostop: 25. 8. 2017.
- Komandant za utrjevanje nemštva: https://sl.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Himmler#/media/File:Bundesarchiv_Bild_183-S72707,_Heinrich_Himmler.jpg, dostop: 25. 8. 2017.
- Grad Rajhenburg (Brestanica) ter vhod v grad: https://sl.wikipedia.org/wiki/Grad_Rajhenburg#/media/File:Rajhenburg_Castle_01.JPG, dostop: 25. 8. 2017.
- Logotip Društva izgnancev Slovenije: <http://www.drustvo-izgnancev.si/si/drustvo/>, dostop: 28. 8. 2017.
- Preganjanje z domov in zbiranje na vasi: <http://www.pmb.si/posavska-stoletja/75-let-spominov-na-tezke-dni-20-10-2016>, dostop: 29. 8. 2017.

Petra Dešman

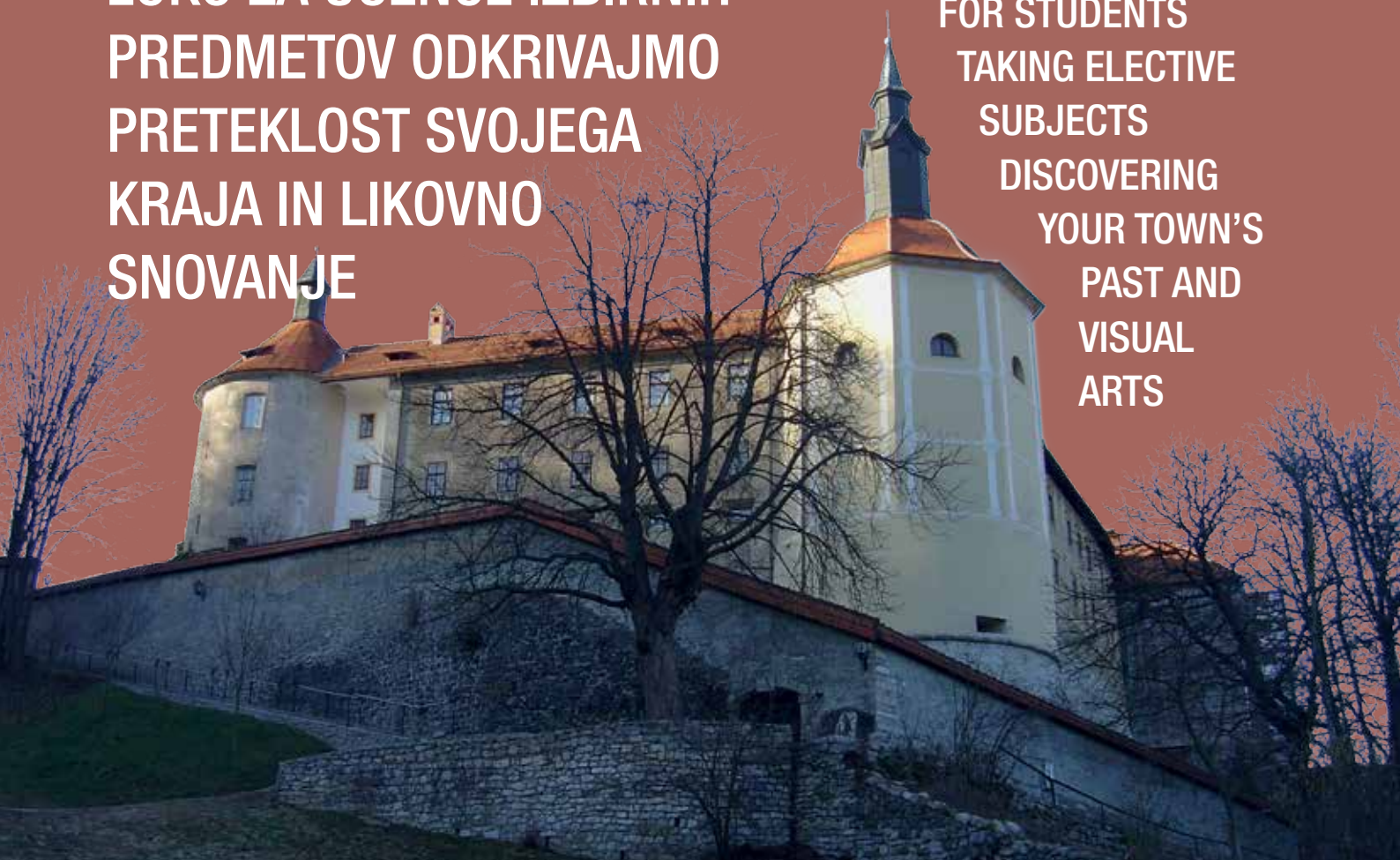
Osnovna šola Rodica, Domžale

EKSKURZIJA V SREDNJEVEŠKO ŠKOFJO LOKO ZA UČENCE IZBIRNIH PREDMETOV ODKRIVAJMO PRETEKLOST SVOJEGA KRAJA IN LIKOVNO SNOVANJE

Petra Dešman

The Rodica Primary School, Domžale

FIELD TRIP TO MEDIEVAL TOWN OF ŠKOFJA LOKA FOR STUDENTS TAKING ELECTIVE SUBJECTS DISCOVERING YOUR TOWN'S PAST AND VISUAL ARTS

POVZETEK

Izvedba medpredmetne ekskurzije predstavlja odličen način, kako naravno in kulturno dediščino čim bolj izkoristiti na različnih predmetnih področjih ter učencem omogočiti oblikovanje celostnega znanja. Takšno znanje je trajnejše, učenci pa si oblikujejo jasnejše predstave. V članku je predstavljen primer dobre prakse medpredmetnega povezovanja v obliki ekskurzije.

Ključne besede: medpredmetno povezovanje, ekskurzija, srednjeveška Škofja Loka, terensko delo

ABSTRACT

An inter-subject field trip is an excellent way to apply our natural and cultural heritage in as many school subjects as possible, thus enabling students to gain comprehensive knowledge. Such knowledge is longer-lasting, while students are able to shape clearer images in their minds. The article presents a good practice example of inter-subject connections in the form of a field trip.

Keywords: inter-subject connection, field trip, medieval Škofja Loka, field work

UVOD

Ekskurzija je v vzgojno-izobraževalni proces vključena kot skupek posebnih oblik in metod dela, ki najboljše uresničujejo koncept izkustvenega učenja. Ponuja številne možnosti za medpredmetno povezovanje. V učnih načrtih osnovnošolskega izobraževanja se pojavlja kot didaktično priporočilo za izvajanje posameznih ciljev.

Interdisciplinarne šolske ekskurzije in terensko delo so dober primer za razvijanje proceduralnega in vseživljenjskega znanja, kar ima pomembno mesto tudi v učenčevem poznavanju domovine ter razvijanju ljubezni in spoštovanja slovenske kulturne in naravne dediščine ter pripadnosti slovenski državi.

Za izvedbo medpredmetne ekskurzije smo se na šoli odločili zaradi zavedanja, da je učila v naravi, na terenu, treba izkoristiti, ker pri učencih omogočajo jasnejše predstave. Poleg velike konkretnosti pri učencih vzbujajo večje zanimanje za zgodovinske objekte, zapornitev le-teh pa je trajnejša. Z ekskurzijo temeljiteje spoznavamo lokalno in narodno preteklost, pri učencih pa poskušamo razvijati zavedanje, da smo tudi mi del te preteklosti in da je naša velika dolžnost ohranjanje in spoštovanje le-te.

MEDPREDMETNO POVEZOVANJE PRI IZBIRNIH PREDMETIH ODKRIVAJMO PRETEKLOST SVOJEGA KRAJA IN LIKOVNO SNOVANJE

Medpredmetno povezovanje je eden od možnih didaktičnih pristopov poučevanja, ki stremi k povezovanju vsebin različnih predmetov in predmetnih področij. Učitelj poskuša določeno vsebino obravnavati čim bolj celostno – isti problem poskuša osvetliti z različnih vidikov.

Medpredmetno povezovanje pri učencu spodbuja samostojno pridobivanje učnih izkušenj, ker poteka v okviru celostne dejavnosti učenca. Z vidika učitelja medpredmetno povezovanje pomeni doseganje ciljev, ki jih sam v okviru svojega predmeta ne more doseči tako dobro kot v sodelovanju z učiteljem drugega predmeta. Učitelj dobi izkušnjo sodelovanja in usklajevanja s kolegi.

V tabeli na naslednji strani je strnjen prikaz nekaterih splošnih in operativnih ciljev izbirnih predmetov Odkrivajmo preteklost svojega kraja (OPK) in Likovno snovanje (LS), ki omogočajo razvoj celostnega znanja učencev. Cilji in vsebine se povezujejo s cilji in vsebinami zgodovine in likovne umetnosti kot rednih predmetov.

Uporabljene metode dela na terenu so bile: opazovanje, zapisovanje, fotografiranje, skiciranje/risanje; učenci pa so spoznali tudi **nove pojme:** Škofjeloški pasijon, glavlar, kaščar, gotika, freska, barok, renesansa.

Izvedba ekskurzije je bila načrtovana v dveh delih. Prvi del je bil namenjen ogledu Loškega muzeja. Pri ogledu zbirk v Loškem muzeju so učenci prejeli muzejski delovni list z vprašanji in nalogami, ki so ga reševali med razlago vodnice in sprehodom po grajskih sobanah. Po končanem vodenem ogledu muzeja je sledila muzejska delavnica, kjer so si učenci izdelali svoj obesek z gotsko pečnico.

Splošni cilji

- Ob poglobljanju in razširjanju znanja iz slovenske zgodovine razvijajo zavest o narodni identiteti in državni pripadnosti.
- Z raziskovalnim učenjem poglobljajo in razširjajo znanje o življenju, delu in miselnosti ljudi v posameznih zgodovinskih obdobjih in vzrokih za njihovo spreminjanje.
- Na primerih iz krajevne zgodovine presojujejo pomen ohranjanja kulturne dediščine.
- Razvijajo spretnosti in veščine zgodovinskih prostorskih in časovnih predstav.
- Spoznavajo pomen knjižnic, muzejev in arhivov.
- Usvojeno znanje in ugotovitve znajo predstaviti ustno, pisno, grafično, ilustrativno in z uporabo različnih tehničnih pripomočkov.

Operativni cilji

- Opišejo značilnosti oblačilne kulture srednjega veka z vidika materialov in krojev oblačil.
 - Opišejo način izdelave oblačil in obutve ter pomen cehev.
 - Razložijo in utemeljijo, kaj vpliva na način izdelave in izbiro oblačil.
 - Spoznavajo življenje obrtnikov nekoč in danes.
 - Vrednotijo prednosti in pomanjkljivosti, ki jih obrtniku daje ceh.
 - Na izbranih primerih opišejo srednjeveško kuhinjo, jedilni pribor, prehrano bogatih in revnih.
 - Raziščejo življenje in delo ene izmed znanih fevdalnih rodbin.
-
- Razvijajo občutek za prostor.
 - Razvijajo sposobnost analiziranja in vrednotenja umetnostnih spomenikov.
 - Spoznajo del nacionalne dediščine.
 - Spoznavajo pojme, povezane z različnimi načini izražanja v prostoru.
 - Razvijajo občutek za povezovanje različnih arhitekturnih prostorov.
 - Razvijajo likovni spomin in likovno domišljijo.

V drugem delu je sledil sprehod po srednjeveški Loki in gradiva za ta del ekskurzije sva pripravili učiteljici prej omenjenih predmetov. Le-ta so učenci prejeli že v šoli, pred odhodom na teren. Za učence je bila pripravljena delovna mapa, velikosti A5, s sabo pa so morali prinesiti svinčnik. Na poti po Škofji Loki so odgovarjali na pripravljena vprašanja, ki so se nanašala na zgodovinske značilnosti življenja v mestu, ob posameznih zgodovinskih objektih pa so le-te oz. njihove dele skicirali, pri čemer so bili poudarjeni najbolj prepoznavni elementi različnih umetnostnih slogov (renesansa, gotika, barok), ki jih je mogoče videti v mestu. Podrobnejša navodila so opisana v nadaljevanju.

Zaradi velikega števila učencev na ekskurziji so bili razdeljeni v dve skupini.

Pri naslednji učni v šoli smo pregledali delovne liste in naloge po potrebi dopolnili, prav tako smo analizirali skice, ki so nastale med sprehodom po mestnem jedru, ter se pogovorili o posebnostih posameznih umetnostnih slogov.

SRENJEVEŠKA ŠKOFJA LOKA – ZNAČILNOSTI ZGODOVINSKEGA RAZVOJA MESTA

Značilnosti zgodovinskega razvoja mesta so učenci spoznali med vožnjo z avtobusom, med obiskom muzeja in med samim terenskim delom. V nadaljevanju predstavljamo delovni list s kratkim zgodovinskim pregledom razvoja Škofje Loke, ki so ga učenci izpolnjevali na avtobusu in med obiskom Loškega muzeja.

DELOVNI LIST: Škofja Loka v srednjem veku

Navodilo za delo: Učenci rešujejo delovni list Loškega muzeja s pripravljenimi nalogami, ki se nanašajo na zgodovinske značilnosti razvoja mesta in okolice, nato pa še delovni list, ki ga je pripravila učiteljica in ga predstavljamo v nadaljevanju.

Kratek zgodovinski pregled

Škofja Loka je mesto z najbolj ohranjenim srednjeveškim mestnim jedrom v Sloveniji. Leži na sotočju Poljanske in Selške Sore pod vzhodnimi obronki Škofjeloškega hribovja. Staro jedro zavzema prodne terase, ki sta jih izoblikovali Sori. Na jugozahodu se nad mestom dviga Krancelj, pod njim stoji Loški grad. Njegova lega je ustrezala obrambi mesta in omogočala nadzor nad cestama, ki sta vodili iz Ljubljanske kotline in naprej čez Sočo v Italijo. Po opustitvi obzidja, ki je oklepalo mesto, se je kraj začel razraščati na vse strani.

Škofja Loka je upravno, gospodarsko in kulturno središče širšega območja, ki prehaja z ravnega Sorškega polja v hribovito pokrajino nad dolinama obeh Sor.

Skozi stoletja živahno obrt je v sodobnem času nadomestila industrija (elektrotehniška, lesna, klobučarska, živilska). V mestu je danes sedež občinskih upravnih uradov, tu so osnovna šola, gimnazija, poklicna srednja šola, glasbena šola, ljudska univerza, muzej, knjižnica. Škofja Loka je izhodišče planinskih poti na Lubnik, v Polhograjsko in Križnogorsko hribovje.

Zgodovina Škofje Loke se je začela leta 973, ko je nemški cesar Oton II. daroval ozemlje okoli sotočja dveh Sor škofu Abrahamu iz Freisinga na Bavarskem. V darilni listini je omenjena »loka«, travnat svet ob vodi (danes Stara Loka). Freisingški škofje so središče svojega gospostva prenesli bližje k sotočju in ga po škofovskih listinah imenovali Škofja Loka. Najprej so zgradili grad Na Kranciju, v 13. stol. pa prometno mnogo primernejši spodnji grad (danes je to Loški grad). V gradu nad mestom so stanovali večinoma škofovi namestniki; škofje, doma iz oddaljene Bavarske, so bili raje v udobnejšem domačem Freisingu. Lastniki so v Loko prišli redko.

Pod gradom so kmalu začele rasti hiše trgovcev in obrtnikov in pozneje še nižje, na spodnji rečni terasi, domovanja nižjih slojev prebivalstva. Zaradi ugodne strateške in prometne lege je mesto postalo upravno središče dodeljene posesti. Cesar Oton III. je dal škofom pravico kovati denar, pobirati mitnino in trgovati. Kot trg Loko prvič omenjajo leta 1248, kot mesto pa 1274.

V začetku 14. stol. so mesto obdali z obzidjem (škof Konrad III.) in petero vrati s stražnimi stolpi ter jarkom. Vsa vrata so zvečer zaklepali, ponoči pa jih je pazil čuvaj, ki je poleg tega skrbel tudi za nočni red in mir. Obzidje so povezali z gradom. Znotraj obzidja sta se razvili značilna parcelacija in strnjena pozidava.

Gospostvo je za škofe upravljal glavar,¹ ki je stanoval v mestnem gradu. V imenu zemljiških gospodov je imel nad podložniki celo sodno oblast. Pomemben mestni uradnik je bil kaščar,² ki je oskrboval veliko kaščo (še danes ohranjena na Spodnjem trgu) in gospodaril z naturalnimi dajatvami. Pomočniki, ki so sodelovali pri upravljanju mesta, so bili še lastniki ali upravljalci manjših gradov in utrdb okoli mesta (npr. Zgornjega stolpa na Kranciju). Njihova naloga je bila obramba mesta.

Obe reki sta omogočili razvoj obrti: mlinov, žag, usnjarn, klavnic in kovačnic. Delovali so tudi krznarji, barvarji in tkalci, krojači, čevljarji in peki. Večina mestnih gospodinjstev se je hkrati ukvarjala z obrtjo in kmetijstvom. Polja so bila zunaj mestnega obzidja.

¹ V fevdalizmu je to vladarjev namestnik v deželi.

² V fevdalizmu je kaščar upravnik shrambe za naturalne dajatve podložnikov.

V zgodovini so po mestu pustošili požari in kuga, sovražne vojske in potresi, od katerih je bil najhujši leta 1511. Škof Filip je mesto kmalu tako temeljito in moderno obnovil, da se je deslej ohranjeni del prav malo spremenil. V letih 1660 in 1698 sta velik del mesta uničila požara.

Staro mestno jedro stoji še danes na treh terasah: na spodnji ob Selški Sori je Spodnji trg ali Lontrg, nad njim je Mestni trg ali Plac, nad obema pa stari grad.

Gospodstvo freisinških škofov je trajalo 830 let, od 973 do 1803, ko je Avstrija njihovo posest razglasila za državno last. Škofja Loka je tedaj izgubila upravni in gospodarski pomen.

Mesto še danes neguje svojo odlično ohranjeno podobo srednjeveškosti: vsako poletje so na določen dan na njegovih ulicah čisto pravi srednjeveški dnevi, občasno uprizorijo Škofjeloški pasijon, najstarejše znano dramsko besedilo v slovenščini.

Nenavaden je eden od simbolov Škofje Loke. Grb, v katerem je ob loškem gradu upodobljen 'zamorec' v velikim uhanom v ušesu in s krono na glavi. Povezan naj bi bil z enim od potovanj prvega loškega zemljiškega gospoda, škofa Abrahama, ki se je na poti po Poljanski dolini, na kateri ga je spremljal temnopolti služabnik, v temnem gozdu srečal z velikanskim medvedom. Škof je otrpnil od strahu in obstal, sluga pa je hladnokrvno napel lok, ustrelil mrcino in rešil gospodarja. V zahvalo je dal škof v mestni grb naslikati 'zamorca'.

SPREHOD PO MESTU Z OGLEDOM SREDNJEVEŠKIH STAVB IN SPOMENIKOV

Učenci so z vodenim ogledom in terenskim delom spoznavali kulturnozgodovinske spomenike srednjeveške Škofje Loke.

Delovna mapa: Pisana Loka

Navodilo za delo: Učenci izpolnjujejo pripravljeno delovno mapo tako, da odgovarjajo na zastavljena vprašanja in oblikujejo skice posameznih srednjeveških spomenikov/objektov oz. njihov detajlov.

1. Loški grad in zbirke Loškega muzeja

(Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Lo%C5%A1ki_grad#/media/File:%C5%A0kofja_Loka_Castle.JPG, dostop: 30. 10. 2017.)

Najbolj prepoznan simbol Škofje Loke je prav gotovo grad na griču nad mestom. Današnjo podobo je dobil po popotresni obnovi v začetku 16. stol.

Loški grad se v virih iz leta 1215 omenja kot močna utrdba. Najstarejši del so danes samo označeni temelji stolpa kvadrataste oblike, okrog katerega so se nizali drugi objekti. Potres 1511 je grad močno poškodoval, a so ga obnovili. Leta 1890 so grad prevzele uršulinke, 1892 pa porušile osrednji stolp in del grajskega obzidja.

Sezidali so nov trakt z dvorano, s stopniščnimi stavbami pa so grad povezali s samostanom. V gradu so nastanili

dekliško šolo z internatom. Od leta 1959 je v gradu Loški muzej, kjer so na ogled zgodovinska, kulturnozgodovinska, umetnostna, etnološka in prirodoslovna zbirka predmetov, ki zadevajo loško ozemlje.

Dejavnost za učence:

- Pred vstopom v grajske prostore v svojo delovno mapo skiciraj podobo Loškega gradu s posebnim poudarkom na skiciranju obzidja gradu, ki je tipična značilnost tovrstnih srednjeveških objektov.

2. Škoparjeva hiša

(Vir: http://www.loški-muzej.si/stalne_zbirke/skoparjeva-hisa-muzej-na-prostem/, dostop: 28. 10. 2017.)

Leta 1962 so na grajski vrt prenesli leseno Škoparjevo hišo iz Puštala. Hiša naj bi nastala v 16. stol. in sodi v tip hiše s črno kuhinjo. Predstavlja bivalno kulturo kajžarjev in malih kmetov širšega loškega okolja od 16. do konca 19. stol. Starost hiše vsaj delno nakazujejo okna, ki so vrezana med dve bruni in se zapirajo z mehanizmom, imenovanim »zapahnice«. Hiši so, najverjetneje v 18. stoletju, dodali še kamro. Dograjeno je bilo tudi gospodarsko poslopje.

Lastniki Škoparjeve hiše so bili podložni puštalski graščini. Izročilo pravi, da je daljni prednik delal pri puštalskem gospodu kot slamorezec – škopar. Zato se je pri tej hiši reklo »pri Škoparju«.

Dejavnost za učence:

- S pomočjo opisa značilnosti življenja lastnikov hiše, v kateri se nahajaš, navedi tri posebnosti bivanjske kulture (načina življenja) tega sloja ljudi.
- Skiciraj arhitekturno značilnost znotraj hiše, ki je še posebej pritegnila tvojo pozornost.

3. Krancelj

Za boljšo obrambo mesta so dali škofje v 11. in 12. stoletju, na vzpetini nad mestom zgraditi Krancelj. Gre za t. i. Zgornji stolp, prvi upravni sedež fevdalne oblasti v freisinškem Loškem gospostvu. Izkopavanja v letih 1954 in 1955 so razkrila ostanke stolpa kvadratnega tlorisa s stranico 13 metrov in 2,5 metra debelim zidom. Zaradi dodatne varnosti je bil stolp obdan z obzidjem in obrambnim jarkom.

Dejavnost za učence:

- Pojasni pomen gradnje obrambnega stolpa na Krancelju in s pomočjo replike v Loškem muzeju nariši skico njegove podobe iz 12. stoletja.

Obrambni stolp na Krancelju po maketi iz Loškega muzeja.

(Vir: http://www.loški-muzej.si/stalne_zbirke/arheoloske-zbirke/zbirka-krancelj, dostop: 30. 10. 2017.)

4. Mestni trg (Zgornji trg, Plac) – Marijino znamenje in rotovž

Trg je bil središče gospodarskega in kulturnega življenja. Na obeh straneh so večinoma dvonadstropne hiše s pisanimi pročelji, z gotskimi in baročnimi portali in arkadnimi dvorišči. Tu se nahajata tudi baročno³ Marijino znamenje na visokem stebru iz leta 1751 in vodnjak iz 1883.

Nekdanja mestna hiša (rotovž) iz 16. stoletja je bila sedež predstavnikov javnega loškega življenja, z mestnim sodnikom na čelu. Na pomembno mesto v zgodovini nas na vsakem koraku opozarjajo slikarski in arhitekturni elementi stavbe. Na fasadi so vidne baročne freske, slike stebrov, cvetlic in raznih figuralnih detajlov.

Mestni trg z Marijinim znamenjem.

(Foto: Vilma Brodnik.)

Stari rotovž.

(Foto: Vilma Brodnik.)

Dejavnost za učence:

- Na sprehodu po mestnem trgu si izberi eno od mestnih hiš. Opazuj jo in na skico, ki jo boš oblikoval, vnesi tudi njeno pročelje z jasno označenimi detajli gotskega oz. baročnega umetnostnega sloga.
- Navedi dve posebnosti umetnostnega sloga, ki ju prepoznaš na opazovani hiši.

5. Spodnji trg (Lontrg)

(Foto: Vilma Brodnik.)

Zgrajen je na rečni terasi med Soro in Mestnim trgom z namenom, da bi razbremenil prenaseljeno gornjo teraso mesta.

Prve hiše na Spodnjem trgu so bile lesene. V pritličjih so bile obrtne delavnice in trgovine, v nadstropjih pa stanovanja. Z renesanso in po potresu 1511 se je zunanji videz hiš spremenil, tudi z dekorativnimi elementi oken in portalov.

³ Barok je umetnostna smer, ki se je ob koncu 16. stoletja pojavila v Italiji. Značilnosti baroka so: veličastnost, razgibani prostori, obilje okrasov po stropu in stenah, poudarjanje čutnega doživetja in domišljije. Slog je sovpadal z protireformacijo, ko je Cerkev razkazovala svojo moč tudi tako, da je notranjost cerkva opremila z bujnim okrasjem ter razkošnimi pozlačenimi oltarji.

Dejavnost za učence:

- Primerjaj stanovanjske objekte na Zgornjem in Spodnjem trgu. Kakšno razliko opaziš? Razliko prikaži s skico.

6. Kašča

(Foto: Vilma Brodnik.)

Po velikosti in obliki izstopa stavba iz 16. stoletja, ki je bila sestavni del obrambnih objektov mesta. Bila je skladišče hrane, kamor so podložniki prinašali svoje naturalne obveznosti. Njen skrbnik je bil kaščar. Grajena je iz sivega kamnja in je neometana.

Dejavnost za učence:

- Del obrambe mesta je bila kašča. Pojasni, s kakšnim namenom je bila zgrajena in kakšna je posebnost njene gradnje.

7. Nunska cerkev Marije Brezmadežne s samostanom

Cerkev se nahaja pod gradom (z njim je tudi povezana) in nad Mestnim trgom. Cerkev je bila zgrajena sredi 14. stoletja. Samostansko baročno cerkev s stopniščem so zgradili po požaru leta 1660.

Sprva so za cerkev skrbele klarise. Po cesarskih reformah leta 1782 so jih izselili, v samostan pa so prišle uršulinke, ki so v njej odprle dekliško šolo.

(Foto: Vilma Brodnik.)

Dejavnost za učence:

- Cerkev je bila sredi 17. stoletja preoblikovana in dograjena v baročnem slogu. Kaj v cerkveni arhitekturi kaže na baročni slog? Nariši pročelje te cerkve.
- V 18. stoletju so v samostan poleg omenjene cerkve prišle uršulinke. Pojasni, po čem so te redovnice prepoznane v slovenski zgodovini oz. katera je bila njihova pomembna dejavnost delovanja.

8. Cerkev sv. Jakoba

(Foto: Vilma Brodnik.)

Prvo poročilo te cerkve je iz leta 1271. Današnja cerkev pripada tipu dvoranske cerkve, kakršne so zidali v času pozne gotike.⁴ Cerkevna ladja je bila sezidana leta 1471. Prostor je prekrit s številnimi gotskimi rebri in figuralnimi sklepniki, ki predstavljajo različna cehovska znamenja in cehovske svetniške zaščitnike. Na cerkvenem stropu so upodobljeni grbi, tudi škofov, svetniki ter zavetniki treh loških obrtniških cehov: krojaškega, kovaškega in čevljarškega. Okrog leta 1524 so dozidali prezbitერიj⁵ in 1532 še zvonik. V ladji so ostanki fresk⁶ iz leta 1471. Stranski renesančni⁷ oltar sv. Katarine s konca 17. stoletja je izdelan iz črnega marmorja. Del opreme v notranjosti je dodal tudi Jože Plečnik (lestenci in krstilnica).

⁴ Gotika je umetnostni slog, ki se je sredi 12. stoletja začel širiti po mestih severne Francije, pozneje pa se je razširil tudi v Srednjo Evropo. Najbolj jasno se je gotski slog izražal v stavbarstvu, predvsem v francoskih katedralah. V poudarjeni višini se je kazalo novo občutenje oz. dojemanje prostora. Do izraza so prišle nove stilske prvine (šilasti lok, križnorebrasti oboki, oporniki). Okna z barvastim steklom so ozka in visoka, kipi in reliefi na razkošno okrašenih portalih in fasadah ponazarjajo motive iz Svetega pisma. Gotski slog se je uveljavil tudi pri gradnji mestnih stavb. Meščani so pri gradnji mestnih in cehovskih hiš povzemali slogovne značilnosti cerkvene gradnje.

⁵ Prezbitერიj je del cerkve, namenjen za glavni oltar in duhovščino.

⁶ Slika, narejena na svež omet.

⁷ Renesansa je umetnostni slog, ki se je na Apeninskem polotoku začel razvijati v 15. stoletju. Za renesanso je bilo značilno, da so umetniki upodabljali predvsem verske motive, njihova dela so bila realistična. Radi so se zgledovali po antiki in oblikovali kipe v antičnem slogu. Slikali so portrete bogatašev, vsi umetniki pa so v svojih upodobitvah slavili človeško telo. Slike so dajale občutek tridimenzionalnosti, kipi pa realistično podobo ljudi.

Dejavnost za učence:

- Oglelal si si cerkev Marije Brezmadežne in cerkev sv. Jakoba. Katere so glavne razlike med njima?
- Cerkev sv. Jakoba je bila zgrajena v pozni gotiki in ima tipično gotski strop. V svojo mapo nariši del tega stropa in enega od zavetnikov loških cehov.

9. Homanova hiša

(Foto: Vilma Brodnik.)

Zunanja podoba nakazuje, da gre za meščanski dvorec iz leta 1524. Po potresu 1511 so dvorec obnovili z gotskimi in renesančnimi elementi. Po restavriranju zunanosti so se pokazale tudi freske srednjeveškega vojščaka in sv. Krištofa ter drugi okraski iz 16. stoletja.

V Homanovi hiši se še danes nadaljuje tradicija znane kavarne in slaščičarne. Zadnji del hiše se preliva v župnijski dvorec.

Dejavnost za učence:

- Homanova hiša je v 16. stoletju zaradi popotesne obnove dobila renesančno in gotsko podobo. Na svoji skici upodobi eno od značilnosti renesančnega sloga, ki je opazna na tem objektu.

10. Kamniti ali Kapucinski most

Sredi 14. stoletja ga je dal zgraditi škof Leopold. Usoda je hotela, da je ta isti škof med jahanjem po mostu brez ograje s splašenim konjem vred padel z mostu in utonil. Most je bil zgrajen iz rezanega kamna v polkrožni obliki. Sredi 18. stoletja so se v neposredno sosesčino mostu priselili kapucini in domačini so ga začeli imenovati kapucinski most.

(Foto: Vilma Brodnik.)

Leta 1888 so ga obnovili in opremili z železno ograjo, sredi nje pa postavili kip sv. Janeza Nepomuka z loškim grbom na podstavku. S svojo častitljivo starostjo nad 600 let je Kapucinski most eden najstarejših spomenikov tovrstne gradnje v Srednji Evropi. V srednjem veku so ob mostu stala Selška vrata s stražnim stolpom.

Dejavnost za učence:

- Na Kapucinskem mostu opaziš loški grb. Razloži, kaj je v grbu upodobljeno, in ga skiciraj v svojo delovno mapo. Skico dopolni z razlago, zakaj je bil omenjeni most zgrajen.
- Poišči legendo o nastanku loškega grba in jo zapiši.
- Glede na kulturnozgodovinske spomenike, ki si si jih ogledal med terenskim delom, pojasni, zakaj se Škofja Loka v ljudski pesmi opeva kot »*pisana Loka*«.

Evalvacija izvedene ekskurzije

Ob koncu slikovitega dne v Škofji Loki so učenci pridobili veliko novega znanja o videzu in življenju v enem od ohranjenih srednjeveških mestnih jeder.

Ob sprehodu in razlagah po Loškem muzeju so si ustvarili podobo splošnega zgodovinskega razvoja tega dela slovenskega ozemlja in sproti rešili muzejski delovni list, katerega analiza je sledila v šoli pri predmetu OPK. Muzejsko vodenje smo sklenili v muzejski delavnici, kjer si je vsak učenec izdelal svojo gotsko pečnico. Pot smo nadaljevali po srednjeveških ulicah, kjer so si učenci ob opazovanju in samostojnem iskanju informacij ter dodatnih razlagah ustvarjali podobo življenja v srednjeveškem mestu, hkrati pa ustvarjali in izpolnjevali delovno mapo, katere vsebina se je nanašala na preplet zgodovinske in likovne tematike. Ravno s tem delom je ekskurzija dobila značilnost medpredmetnosti. Z načrtovanimi dejavnostmi smo poizkušali uresničiti tiste cilje iz učnega načrta, ki so prisotni pri obeh predmetih, to je, da znajo usvojeno znanje in ugotovitve predstaviti ustno, pisno, grafično, ilustrativno in z uporabo različnih tehničnih pripomočkov ter da razvijajo zmožnost doživljanja lepote v naravi in ob umetninah. Hkrati tovrstne ekskurzije pri učencih krepijo narodno zavest in zavest o pomenu muzejev za ohranjanje narodne zgodovine.

Dejavnosti iz terena smo dokončali v šoli, ko so učenci izdelali še repliko srednjeveškega gradu, na leseno tablico pa so s tehniko rezbarjenja oblikovali inicialko. Ob vseh dejavnostih je potekal pogovor o značilnostih življenja v tem obdobju, s čimer smo uresnili operativne cilje iz učnega načrta. Pri preverjanju znanja učencev, ki je potekalo s pomočjo delovnega lista in izdelkov, sem ugotovila, da je znanje, pridobljeno s pomočjo terenskega dela, kakovostnejše in trajnejše, predstave učencev pa veliko bolj nazorne in jasne. Navdušenje učencev nad tovrstnim delom je veliko, kar predstavlja motivacijo tudi za učitelja in ponovno načrtovanje in izvedbo poučevanja in učenja s terenskim delom.

Nekaj izdelkov učencev iz terena in iz šole je predstavljenih v nadaljevanju.

Replika srednjeveškega gradu

Avtorici: Nina Brugger in Sara Vodlan, 8. a.

Srednjeveška inicialka, oblikovana s tehniko rezbarjenja

Avtorica: Nina Brugger, 8. a.

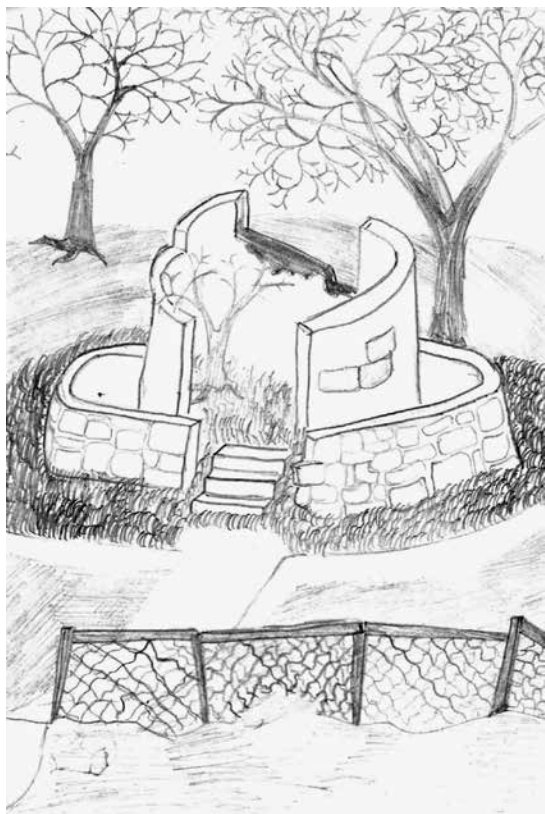
Avtor: David Aljoša Pavlin, 8. b.

Gotska pečnica

Avtorica: Kaja Siard, 8. c.

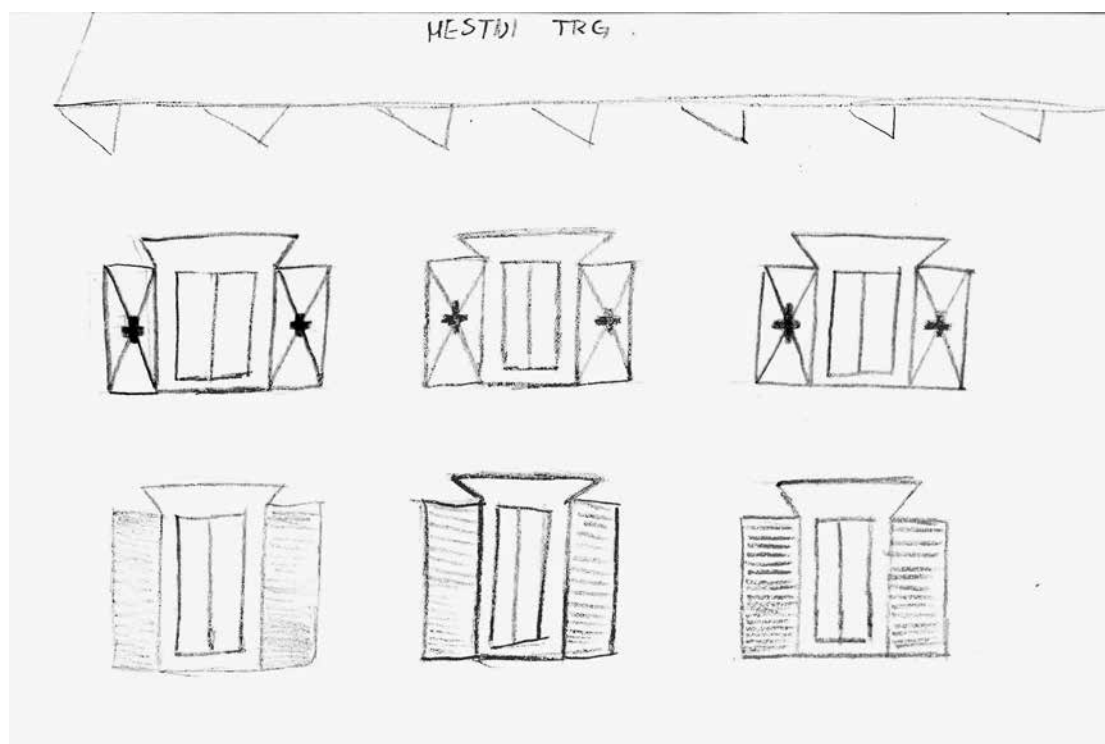
Skice srednjeveških objektov v Škofji Loki

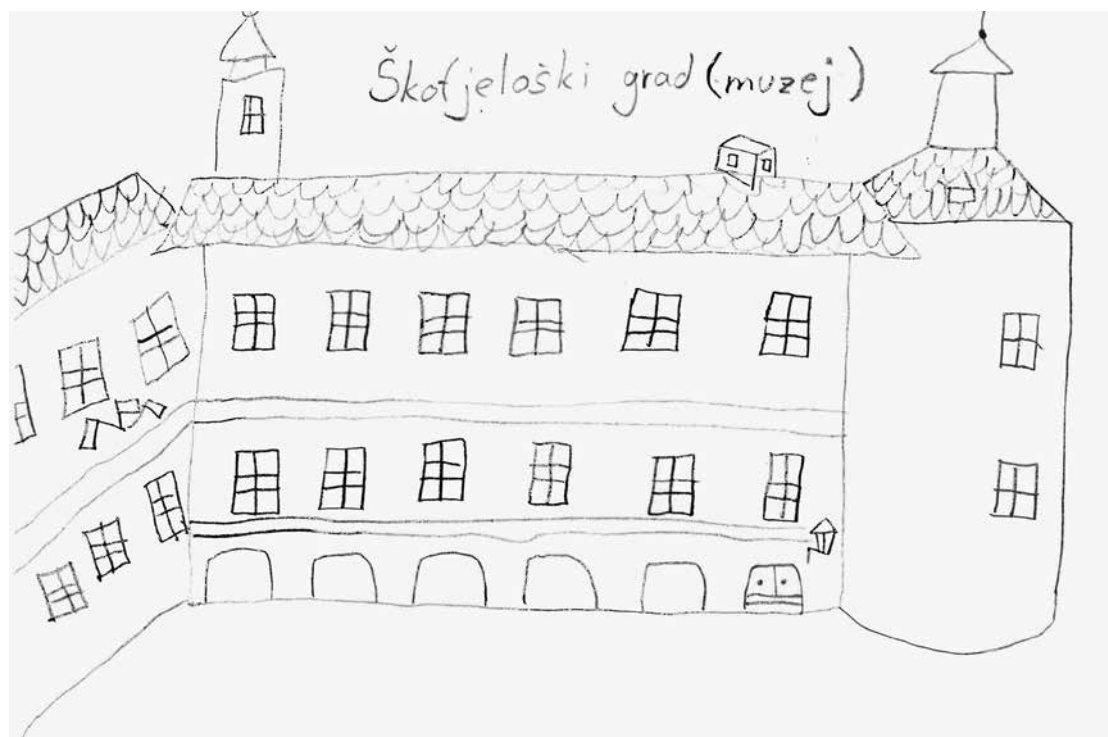
Arheološki ostanki na Kranclju.
Avtor: David Aljoša Pavlin, 8. b.

Podoba nunske cerkve.
Avtor: David Aljoša Pavlin, 8. b.

Pročelje hiše na mestnem trgu.
Avtorica: Maja Požek, 8. a.

Podoba Loškega gradu.
Avtorica: Kaja Siard, 8. c.

Škofjeloški mestni grb.
Avtorica: Kaja Siard, 8. c.

Podoba s stropa cerkve sv. Jakoba.
Avtorica: Tea Kumar Škufca.

SKLEP

Ekskurzija učencev izbirnih predmetov Odkrivajmo preteklost svojega kraja in Likovno sovanje v eno izmed najbolj slikovitih srednjeveških mest na Slovenskem – Škofjo Loko – je bila skrbno načrtovana. Potrebno je bilo sodelovanje med učiteljicama in z Loškim muzejem, od učencev pa je zahtevala stalno pozornost in skrbno poslušanje razlage. Ta je bila strnjena, s poudarjenim bistvom in zanimivostmi, ki si jih učenci laže zapomnijo. Bistvo ekskurzije z vodenim ogledom je bilo učencem predstaviti zgodovinski razvoj in velik pomen mesta za njegovo širšo okolico. V muzeju so se učenci seznanili z nekdanjimi lastniki gradu – freisinškimi škofi. Ob ohranjenih listinah, likovnih umetninah ter uporabnih predmetih pa so spoznavali tudi vsakdanje življenje prebivalcev mesta in okolice. Po sprehodu po mestu so pozornost preusmerili na srednjeveško arhitekturno dediščino, poudarek pa je bil na pozornem opazovanju, risanju, skiciranju oz. fotografiranju posa-

meznih objektov. Seznanili so se z mnogimi novimi pojmi, ki so jim bili konkretno približani.

Ekskurzija je odličen način, kako učencem konkretizirati mnoge operativne in splošne cilje iz učnega načrta, jim omogočiti lažjo časovno in prostorsko predstavljalnost dogodkov, hkrati pa spodbujati spoštljiv odnos do slovenske kulturne in naravne dediščine.

VIRI IN LITERATURA

Gosar, Anton, Jeršič, Matjaž (1995). *Slovenija – turistični vodnik*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Hozjan, Andrej, Potočnik, Dragan (2000). *Zgodovina 2*. Učbenik za drugi letnik gimnazije. Ljubljana: DZS.

Kovač, Marjeta, Starc, Gregor, Jurak, Gregor (2003). *Medpredmetno in medpodročno povezovanje pri športni vzgoji*. V: *Šport*, letnik 51, št. 2, str. 11–15.

Mirjanič, Anita et al. (2013). *Raziskujem preteklost 8*. Učbenik za zgodovino v osmem razredu osnovne šole. Ljubljana: Rokus Klett.

Pečnik, Jožica, Križman, Zdravka, Dolšina, Marjana (2014). *Spoznajmo domovino Slovenijo – Priročnik za strokovne ekskurzije po Sloveniji*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Raztresen, Marjan, Zorko, Danijela (2004). *Najlepša mesta Slovenije*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Sicherl Kafol, Barbara (2002). *Glasbena didaktika v luči medpredmetnih povezav*. V: *Sodobna pedagogika*, letnik 53, št. 2, str. 50–61.

Štih, Peter et al. (2016). *Slovenska zgodovina. Od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja*. Ljubljana: Modrijan.

Učni načrt. *Izbirni predmet. Odkrivajmo preteklost svojega kraja* (2008). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Dostopno na:

http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmeti_izbirni/Preteklost_kraja.pdf, dostop: 30. 10. 2017.

Učni načrt. *Izbirni predmet. Likovno snovanje* (2004). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Dostopno na:

http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmeti_izbirni/Likovno_snovanje_izbirni.pdf, dostop: 30. 10. 2017.

VIRI SLIKOVNEGA GRADIVA

Loški grad. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Lo%C5%A1ki_grad#/media/File:%C5%A0kofja_Loka_Castle.JPG, dostop: 28. 10. 2017.

Kamniti ali Kapucinski most. Dostopno na: [https://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%A0kofja_Loka#/media/File:Cappuchin_Bridge_\(30706076020\).jpg](https://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%A0kofja_Loka#/media/File:Cappuchin_Bridge_(30706076020).jpg), dostop: 30. 10. 2017.

Rekonstrukcija obrambnega stolpa na Kranciju. Dostopno na: http://www.loski-muzej.si/stalne_zbirke/arheoloske-zbirke/zbirka-krancelj/, dostop: 30. 10. 2017.

Škoparjeva hiša. Dostopno na: http://www.loski-muzej.si/stalne_zbirke/skoparjeva-hisa-muzej-na-prostem/, dostop: 28. 10. 2017.

Ostale slike je posnela Vilma Brodnik.

Formativno spremljanje v podporo učenju

Priročnik za učitelje in druge strokovne sodelavce

Priročnik obsega 7 zvezkov, zbranih v mapi,
cena 12,40 €

- Zakaj formativno spremljati
- Nameni učenja in kriteriji uspešnosti
- Dokazi
- Povratna informacija
- Vprašanja v podporo učenju
- Samovrednotenje, vrstniško vrednotenje
- Formativno spremljanje v vrtcu

Priročniki po predmetih in področjih

Formativno spremljanje
na RAZREDNI STOPNJI

Formativno spremljanje
pri MATEMATIKI

Formativno spremljanje
pri ZGODOVINI

Napovedujemo:

Formativno spremljanje pri DELU SVETOVALNIH DELAVCEV

Formativno spremljanje kot PODPORA UČENCEM S POSEBNIMI POTREBAMI

izid
2018